

Bárka

XVII. 2009/6.

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

TARTALOM

- ▶ 3 **IANCU LAURA**
Évelő, Évutó, Feltámadás, Az adzsudi vonaton, Ősz előtt, Lenyomat (versek)
- ▶ 7 **TÉREY JÁNOS**
Mélyföld (verses elbeszélés – részlet)
- ▶ 14 **VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ**
A Földről régóta (versek)
- ▶ 16 **ACSAI ROLAND**
A hegy vendégei, Vadászrepülők, Bagoly huhog, Wittgenstein naplójából (versek)
- ▶ 18 **MARKÓ BÉLA**
Ujjongó kertem, Világít minden, Hallgatom feszülten, Utazás Annával, Együtt keringünk (versek)
- ▶ 21 **MÉHES KÁROLY**
Hotel Titanic (elbeszélés)
- ▶ 27 **VIDECZ FERENC**
Nyárutó, Télelő (versek)
- ▶ 30 **BIRTALAN FERENC**
Az őszbe, Fontos álom, Nem jöhetnek (versek)
- ▶ 33 **GÖMÖRI GYÖRGY**
Két gyümölcs, Duende, A romantika téved, Sorok Kafka naplójából, Kerüld a tengert magyar! (versek)
- ▶ 35 **GITTAI ISTVÁN**
Kertünk, avagy elvagyódás a panelből, A halogatás rendje, Sóhajobeliszk (versek)
- ▶ 38 **TÓZSÉR ÁRPÁD**
Szentivánéji álom, Hatásvantum-pantun, A vén gavallér és a nők hátsó szeme (versek)
- ▶ 40 **KISS OTTÓ**
A nagypapa távcsöve (versek)
- ▶ 44 **KŐVÁRY E. PÉTER**
Édes álom, Van itt valaki? (elbeszélések)
- ▶ 48 **BABICZKY TIBOR**
Ithaka, Film noir (versek)
- ▶ 50 **PION ISTVÁN**
Üzenő, Altató (versek)
- ▶ 53 **NAGY ZSUKA**
csend, két kulissza, portré egy testhez, Sztepan Pehotnij éjszakája (versek)

IANCU LAURA ◀

Evelő

Ablakonra nézlek a holdfény,
a hópihé.
A hideg.
Balelem mell, megmártózik, kórházközi
a kijárat.

Köszönök meg Te is - hűvek
a nem Néma;
fogyasztod megad,
a nem halva meg róka.
Lukás vízszintárcsnyáidból,
hallom, anélkül
étezte hull a marra. Selyemkötő
nyjadodal extenzívot husholva
akasztott nőszádra.

Szon'ts, ha kell,
a látogást is engedél,
szőretkolben,
Semerklen,
bongolj nőszádra.

Iancu Laura

57

HARTAY CSABA

Holnapi halak, Újrahangelés, Peremen, Több elég, Október (versek)

60

DARVASI LÁSZLÓ

A Csin Akadémia legújabb történetei (rövidprózák)

64

SZABÓ TIBOR BENJÁMIN

Ami bonyolultan tündéri – Beszélgetés Darvasi Lászlóval (esszé)

MŰHELY

69

KOLOZSI ORSOLYA

A képzelet végtelen kertjének virágai – Darvasi László: Virágzabálók (tanulmány)

73

MÁRKUS BÉLA

A munka vagy erőszak mítosza – Szilágyi István: Bolygó tüzek (tanulmány)

78

BEKE ZSOLT

A levél látszata – Kemény István: Kedves Ismeretlen (tanulmány)

81

NYILAS ATTILA

Nemes bosszú – Kemény István: Kedves Ismeretlenéről (esszé)

* * *

84

MARUZNÉ SEBŐ KATALIN

Fejezetek a szlovák irodalomból, különös tekintettel a drámairodalomra (tanulmány)

90

BOMBITZ ATTILA

Osztrák könyvespolc 1989–2009 (tanulmány)

* * *

97

GYARMATI GABRIELLAVáltozások az örökkévalóságban.
Kepenyés Pál kiállítása a Békés megyei Munkácsy Múzeumban (esszé)

100

EISLER JÁNOS

40 éves a Gyulai Nyári Művésztelep (tanulmány)

FIGYELŐ

107

HALMAI TAMÁS

Az ég utolsó szava – Iancu Laura: névtelen nap (kritika)

109

HALMAI TAMÁS

Két gyümölcsfa – Gömöri György: A száműzetés kertje (kritika)

112

HANTI KRISZTINA

„dami... az egész világon” – Nagy Zsuka: mégismarionett (kritika)

114

BERTHA ZOLTÁN Janicsár-idő, szekus-világ egy új erdélyi regényben – Lőrincz György:
Besúgó voltam, szívem (kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

Évutó

Tulajdonképpen már mindegy,
mit ír a kánon,
a kor kit temet,

fekete kendőd megvakít.

Mellém ült a sötétség,
ennem ad, felruház,
az éjszaka darabjaiban
istenláz ráz. Megaláz.

Takarj be, vers
– ha már megérkeztél –
takard be minden csontom,
havazd be csillagom.

Feltámadás

szemem már nem látja a formát,
szemem a mindent látja:
köd van. Piros kendő fejedem, de
anyám, vasárnap a világ
éppoly szomorú, mint a karácsonyfa
alá szorult porszemek;
kialvó tűzben félig sült tökre
rakódó harmat;
mint egy fal, melyet lebontani sem érdemes;
ki arról álmodik,
hogymint végső a forma,
mindig más felhőt
tör majd át
a hulla

Az adzsudi vonaton

hideg vagy mint a
novemberi galagonyára szállt
holdsugár
mint az ezüst jégfonat a
pocsolyán

messze vagy
és sötét vagy mint a
lopakodó alakokban sűrűsödő
igézet
amit a tekintetekre fagyott december
üzent

Ősz előtt

mást szerettem Uram
rendelkeztél – nem nyugodtál
tört ostya én s akiből
kirántottál
íme a monstranciád

-----
tükörbe nézni fagypontra alatt
a feledés a megoldás
hogymint magad sem így
magad is másként
magad sem akarhatod tovább

-----
a föld amelyre hajlék épült
maga
fedél nélküli
avartengerbe hull a kő
rajta ürom üt ki
három nap hó esik

-----
istenek végső harca ez
a győztes vacsoráján
a kenyér nem törik

Lenyomat

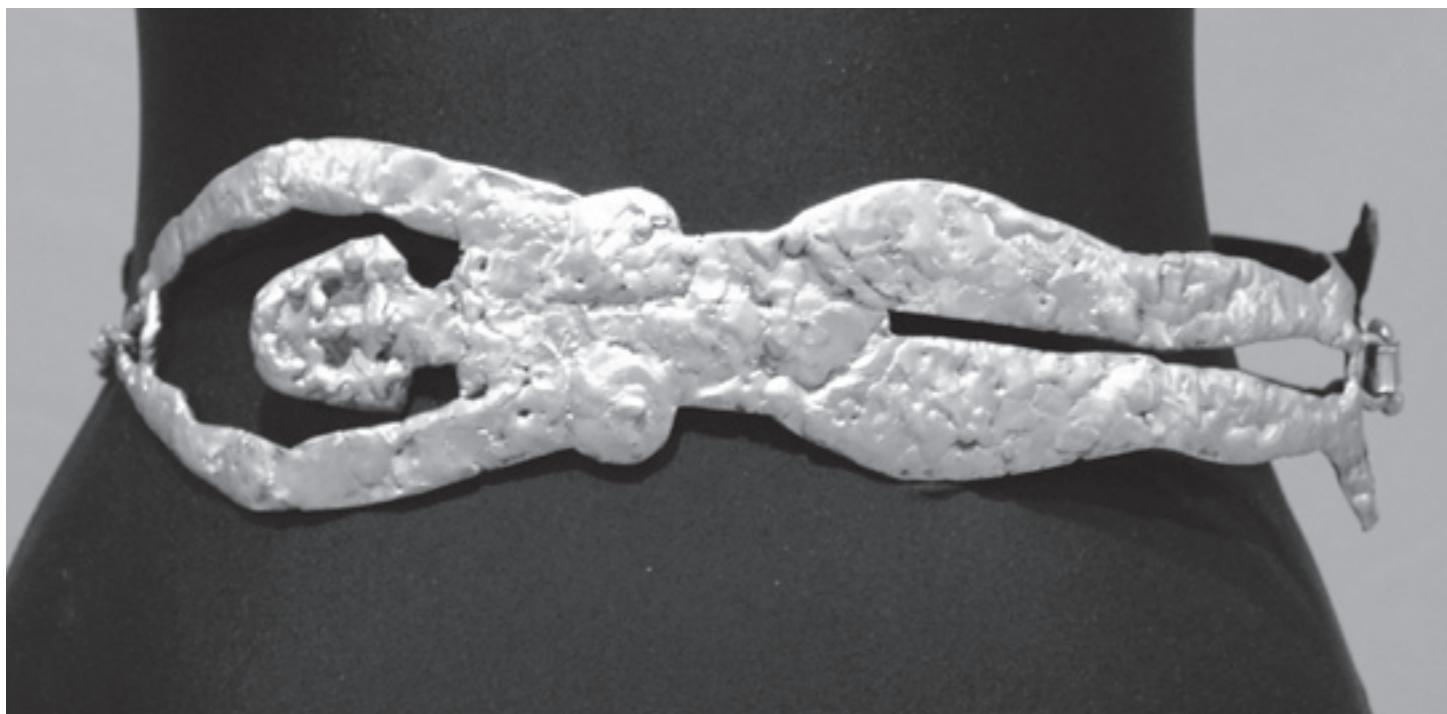
Tóth Ingának

testemen mint kihűlt tájon
fogyatkozik a félelem
szökik ereimből
a szerelem

megáll körül néz hófehéren
a piros szív keblemen
itt járt itt hagyott néhány
deka jövőt a jégverem

csak lenyomat és semmi más
virgonc istenhang keres
ki egykor voltam nem ismerem
talán már ő sem engem

Bronz derékpánt női alakkal

TÉREY JÁNOS ◀

Mélyföld*

Szemközt két vak fogja egymás kezét,
Úgy koldulnak a délelőtti metrón.
Fölnéz a magazinból Fruzsina.
Ma szabadnapja van, adakozó.
Gyorséttermi papírpohárba hullik
Az aprópénz. Pont szemközt Fruzsínával
Egy kisfiú bűvös kockát tekerget.
„Mióta már... Ti időutazók
A nyolcvanasokból, komor kabátban,
Barkácsúságba temetkezve: hogy s mint?“,
Suttog Fruzsina elpilledve. Látja,
Egy fől szálló kamasz szemez vele:
Kékszemű, rokonszenves, kerubarcú,
De most fárasztja a férfit tekintet.
Szeretne begubózni télire.
A nőgyógyásztól megy a piacra.
„Minden rendben, csak a szerotonin...
Hiányzik magának a fény.” „Nagyon.”
A Ferencieknél furcsát tapasztal:
A metró füstöl, és iszonyú hosszan,
Szuszogva, durván, csikorogva fékez.
„Mi van?!...” Az oldalából dől a füst,
S mindent betölt az égett műanyag szag.
Az emberek rajokban menekülnek.
„Gyerünk, míg nem kap túl sok oxigént.”
Fruzsina ott áll a Néreidák
Kútjánál. Kosarat fog. Buszra vár.

Most ébred gyűrt ágyában Mátrai.
Nehéz a feje, csupa-csupa agyrém.
Mézet csöppent a kávéjába lassan.
„Centinként süllyed velem az egész.
Éjjel olyan örvénybe keveredtem,
Amilyenbe még soha-soha eddig.”
Álmában vastag, vörös hajcsomókat
Simított elő a bojler mögül,
A kád fölötti polcról, a zugokból,
Az ablakpárkány réseiből is.
Nagyon beették oda magukat;

* Részlet a Protokoll című verses elbeszélésből

Szemközt két vak fogja egymás kezét,
Úgy koldulnak a délelőtti metrón.
Fölnéz a magazinból Fruzsina.
Ma szabadnapja van, adakozó.
Gyorséttermi papírpohárba hullik
Az aprópénz. Pont szemközt Fruzsínával
Egy kisfiú bűvös kockát tekerget.
„Mióta már... Ti időutazók
A nyolcvanasokból, komor kabátban,
Barkácsúságba temetkezve: hogy s mint?“,
Suttog Fruzsina elpilledve. Látja,
Egy fől szálló kamasz szemez vele:
Kékszemű, rokonszenves, kerubarcú,
De most fárasztja a férfit tekintet.
Szeretne begubózni télire.
A nőgyógyásztól megy a piacra.
„Minden rendben, csak a szerotonin...
Hiányzik magának a fény.” „Nagyon.”
A Ferencieknél furcsát tapasztal:
A metró füstöl, és iszonyú hosszan,
Szuszogva, durván, csikorogva fékez.
„Mi van?!...” Az oldalából dől a füst,
S mindent betölt az égett műanyag szag.
Az emberek rajokban menekülnek.
„Gyerünk, míg nem kap túl sok oxigént.”
Fruzsina ott áll a Néreidák
Kútjánál. Kosarat fog. Buszra vár.

Most ébred gyűrt ágyában Mátrai.
Nehéz a feje, csupa-csupa agyrém.
Mézet csöppent a kávéjába lassan.
„Centinként süllyed velem az egész.
Éjjel olyan örvénybe keveredtem,
Amilyenbe még soha-soha eddig.”
Álmában vastag, vörös hajcsomókat
Simított elő a bojler mögül,
A kád fölötti polcról, a zugokból,
Az ablakpárkány réseiből is.
Nagyon beették oda magukat;

Oly makacsok, mintha egyenesen
A falból sarjadnának. „Persze, Blanka.
Nőt elveszteni pofonegyszerű, de
Nem könnyű a nyomait felsöpörni.
Válás után a másik holmiját
Kosz lepi, gazda híján, idegenben;
Kallódó tárgyak, közönyös kezek közt,
Túszokká válnak: zord fogolycsere,
Holnapi zsarolás alapja mind...
Nem, mégse Blanka, hanem Fruzsina.
Mert Blanka paraván volt: eltakarta
Az abszolútum hiányát, s az űrt,
Mely ott tátong halott vagy távozó
Szeretteink helyén. Bárhogy rajongtam
Blankáért, vége. És jött Fruzsina:
Elkezdtem ezt a nőt vizsontszeretni,
A határ, hittem, karnyújtásnyira;
De valójában mérföldmessen van.
Tegnap minden...” Tektonikus redőkké
Gyűri maga alatt a lepedőt
Minden éjjel, és nincsen, aki lássa.
„Na szép. A cukortartó eltörött.
A virágmintás, amit tőle kaptam,
Blankától, apropó nélkül, csak úgy.
Tanúja volt a közös reggeliknek.
Milyen igaz, én is tanúja voltam
Mindennek, s én még egészben vagyok.”
Először most fordult elő vele,
Hogy egy kapkodó szakítás után nem
Szilárd talajra érkezett. Az íz
A bukás íze. Eddig ismeretlen,
Idáig nem kóstolta. Majdnem ízlik.

Négy óra minisztérium után
Egy kávéházi ebédet beszél meg
A Gustóba, a közgazdász Novákkal.
Ma sajnos rosszkedvű a főnök úr is,
A bajszos bariton. Tőle szokatlan
E nagy spleen. Rejtély, mi baja.
„Nos...” Mátrai egy „vegyes ízelítőt”
Rendel, friss, olvadékony libamájjal.
Étvágya evés közben jön meg. „Ujjé.”
Novák valahogyan üresnek érzi
Magát. Azt mondja, újabbán nem ért szót
A dédelgetett kislánykáival:
Lili és Lizi, egyiptetűjű ikrek.
Mintha falnak beszélne. Nincs hatás,

Az anyjukra hallgatnak, Edinára,
Órá alig. Fals minden magyarázat.
„Csak egy a bajuk, mindenről lelésnek.
Későn ültek föl. Későn indultak meg.
Soroljam? Későn kezdtek el beszélni,
Késsel-villával enni, bánatunkra
Lassan szokták meg a saját szobát.”
Edinával meg... Újabbán nehéz.
„Ritkábban vagyunk együtt, mit tagadjam.
Egészen más a bőre illata.
Erősebb, tudod, másképp aromás.”

Pásztázva a standokat, Fruzsina
A hétvégére bőven válogat
Sütőtökből, karcsú jégcsapretekből,
Feszülő bőrből, nagy paradicsomból
Meg mozzarella-ból. Kosara alján
Kövér zacskónyi, szózott mandula.
Kilép. Az aszfalt síkos lett az undok
Szitálástól. Tág jégmező a város.
Az ónososó súlyos csöppjei
A felsővezetékre fagytak. „Apró
Csoda, ha van trolim”, így Fruzsina
A Lehel téren, a piac előtt.
Nincs hangulata tömegközlekedni.
Szobrozni semmi kedve a hidegben,
Hogy lefagyjon a keze meg a lába,
Míg negyedórát vár a trolira.
„Van ez a szép Ágoston... Mi legyen?
Nehéz a lelke? Nekem iszonyúan.”
Végül a pótlóbusz viszi hazáig.
Sütőtökillet tölti be lakását.

Közben a jobbpart elsötétedik:
Budán jobban látszik a rossz közérzet.
Mikor kilép a minisztériumból,
Soká csodálja Mátrai a mély-
Mély, mályvaszín eget a Vár fölött.
Kíváncsian ül le Karányival
S Novákkal: végre összehoztak egy
Idei hármast. „Legyen az a hely...”
Nos, gondúzóneked átellenben ott egy
Puritán, bokszos pincesorozó,
A nagy Bem tábornokról elnevezve,
Téli eszmecserekre megfelelő.
„Figyelitek az utcát?”, zeng Karányi.
„Akár egy országos sztrájk idején:

Mindenki retardált, degenerált.”
„Történelmi mélyponton a forint.”
„Lesz lentebb.” „Kérlek szépen, küszöbön van
Az államcsőd veszélye.” „Minket érint?”
Bankszámláinkkal, ingatlanjainkkal
Minket nem érint a fölfordulás”,
Állapítja meg peckesen Novák.
„Vagy: még nem”, jelenti ki Mátrai.
„S ameddig nem, mindegy.” „De nekem annyi.
Nem vagy válságban?” „Kérdezi Karányi
Mátraitól. „Az állásomra gondolsz?
Nem vagyok kormányfüggő, csak szakember.”
Szeme Karányi korsóján akad meg.
„Mégiscsak sör? Egyszer már megtagadtad.
Pótolják malátaadagjaid
A képességet az öröme, nem?”
„Ágoston, khm. Nyúzott vagy egy kicsit.
A külszolgálat fáraszt ennyire?”
„Nyúzott? Komolyan?”, emeli a hangját
Mátrai is. De Karányi kitér.
„Bocsánat.” Gyorsan a mosdóba indul.
„Százszor is e rosszul artikulált
Hübrisz... Fitymáló arckifejezés...
Lebiggyesztett alsó ajak. De bosszant”,
Hördül föl idegesen Mátrai.
„Ez a szegény Karányi, Istenem.
Akármit mond, csupa fekete élmény.
Hogy szenvedéspárti, régen világos.
Unom a fekete epéjét”, így Novák.
„Az ő egóját kerülgetni mindig,
Ugrálni az ő egója körül.”
„Unalmas már, ahogy pocskondiáz
Mindenkire, mindent, végtelen fölénnyel...”,
Jegyzi meg Novák, szolidárisan.
„Kicsoda-micsoda ez a Karányi?”
Miert, mire föl ilyen magabiztos,
Ahogy így kószolgatja Mátrait?
Novákot hívja Edina. „Csak egy perc.”
Kimegy. Mátrai rohamozni kezd,
Mikor Karányi végre visszatér,
És váltja Novákot a barna bokszban.
„Figyelj, te visszhangnak használsz csak engem,
Karányi. Én neked nem leszek Ekhó.”
„Főudvarmester úr, ne is legyél,
Jó a hangom.” „Te, olyan nagy a képed.”
„Neked sincs rosszabb képed önmagadról.
Én legalább saját ügyet viszek.”

Ciános mondat. Tromfot érdemel.
„Nekem is akad szívbeli ügyem.
És kedves is tudok lenni, Karányi.”
„Kedves, de mindig fölfelé? Nekem
Legalább nem muszáj szolgálnom senkit.”
„Nem szolgállok. Te bizonyítani
Akartál a Novák előtt, ugye?
Te társaságban rendkívül pimasz vagy.
Közönséged műveli ezt veled.
Közeg nélkül, akár két könnyű testvér,
Olyanok volnánk. Olyan nyájasak.
Nem volna velem szemben ez a görcsös
Bizonyítási kényszered sem akkor.”
Arzenos mondat. Tromfot érdemel.
„Énnekem, kényszerem? Na ne hülyéskedj.
Én, kényszeres? Fatális félreértés,
Melyért joggal fölhúzhatnám az orrom.
Sosem szeretnék lakáj lenni, mint te.”
Most Mátrai is megkeményedik.
„Én nem vagyok lakáj. Mert sima sem.”
Gyors pillantást vet Karányi kezére.
„A kezedet, na azt látod, irigylem,
Karányi! Sima. Épp olyan finom,
Mint egy kispapnak, egy szentéletűnek!
Pedig te pont nem vagy szentéletű.”
„Oké.” Karányi indul. Mátrai
Még végigméri hajdani barátját
Egy pillantással, nagyon szomorúan.
Megjön Novák, majdnem elégedett.
„Még maradjunk, egy cigaretta, nem több.”
„Gimnáziumban vitáztunk csak így...”
„Az egymással kakaskodó fiúk
Megnőve még dühösebb kakasok.”
A megállóban még látják Karányit,
Ahogy lesunyt fejjel föllép a buszra.
„Csak unaloműzésből látogatjuk,
Passzióból érintkezünk vele.
Újabbán, látod, teljesen zavart.
Izgága, lehetetlen helyzetekben
Viselkedik, s hogy? Lehetetlenül.”
Novákot elnyeli az öreg este.

Mínusz tizennégy. Pokoli hideg van.
A foga is kocog, Mátrainak
Mégis sétálni támad kedve. Már a
Flórián téren jár éjfél után,
Mikor egyszer csak Mátrai elé

Toppan egy teli sörösüveget
Lóbáló férfi. Mátrai kitér,
Úgy sejtve, örült. „Te hordod az én
Sapkámat. Fehér ember vagy?” „Igen.”
„Tényleg fehér vagy? Akkor is megöllek.”
„Nem addig a”. Mátrai futni kezd,
Mint ahogy az élete múlna rajta,
Bár támadója lassú rémesen;
Az is kisül, hogy „cigányra vadászik”,
Mivel üvöltve közli. Mátrai
Szíve úgy ver, mint a gőzkalapács;
Milyen régen nem félt így semmitől!
Bár nem cigány. Szőke haján sísapka.
Lerázva a vadászt, megáll lihegve
Egy gesztenyeárus kályhája mellett.
„A közbiztonság is illúzió.
Mindig lehajtott fővel közlekedni,
Lesunytt fej, horpadt hát és lesütött szem,
Ha nem autóval vagy. Életveszély.
Senkinek a szemébe nézni. Semmi kontakt.
Itt fél fintorral sem jelezheted
A nemtetszésed. Földalatti főút.
Fejet lesunytni szépen: nem vagy itt.
Lélegzetvétel: észrevétlenül.
Füled-farkad behúzd: láthatatlan.”
Összegzi mosolyogva esetét
Másnap Binder a fényes átriumban:
„Nehéz időket élünk. Sehol egy
Hermetikusan elzárt menedékhely.
De te megint érintetlen maradtál.
Nos, nincsen több egészségügyi séta?”
„A végén az életembe kerülne.”
„Soha többé szabad tér? Taxi, taxi!”
„Hé, taxi!... Érezted-e valaha
A meghunyászkodást a sokk után?
Vagy késztetést a meghunyászkodásra?”
„Ha ismétlődik, az már nem pech, az sors.
Megúszni!” „Kit még? Egy kigyúrt kopaszt?
Bosszús arcélű lumpenproletárt?”
„Én nem félek, Ágoston.” „Mert neked
Kötélből vannak az idegeid.”

Nem tudni, merre járhat Fruzsina.
„Lovaglósizma, sose sárpecsésés.
Karcú csípő egy karcú kiskabátban.
Tetszik, sőt. Ember, aki érdekel,
És nem azért, mert kosarat adott”,

Tallóz a decemberben Mátrai.
Bár szombat: ma este otthon marad.
„Nem szabad a szombatra rátapadni...
Hogyha nem kínál ingyencfalatot,
Ha nem kínál semmit: nem mulatunk.
Hol a mandulaszemű Fruzsina?
Rejtély, pár lépéssel föloldható.”
Elterül a kanapén Mátrai,
Befagyott, kipihent ambíciókkal.
Leszakadnak egymás után a nők,
Megérik mind, és csálhatatlanul,
Hogy ez az ember süllyedő hajó,
Nem büszke karavella, mint tavaly.
„Kerülj, kerülj elő valamiképpen!”
De Fruzsina sokadszor sem veszi föl.
„Ez pont olyan, mint az áramszünet,
A feszültség megdöbbentő hiánya:
Megállsz, és egyszer csak észreveszed,
Rádöbbsz végül a nyilvánvalóra,
Hogy minden áram által működik.”
Időnként minden perce tűrhetetlen.
Időnként észvesztően hasogat
A feje. Mintha valami gonosz
Abroncs szorítaná a koponyáját,
Azzal nyuvasztaná fejét a hóhér,
S szét akarná roppantani. „Elég!”
Rejtett telefonszámmal hívja föl
A nőt, akibe utoljára... „Mindegy.”
És nem mer megszólalni, mert „Mit is?”
Azt sítja félálomban Fruzsina:
„Halló. Ki vagy? Szólj bele. Egy kicsit.
Szólj bele, lécci, nem olyan nagy luxus.
Ha van mit mondanod, majd hívj. Szia.”
És? Sírnivaló az az „egy kicsit”.
Elvetélt akarat, a levegőég
Felé nyújtózó, tompa, földi szándék.

Délben helytáll egy szoboravatáson.
Egy régi polgármester büszkje, semmi
Különös ötlet, bár elég neves
A szobrász. Őmellette áll, zavartan.
Vánszorog az idő, kabátban állva.
Fáradt, kataton fáradt Mátrai;
De áll némán. Újévi gondjai
Akárhogy megdolgozhatták, de büszke:
Hajlékony derekát hátrafeszítve
– „Ki a mellet, be a hasat, no!” –, helytáll.

Binder mellélép, és fülébe súgja:
„Egy kicsit aggaszt az állapotod.
Skultétinek már föltűnt, hogy mi van.
Te szét vagy csúszva egészen, barátom.”
„A testem teljesít. Láthatod, élek.”
A szíve délután már vasmarokban.
Mindene lüktet, mindene nyilall.
„Elkárhoztam”, ezt hallja meglepődve
Saját szájából Mátrai. „Na ne.”

Teljes, tökéletes elhagyatottság.
„Illúzió, hogy kimozdultam este.
Illúzió, hogy jártam odalent.”
És nem marad más választása, mint
Összehúzni magát parányira,
S örülni mélyen annak, ami van.
„Esőre áll. Mélyföldi nap. Sehol
Senki. Nincs pompás öcs, barát, se szomszéd,
Se szerető. És nulla üzenet,
Csak titkárnoi, sürgős meghagyások.”
Jelentsen megint beteget? Muszáj lesz,
Jelzett a vészcsengő. Ha ismer Istent,
A hétfő ugrik. Minisztérium?
A hideg rázza már a gondolatra,
Hogy be kellene oda mennie.
„Beteg vagyok, Teklácska, szállj le rólam.
Riaszd Kovácsot vagy riassz akárkit.”
Az anyját hívja. Leteszi. „Nagyon mész.”
Rágyújt, vacog erősen Mátrai;
És nagy kínjában néha vihorászik.
Folynak még az életgyakorlatok.

A pokol tornácán fekszik egész nap.
38, 5. Még ágyban, három óra.
Magas láz, sajgó végtagok, a testét
Ezer pokoli kis tű hasogatja;
Erős zsibbadás a jobb kézfejtében,
Mely lassan felköltözik a fejébe,
S a koponyája mintha megrepedne...
Szeme káprázik, és nem a csodától.
Hangyásodik most már mindkét keze.
Célzott szúrás tüdőtájékon is.
Oly erős fejtörések, mint soha.
Mint ahogy mindegyik tű egy ítélet
Dárdája volna. Aztán rémeket lát.
Fruzsínát, mással. Külvárost, keményet,
Hol összekocannak a fogai.

Hever, és felüvölt a fájdalomtól.
„Orvoshoz menjek, vagy kísérletezzem
Talányos testemmel, saját magam
Lakmuspapírja? Donner, merre vagy?”
Donner gleccser-sél Ausztriában.
„S különben, lefektettem az exét.”
Estére végül föltápáskodik,
S egy gyümölcsjoghurt meg egy aszpirin
Bedagadt torkán mégiscsak lecsúszik.
Apró pelyhekben záporozni kezd
A szűzhó, aztán bőséggel szakad...
Döbbenet figyel a megzavart
Keringést, ahogyan ingadozik
A hőmérséklet mindkét kézfejtében:
Az egyik tűzforró, a másikat
Mintha jegelnék – mindez egyidőben.
„Huhh...” Kamillateával inhalál.
Kinyílnak lassan, engedelmesen
A pórusai a kamillagőzben;
Beesettségében nyugtalanító
Arcának mása, forró tea tükrén.
Befészkei magát. A téli kuckó
Megőrzi, viszonylag épen, tavaszra.

Kört ír a levegőbe Mátrai.
„Az átfedés! Öröm, ha átfedésben
Vagyok a többiekkel. Ez a munkám.”
Eszébe villan: egyszer számtanórán
Az osztályt akaratlan bevezette
A „halmazelméletbe”. Lehetett
Körülbelül nyolcéves, ha nem éppen
Osztályelső, de jó eszű gyerek.
Mindenkori előtt két karcú acél-
Karika hevert a padon. Vajon
Hogyan lehet közös területe
A sárga meg a piros karikának,
Ez volt Ilus néni kérdése. Csönd.
Jelentkezett, egy szót se szólt, mutatta,
Rácsúsztatva a sárgát a pirosra,
Vagy a pirosat a sárgára. Nem
A teljes azonosulásra hajtott:
Szépen megállt a keze félúton.
„Ha félig egymásra úsztatjuk, és
Felerészt átfedésbe hozzuk őket,
Akkor lehet közös területük”,
Szögezte le boldogan a tanárnő.
„Tehát a két kör összeláncolódtott,

Azok az ifjúkori karikák”,
Gondolja ő, bő harminc év után.
Ott volt a halmaz.
Mefázott utána,
Égett a teste, égett a szeme,
Óránként kamillával inhalált.

Vasárnaptól csütörtökig hever;
Az öccse hord föl gyógyszert és ebédet.
Péntek reggel megérzi: ráköszöntött
A gyógyulás. Vad és gyors gyógyulás.
Rájött, hogy keljfeljancsi: fölkel és jár.
„Érkező esemest hallucinállok.”
Jé. Uramisten. Megvan Fruzsina!...
„Vasárnap délelőtt, fönt a hegyen?”
„Még szép, naná, igen, igen, igen!
Hohó, ez észvesztően jó, mesés!”
Nem sző terveket, csak sóvár. Vasárnap
Ágoston sálat, kabátot vesz, indul
Sikítózva az elragadtatástól.
„Szimpatikusnak látszom?” , kérdezi
A liftbeli tükörtől. „Nem tudom.”
Leparkol szívdobogva a Faszorban.
Szikrázó napsütés, komoly, kemény fény.
A nő előbb jött. „Késtem? Nem lehet.”
„Ha összetartoznánk, azt mondanám,
Hiányoztál.” „Kicsit te is nekem.”
Először fogaskerekűre ülnek.
A rendkívüli, régi, nagy telek
Járnak most egyre Mátrai eszében,
Kaján hólabdák a szemközti házak
Szellőzni kinyitott nagyablakába!
„A termékbe belátni a szerelvény
Hótiszta üvegén át. Nézd, mi ez!
Ez maga az Erdei Iskola,
Ide járnak a sünik, mókusok”,
Mormolja faarccal. Nevet a hangja.
„Meglessük őket illedelmesen,
És tekintetünkkel megsimogatjuk
A polcokon a könyvgerinceket.
Itt gurul napra nap üveggolyó,
És itt lakik az ólomkatona.”
„A legsúlyosabban belédszerettem”,
Mormolja Mátrai. Fruzsina lassú,
Nézi a hópárnázta dombokat.
A kisvasút a hársak közt bolyong;
A fák mögött narancsszín napkorong;

Egész napot betöltő hócsata
Zajától visszhangzik a Normafa;
A táj mutatja telt, dércsípte arcát,
Puncs és grog, két vérpezsdítő multság!
Végigfutják a hócsipkézte fákat.
Mint almanach címlapja: téli távlat.
A síházban ülnek. Fruzsi grogot kér,
Mátrai pedig, némi habozás után, sört.
„Én gutírozom a stílusodat.
Korsó sör téli délben, ez kedélyes.”
„Én sem szoktam, de meglepett a szomj.
Jólesik: újra egészségesen.
Csak egyet, tudod, autóval vagyok.”
„Tudom, hogy te hívtál névtelenül.”
Mátrai nem szól, nem vall, nem tagad.

Hátradől az ülésen Fruzsina.
Ma olcsó, népies helyekre vágyik.
Az első pincevendéglő hideg, mint
Románia szénszünet idején.
A nőhöz mennek, sejtí Mátrai –
Hazakíséri, de előbb beülnek
Egy tágas kocsmába, neve Jelen,
Hátul, a döglött Corvin Áruház
Földszintjén. És tömeg. És pepita
Csempék. És sárga katedrálüveg.
A tizenhét éves színészpalánták,
Próbáról jövet, próbára menet
Betérnek egy erős... akármire.
Ő nem ihat többet; egy zöld teát kér.
A gimnazistákat lesi. A pultnál
Egyik lábáról a másikra áll,
Feszeng. De Fruzsi arca biztató.
„Megyek Izraelbe. Majdnem háborúba.”
„Hé, ott most lőnek és bombák szakadnak.”
„Minden helyszínt jól előkészítünk,
Skultéti kéri.” „Sokat utazol?”
„Túl sokat is. De nem vakáció.
Tudod, paranoiás a főnököm.”
„Skultéti? A félős külügyminiszter?”
„Most az Elnökkel indul Izraelbe,
S eljünk futva szervezünk le mindent.”
„Le is mondhatnák éppen.” „Hát ez az.
Igen, ez némi túlköltekezés,
É terepföldérités persze luxus
»Aknaszedés«. Csak ritkán jár nekünk
Az ilyen előzetes út. A protokollt

Én amúgy sem szerelemből csinálom.”
„Viccelsz? Komolyan nem?” „Legszívesebben
Kiiratkoznék a munkahelyemről.”
„Azért nemcsak nyűg?” „Nem nyűg, csak tudod,
Munka közben ritkán van érkezésünk
Várost is nézni, ez a rákfenéje;
De most ezért a kis kockázatért
Cserébe szabad hétvégét kapunk.”
Fruzsina könyökével elsodorja
A csészét.

„Kétféle nőt ismerek.
Az egyik törri, másik elfelejti
A tárgyakat.” „Felejteti? Soha.”
Minden átmenet nélkül csókolózni
Kezdenek. „Uramisten, Uramisten.”
Fruzsina elképesztően finom,
A bőre íze, mint a búzakása.
„Egyetlen csók, de az aztán olyan...”
Ma éjjel átlépi a küszöböt.

Egy barna, Barát utcai Bauhaus-ház.
A lépcsőházban szőnyeg, sarokasztal,
Otthoni, csalogató kényelem,
Éppen csak a kávécsésze hiányzik.
Jó. Fruzsina egyszer csak eltűnik,
És tíz percet tölt a fürdőszobában.
Három réteg ruhát hánt le magáról,
A végén egyszál melltartóban áll ott;
Mégis ellöki Mátrai kezét.
„Én megvárlak. Kivárom, esküszöm.”
De Fruzsina nem vetkőzik tovább:
„Ja. Az igazi türelem nem az,
Amikor csak visszafogod magad.”
Összepréseli ajkát Mátrai,
És hátul fonja össze két mohó
Kezét, ne ficánkolhasson vidáman.
„De Fruzsina. Én sohasem leszek sok.
Nem akarok sok lenni. Semmiképpen.”
„Nem akarok sok lenni... Nem, aki
Ilyesmit állít rezdületlen arccal,

Már régen túl sok. S ő is tudja ezt.”
„Ha ennyire futotta: ennyire.
Nagyon közel vagyunk egymáshoz, ennyi.
Jó közel; meglepszünk ennyivel.
És ennek én csak örülök: kevés,
De így a jó, a szép.” „És így a teljes.”
Megint ellöki Mátrai kezét.
„Ne, mégse, jó? Ez sajnos tévedés volt.
Nem, Ágoston. Én csak voltam szerelmes.
Kedvellek, tényleg ennyi az egész.
Tudod, erőt ad, hogy beszélgetünk.”
„És hogyha adnál még időt magunknak...”
„Nem, nekem nem megy a mismásolás.”
De maga mellé húzza Mátrait,
Elgyöngül egy talányos pillanatra,
És félig levetkőzteti. Derűs lesz
Mátrai nyelvétől. Eltolja mégis,
Remegve minden ízében. „Akarlak,
Csak nem ma! Édes Istenem, ma nem megy.”

Hozzásimul. De ami meglepő,
Mégsem lesz sokkal jobb utána. „Jaj.”
„Világosíts föl, drága Fruzsina.”
„Ne kapaszkodj, én sem kapaszkodom.”
Mátrai visszahőköl. Mert ilyet
Még soha senki nem mondott neki;
Nem kapaszkodott senkibe, soha.
Vacog az idegességtől, remeg.
„Fázol, hm? Ne haragudj... hívjak autót?”
„Aha.” „Vigyázzol majd magadra?” „Persze.”
Szárnyaszegetten búcsúzkodnak. Aztán
Viszi a taxi, túl néhány határon.
Otthonról ír egy bátor esemest,
De nem kap rá választ. Reggel se, semmit.
„Nem ad több életjelet. Tényleg eltűnt.
Maradjunk csak barátok, ezt se mondja,
Bólint fanyarul Mátrai. „Kihullott,
Kihullottam. Nem jutok át a lelke
Hormuzi-szorosán, nem jutok el
A mesés Perzsiába. Fruzsina
Már nincs az én világomon belül.”

A Földről régóta

*

megkönyékezett
az őszeleji álom
holott bébi szél
gügyög a lombokon
bálványbarna csordák
úsznak át a tájon
takaréokra kénysze-
rítem pulzusom

**

embernek lenni semmiség
lélekként látni borzalom
a cinke bársonyos fejét
hogy veri szét az ablakon
áthevül felszáll kis szobánk
lélekstátuszom elcserélem
legyek imbolygó gyertyaláng
szemöldököd zárójelében

***

durrog a december valaga
szétfeslik hitvány nadrágja
dacember voltam valaha
most gyökerem valami rágja
fogd vissza halálhíremet
teremtőm ne terhelj jobban
rakd meg szögekkel szívemet
mielőtt utolsót robban

****

ha már a halál megszagol
hiába minden áhítat
csontra vetkeztet rád hajol
testnedveivel átitat
bénult szádon csak dől a hab
szobád hajnalra megtelik
e tajtékra bíztad magad?
jó utat hát – a tengerig

*****

csönd van temető-fegyelem
vigyázz-ban ezernyi csónak
a kápolna bádogtetején
a halálverbunk dobjai szólnak
menekülj barna galambom
itt fejedről lehull a párta
toborzó táncát egy vén bak-
kecske dühöngő szelleme járja
szarvára kapja a hantokat
a csontokat szerteszét rázza

*****

jönne bár már egy úrleány
kinek csak hozzám lesz köze
szívem a diadém homlokán
fotocellára jár öle
nyakamra ezüstitű kerül
vonyíthatok az űrbe fel
milyen lehetett emberül
a Földről régóta semmi jel

▶ ACSAI ROLAND

A hegy vendégei

Beleírtuk nevünket
A hegy vendégkönyvébe.

Odafönt, közvetlenül a szirt alatt.
A fák oda már nem követhettek.

Sorban lemaradoztak
Még a legkitartóbbak is:

A fenyők és a nyírek.

Fekszik a könyv egy sziklán,
Magasan, odafönt.

Szél lapozgat benne,
Betemeti a hó,

Amíg mi reggelit készítünk,
Autóba szállunk, vagy gyereket

Nevelünk. És ott lesz akkor is,
Ha egyszer majd elfelejtjük,

Hogy valamikor egy hegy
Vendégei voltunk.

Vadászrepülők

Éjjel-nappal működő
Locsoló-berendezések.

Kattogásuk méri az időt.
Lányunk a szomszéd szobában

Alszik. Szomszédunk fehérre
Festi zöld faházát. Sirály repül

A tiszta égen. Észrevétlen érik
A málna, és a ház mellett az alma.

Váratlanul mennydörgő
Robaj rázza meg a völgyet –

Egymás között a hangot, mintha
Egyikük sem akarná elnyelni,

Iszonyodva dobálják a hegyek.

Bagoly huhog...

Bagoly huhog a fenyők közt.

Mintha az erdő mélye,
Az idő mélye volna.

A legelő melletti faház
Ablaka késő éjjelig világos.

A lovak néha idegesen
Dobbantanak egyet patájukkal –

Visszadobognak
Nekik a barlangok falára

Festett vörös szarvasok.

Wittgenstein naplójából

A bergeni hajó kürtjének hangja
Még sokáig tovább remeg a völgyben,

Mint az érkezések,
És elutazások emléke.

Esett.
Erősebben érezni a fenyők illatát.

A tóban tükröződő vízesések
Kitartóan zuhognak az ég felé.

* Wittgenstein 1914-ben egy kunyhót építtetett a Sognefjord legvégén lévő Skjolden határában. Kunyhója az Eidsvatnet nevű gleccsertől áll, a hegy egyik különösen nehezen megközelíthető pontján. A kunyhóból mára sajnos már nem maradt más csak sziklából hordott alapja.

Ujjongó kertem

Azt mondják, mintha húzná valaki,
talán az Isten, úgy nőnek az égre,
körték, meggyek, cseresznyék ágai
kapaszkodnak egy láthatatlan kézbe,

amely kacagva, szaladva viszi
a gyámoltalanokat, helyben s mégis
előre az időben, s azt hiszi
mind, hogy sietni kell, azt hiszem én is,

ujjongva méricskélem sorra őket,
hogyan izmosodnak, egyre fennebb nőnek,
tavaly az árnyék még csak térdig ért

nekem, s idén, igaz, hogy csak leülve,
de végig eltakar már nyári hűse,
mert nő az is, szorítja ki a fényt.

Világít minden

Világít minden a reggeli kertben,
s mi is, akár egy fényben fürdő szilva,
mind forróbban, mind tökéletesebben
illeszkedünk egymásba, fel-felsírva

s nevetve, mint a gyermek, ahogy egyre
érinthetőbb lesz a tücskök zenéje,
s mind kerekrebbre és mind teljesebbre
érlel minket a kései nyár fénye,

az ablakon át hull a fehér ágyra,
és összeolvaszt egyetlen alakba
a tűz, csak gomolygunk egymásba zárva:

mint édes hús a kemény szilvamagra,
borulj reám, rejsz el, ne hagyj magamra,
míg kibukom a végső napvilágra.

Hallgatom feszülten

Cirpelés, zsongás, zúgás, horzsolás,
mint egy ormótlan régi készülékben,
s míg szikraként száll ki egy-egy darázs
belőle, hallgatom feszülten, s mégsem

értem egy mondatát sem, recsegés,
ropogás, ritmustalan zene, fújás,
hasadás, szakadás és repedés,
szürcsögés, csurranás, vágás és szúrás,

előbb csak simul, susog, aztán szisszen,
zizzen, ütődik, és lehull már minden,
elszáradt pillangókat s méheket

zörgetnek odabent egy rádióban,
táncolnak még, majd egy dió ledobban,
s már csak pengetnek hideg fémeket.

Utazás Annával

Cseresznyék sugárzó csapágygolyóin
gördül a kert kusza szerkezete,
s mi kézenfogva utazunk vele
tovább s tovább, álmélkodunk lakóin,

verebén, tücskén és füttyös rigóján,
ahogy zajosan végigélvezik
a nyár egyre újabb vidékeit,
s ujjonganak minden víg fordulóján,

mint kanyarban a vonaton, miközben
a cseresznyékről már szilvákra döccen,
és lassúbb lesz, sötétebb, meg-megáll,

bejárjuk ketten, nézzük, s egyre többet
javítjuk, mert nagy sündisznók görögnek
benne, és meg-megszökik egy madár.

Együtt keringünk

Csak hull a nap a bevetetlen ágyra,
s felszárad lassan a testünk nyoma,
mert elmentünk sehonnan sehova,
és szétszabdálja egy pillangó szárnya

a gyűrött lepedőt, fehér pihékre
bomlik szét minden, belefúj a szél,
vállad s vállam helye most összeér,
megborzongunk megint, kezed helyére

pók ül, s hálót sző már kezem helyett,
ágyunk leroskad, megfagy, kettéreped,
de mi együtt keringünk, elkeverve,

párnánk, takarónk ragyog s kavargó,
mit számít már, hogy nem vagy s nem vagyok,
táncol a hó: helyed s helyem szerelme.

MÉHES KÁROLY ◀

Hotel Titanic

Nézte a kifutópálya betonját, ahogy egyre gyorsabban szaladt el alatta. A hosszú, fehér csíkokat, amik olyanok, mint az úttesten a zebra, sosem értette. Ha valaki át akar kelni a kifutópálya egyik oldaláról a másikra, itt megáll és körülnéz, hogy nem jön egy repülőgép?

Házsongárdy odanyomta a homlokát a máris hideg, kis ovális ablakhoz. Már elemelkedtek a földről, alatta az őszi, zöldből barnába hajló magyar táj süllyedt egyre mélyebbre, miközben, ahogy fordult a gép, a hirtelen nagyon közelinek tűnő nap szúrt bele a szemébe a sugaraival.

Megint elindult Házsongárdy valahová, ahol még sosem volt. Járt utat ad fel járatlanért, mert – megkapta ezerszer – nyughatatlan, hiperaktív, vagy mi, szinte beteg, betege az egyhelyűségnek, ezért megy, megy, mintha másutt más lenne. Léna mondta el ezeket a szentenciákat Házsongárdy útjai előtt (és után is), hozzátéve még, hogy Házsongárdy, hiába is akar, nem tud menekülni, legalábbis önmaga elől. Ám Házsongárdynak, akárhogy is elemezte magát néhanapján, Léna kifakadásai nyomán, nem volt semmi baja magamagával, és igazából mással sem, a „világgal”, tehát nem más-világba vágyott, hanem csak ment. Vannak ilyen egyszerű, minden csalafintaságot mellőző dolgok az életben, amik majdnem olyan természetességgel esnek meg, mint hogy süt a nap vagy esik az eső. Házsongárdy tudta, persze, hogy hasonlata annyiban mindenképp hibádzik, amennyiben ő választhat: esőt akar vagy a napsütés mellett dönt. Megy vagy nem megy. Ésetleg Léna szemszögéből: marad vagy nem marad.

Az ipod hallgatóját bedugta a fülébe, amikor elérték a repülési magasságot, és a programot véletlenszerű választásra állítva, kicsit hátra döntötte az ülést, és becsukta a szemét. Tudta, hogy nem zavarják majd, a fapados járaton nincs etetés, a stewardess, ha látja, hogy alszik, békén fogja hagyni az ezer forintos, löttyszerű kávéval meg a kétezerért vesztegetett, gumyszerű szendviccsel.

Felzendült az első zeneszám, rögtön tudta, hogy ez a Best of Communism lemezről való, De szeretnék, de szeretnék Kun Bélával beszélni... , fújta egy női kórus. A szeme csukva volt, mégis látta a végtelen felhőtengert, mint korábban annyiszor, elképzelte, hogy nagyjából így nézhet ki az Északi-sark (illetve, a Déli is), ragyogó fehérség, a mennybéli tisztaság, és tényleg hideg van, mínusz 57 fok, olyan, mint egy hófehér város, különös, rafinált építészeti megoldások, bizony, már túlléptek az iglo-kultúrán, az eszkimók is másra vágytak. Most mind egy szálig elbújtak új, csodás architektúrája házaikban, odabent biztosan jó meleg van, esznek-isznak, óriási plazmatévének nézik az eszkimó valóságshowt, eszkimó celebeket küldtek el Magyarországra, BAZ-megyébe vagy az Ormánságba, ott szenvednek a nyomorult eszkimó tévébemondók és popénekesek, és ezt jó bámulni a tévénező szofáról, miközben fókazsíros csipszet ropogtatnak.

Házsongárdy elmosolyodott mindezen, hirtelen nem is tudta, most álmodott-e, vagy épp ellenkezőleg, ennyire éber, hogy mindezeket végiggondolta. Bal szemét picit kinyitotta, és valóban azt látta, amit elképzelt, a tágas fehérséget, és ez végtelen nyugalommal, a bizonyosság érzésével töltötte el. Léna azt szokta a fejéhez vágni, hogy neki, Házsongárdynak semmi sem elég. Ő, dehogyan nem. Anynyira elég tud lenni, ha valami tényleg elég. Ám tudhatja-e a földi világon bárki is, neki, Házsongárdy Árpádnak mi elég és mi nem?

Becsukta a bal szemét is. A zene már váltott, zongoraszonátát hallott, de nem nagyon tudta eldönteni, hogy Haydn vagy Mozart. Akár Beethoven is lehetett volna.

Manchesterben már sötét volt. Ment, állta a sorokat, várta a bőröndjét, aztán húzta a végtelen reptéri folyosókon, a mozgó járdán is gyalogolt tovább, lement a mozgólépcsővel, aztán megint felfelé, követte a vasútállomásra irányító nyilakat. Még feltűnt egy-egy arc, aki ismerős volt a repülőről,

hol megelőzte valaki, aztán ő haladt el olyanok mellett, akikkel együtt utazott, és arra gondolt, hogy senkiről sem tud semmit, csak ezt a két és fél órát, hogy akkor, ott nem lehettek máshol, legalábbis testben, mint a közös repülőn, ám azt, hogy honnan jöttek eredetileg, és hogy hová is tartanak, nem is sejtí. Titok, titok minden, temérdek titok, amerre csak lép. Egyszerre meglátta a két felzselézett hajú srácot, akikkel már Ferihegyen együtt vártak a sorban, aztán a buszban is mellettük állt, figyelte a beszédüket, és nem tudta megállapítani, milyen nyelven társalognak, végül úgy döntött, albánul, és ez valahogy megnyugvással töltötte el. A gépen is egy sorban ültek, csak a fiúk a folyosó másik oldalán, és most ott álltak egy sarokban, gurulós bőröndjeik kibontva, ők pedig buzgón túrtak bennük, és beszéltek, megint olyan halkra fogott, mégis izgatott hangon. Házsongárdy már tudta, albánul társalogtak.

A liverpooli vonaton már senki ismerős nem volt. Vagyis... nézte az angolokat, akikkel egy kocsiiban ült, és egyszerre érezte, dehogyan nem, hiszen mindegyik ismerős, nagyon is. Pontosan be lehet azonosítani. Rögtön jobbra, a másik ablak mellett Eszti néni ült, egykori biológia tanárnője, aki, tán erre emlékszik Házsongárdy a leginkább, egy ízben, már tavasz volt, nyitva volt az összes ablak, megkérdezte tőlük, mit gondolnak, hány éves? Senki nem mert válaszolni. És ez az Eszti néni egy kis várakozás után, mialatt a szemét szinte esengve járatta végig a hetedikes kis gyerekarokokon, halkán, halkabban, mint az albánul beszélők, azt mondta, hogy ötvenhárom éves, és biccentett hozzá. Itt ült most Eszti néni a vagonban.

Szemben, az eggyel előrébb lévő sorban pedig a bőrgyógyász főorvos úr. Házsongárdy apja jó barátságban volt vele; a bőrgyógyász, Gyurka bácsi, szeretett eldiskurálni az apjával, megittak egy gyűszűnyi konyakot, Clubb 99, hát mi lehetett kapni akkoriban, és konyakozás közben ránézett Gyurka bácsi a gyerek Házsongárdyra, és mindig ugyanazt kérdezte, Na, kisöreg, mi leszel, ha nagy leszel? Házsongárdy meg, mert egy idő után nem azt felelte, hogy Nem tudom..., hanem végtelen furmányosságról téve tanúságot, kivágta, hogy Nagy!, ami Gyurka bácsinak felettébb tetszett. Ő is itt ült, és feje egyre előrébb billent, szunyókált. Még egy fiút látott, kissé távolabb, a fejét eltakarta az üléstámla, de Házsongárdyt nem lehetett átéjteni, pontosan tudta, hogy Csáky az, a Hunyadi utcából, akivel össze-összeverekedtek, de mégis bírták egymást. Aztán meghalt a Csáky, 17 évesen egy P. Mobil vagy Beatrice koncerten, részeg is volt tán, biztosan, a többi meg agyontaposta, legalábbis így hallották. Akkor arra gondolt, mennyire elképzelhetetlen számára a halál, Csáky milyen egy hülye volt. Tessék, erre itt kucorog a liverpooli személy egyik ülésén.

Lám, hát messze vagyok-e bármitől is, gondolta most Házsongárdy. Lehet, hogy el sem utaztam, illetve, nem ez az elutazás, hogy nem ott vagyok, ahol eddig. Léna ezt sosem fogja megérteni.

Az állomástól, ahogy az e-mailben küldött utasításban állt, valóban három percre volt a szálló. Permetezett az eső, és Házsongárdy ezt szinte tökéletes érkezésnek tartotta.

Végtelen hosszú folyosókon vonult végig, míg a szobájához ért. Már lefűrödvé, az ágyban ülve tanulmányozta végig a prospektusokat, és ekkor tudta meg, hogy a hotelt a Titanic leendő, tehető utasainak építették át a jelenlegi állapotában, és a szálló ágyaiból kikészülődve hurcolkodtak fel a fedélzetre, hogy megkezdjék végzetes útjukat. Házsongárdy megütögte maga alatt a matracot, mint ha ellenőrizni akarná, hogy milyen állapotban van azok után, hogy egy leendő Titanic-áldozat pihent rajta majd' száz évvel korábban.

A konferencián, amiért a Liverpool FC és a Beatles városába jött, pontosan annyi, nyakában piros sálát és zsinóron függő olvasószemüveget, halszáklamintás zakójuk mellzsebében Mont Blanc töltőtollat viselő férfiút és Gucci meg Prada asszeszorárokkal felszerelkezett életesebb hölgyet talált, mint amennyire számított. Szóba elegyedett egy őrült japán nővel, aki, amikor meghallotta, hogy magyar, már csak Bartókról volt hajlandó beszélni. Találkozott egy iráni úrral, aki Péccsett végezte az orvosi egyetemet, és most Helsinkiben ad ki angol nyelvű újságot. Együtt kacarászott egy cseh nővel, aki állította, hogy már találkoztak Berlinben, és Házsongárdy nem kis meglepetésére megnevezett egy dátumot és helyet, amikor Házsongárdy tényleg Berlinben járt, de csupán arra emlékezett abból a két napból, hogy egy kopott Audival körútra vitték, és a keleti városrész összes, turisták által soha nem látogatott nevezetességét látogatták végig, egy elmúlt élet állomásait. Ebédnél egy kopasz svájci arról értekezett vehemensen, hogy vége annak a világnak, amikor csak az jár a fejünkben, hogy még, még, még, mert szerezni, birtokolni és elvenni akarunk. Minden megváltozik, lehet, hogy már csak órák kérdése!, forgatta a szemét a bázeli, és beleharapott egy pirosra sült csirkecombba.

Amikor már negyedik órája kísérleteztek azzal, hogy pontosan meghatározzák, mi is az, hogy „kultúra”, Házsongárdy sétára indult. Egyszer kis híján elütötte egy taxi, pedig az úttestre mindenütt fel volt festve, hogy LOOK LEFT; a szemerkélő esőben is sokan rövid ujjú ingben, sortban igyekeztek, többen a világverő focicsapat mezében, Torres, Gerrard, olvasta a mezek hátán a neveket. Házsongárdy eltöprengett rajta, szívesen lenne-e ily módon valaki más, de még érdekesebb kérdésnek tűnt, vajon azt miképp értékelné, ha ő maga lenne híres, és egyszerre azt venné észre, hogy körülötte az emberek Házsongárdy feliratú pólókban szaladgálnának, és csupán ettől, hogy egy kicsit, címke gyanánt Házsongárdyak lehetnek, már könnyebb az életük.

Ült a szobájában, a Titanic leendő utasa, a szobaasszony által akkurátusan betűrt paplan alá bújva, felpolcolta a háta mögött a párnákat. A tévében nem talált semmi értékelhetőt, az összes csatornán stúdióbeszélgetés ment, a helyi biztosítási rendszer reformjáról, a vasút pénztelenségéről, a következő bajnoki forduló esélyeiről mondtak okosakat, néha nevettek, aztán telefonon bejelentkezett még valaki Cardiffból vagy Leedsből, jött a reklám, focizó gyerkőc vágódott hasra a mocsárnál is feketébb sár-tengerben, de drága édesanyja egy cöppet sem volt rá mérges, hanem a legújabb mosószeres flakont ölelgette és gyöngyözve kacagott azon, hogy a világ összes kosza és piszka retteghet ezentúl.

Megváltozik a világ, bizony meg. Semmi sem lesz úgy, mint régen. Ez az, amit a Titanic leendő utasai annyira óhajtottak. Menni el, elmenni innen.

Elmúlt már kilenc óra, amikor Házsongárdy kikészülődött az ágyból, felöltözött és lement a hallba. Eredetileg azt tervezte, hogy átsétál valamelyik Hannover Street-i kiskocsmába, újból próbát tesz a Guinness-szel, és tovább figyeli az angol nőket és férfiakat, hiszen mindegyik régi ismerőse, csak erősen kell nézni őket, és egy idő után tényleg felmerülnek az idő végtelen áramából.

A hallban zajos jövés-menést tapasztalt, hasonlított az egész egy Agatha Christie-regényből készült filmre, ha várt volna, bizonyára feltűnt volna Miss Marple is, vagy csak elég lett volna bekukantania egy vaskos, műmárvány oszlop mögé, lehet, hogy ott találta volna a kedves és furfangos matrónát, kötögetés közben.

Házsongárdy ekkor vette észre az első bokszolót. Rázta lógó karjait, kezén már fent volt a bokszkesztyű, a vállán a törülköző. Az edző kísérte a hatalmas márványfogadón keresztül.

Ahogy felment a lépcsőn, már hallotta az üvöltést a belső termekből. A tükrös ajtók egyre-másra nyitódtak, és bent, a vörös bársonyszőnyegen további bokszolók ugrándoztak, öklözték a levegőt, készültek valamiféle megmérettetésre. A bálterem bejáratánál álló tábla szerint az Arany Kesztyű Kupa bajnokságot rendezték aznap este a hotelban. A terem zsúfolásig volt. Középen, az aranykaros csillárok fényében állították fel a ringet, körötte pedig, a legtávolabbi sarokig kerek asztalok körül elegánsan felöltözött urak és a délután fodrásznál is járt hölgyek ültek. De inkább fel-felugráltak, kezükben söröskorsóval üvöltöttek, rázták az öklüket, és örvendtek, ha az egyik bokszoló egy szép találatot vitt be az ellenfél fejére. Ha véget ért a menet, rögvest pincérek szaladtak be, az asztalokról lerámolták kiivott poharakat, üvegeket, és tettek még egy kört az új italkészlettel. Közben a szpíker tartotta szóval a nagyérdeműt, visító fejhargon, mígnem a bíró, egy szigorú tekintetű, bajszos úr, nem intett a kék és a piros sarokba, hogy lehet folytatni.

Házsongárdytól senki sem kérdezte, kihez tartozik, van-e belépője, így aztán az egyik oldalajtóhoz somfordált, és meghúzta magát egy áloszlopnak dőlve. Mellette egy melegítő, kopasz ürge üvöltött, hogy a nyakán két centire kidagadt a verőér.

Véget ért a harmadik menet is, a bíró kihirdette a győztes, a kék sarok nyert, a közönség üvöltött egy sort, miközben a ring szereplői cserélődtek, újból a pincéreké lett a terep, szedték is a lábukat rendesen.

Aztán jött a következő páros. A bokszolók mind egyformának tűntek, ahogy a fejevédőben, még járás közben is a levegőt csapkodták, fújtak és a kötelek közé lépve egyhelyben ugráltak. Gongszóra aztán egymásnak estek.

A harmadik párosnál Házsongárdy felkapta a fejét. A visító szpíker a piros sarokban szereplő versenyzőt Hungarian Bullként konferálta fel, a neve a közlés szerint Dzsungi volt.

Dzsungi, te jó ég, huszonöt éve..., ha ugyan ugyanaz a Dzsungi, de hát Magyar Bikaként, ilyen „művésznévvel”. Dzsungisz kánra hasonlított, ebből kerekedett valahogy a Dzsungi.

Házsongárdy pár lépéssel előbbre ment, és próbálta felismerni a kötelek között kissé lomhán mozgó alakban egykori hálótársát. Aztán belényilallt, Dzsungi ugyanúgy 43 éves, mint ő, még a születésnapjára is emlékezett, május 16-a, ugyan mit keresne itt a többi indulóhoz képest egy ilyen őslény. Még közelebb ment, bámult a gumivédőbe szorított fejre, de csak egy összepréselt arcot látott, igaz, a szeme, ami összevissza járt, szinte fekete volt, mint Dzsungi szeme.

Megszólt a gong, a Dzsunginak titulált bokszoló és a másik egymásnak estek. Hé, haver, húzál már odébb, apád nem volt üveges, nézzenek oda!, rikoltottak hátulról, mire Házsongárdy, mint aki mély álomból ébred, zavartan tekintgetett ide-oda a zsúfolt bálteremben. Érezte, hogy egy kéz megfogja a karját, lehúzza a legközelebbi székre. Ott ült az egyik kerek asztalnál, mint a meghívott vagy fizető vendégek, és mellette egy fura, mókusarcú, elálló fülű fiú ült, szélesen mosolygott rá. Bocsi, de szart sem lehet látni tőled. A meccset nézed, vagy mi? Úlj csak nyugiban, ez a hely szabad. Majd azt mondom, hogy az én vendégem vagy.

Házsongárdy bólintott, és fejét rögvést a ring felé kapta. A két bokszoló szokás szerint körbetáncolt, ugráltak, mint a szöcske, a kék sarok versenyzője meg egyszer-egyszer előre lendült, és hatalmasat behúzott annak, akit Dzsungiként mutattak be. A közönség tombolt, az asztalnál lévő, megoldott nyakkendőjű férfiak is fel-felugrottak, és ők is levegőbe öklöztek egyet, mint aki így akarja az ismétlés által elsajátítani a mozdulatot, amit a szakembertől látott. Dzsungi tántorgott csak, szinte megváltásként jött a számára a második gongütés.

A fiú, aki Házsongárdy az asztalhoz ültette, most a többi vendéghez fordult, és csak annyit mondott, Egy régi cimxim. Azok bólintottak, felemelték a poharukat, és fenéig itták. Házsongárdy akár azt is érezhette volna, hogy ez igazán megtisztelő, a derék angolok az egészségére isznak, de ehelyett szinte udvariatlanul biccentett csak, és a piros sarokban ziháló bokszolót nézte, akinek fel-lejárt a mellkasa, és egy pajeszos edző legyezte a törülközővel.

Fárasztó ez a boksz, mondta mellette a fiú, és rágyújtott, a füstöt magasra emelt fejjel fújta ki a mennyezet felé, ahonnan a súlyos, tizenkét karú csillárok lógtak alá.

Házsongárdy a fal melletti asztalnak támaszkodó párt nézte, egy felzselézt hajú fiú ölébe dőlt a barátnője, csiricsárén kifestve, tizenöt centi magas sarkú szandálban. A srác átkarolta a lányt hátulról. Házsongárdynak az jutott az eszébe, újabb huszonöt évvel később a lány egy lerobbant Liverpool-alsói lakás konyhájában ücsörög, egyik kezével megtámasztja a másik könyökét, ujjai között ott füstöl a bagó, és arcát a homályos üvegű ablak felé fordítva elkezd mesélni elrontott életének történetét, miközben már jár a felvevő. Egy őszi estén ismerkedtem meg Jamie-vel, egy bokszmeccsen az Adelphi Hotelban...

Megszólt a gong, és szomszédja ekkor rátette a kezét a karjára. Nem szeretem a bokszot, olyan durva sport, mondta a fiú felhúзва az egyik vállát.

Házsongárdy meredten nézte, hogy a harmadik menetben a Dzsungi nevű már nem is védekezik, szinte odatartja magát a kék sarokból felpattant ember elé, aki cséphadaróként üti-veri. A bíró, mint a visító szpiker jelezte, Mr. Jerry, csak egyszer avatkozott közbe, aztán újra intett, hogy mehet.

Azért jöttem el, mert nekem mindig élmény, ha itt lehetek. A dédnagyanyám, tudod... Házsongárdy egy pillanatra oda kellett nézzen. De nem akarok ám zavarni, bocsika, nézzed a meccset. Házsongárdy újra a ring felé bámult, de fél füllel azért hallotta, hogy a fiú tovább beszél. Itt volt szobalány, aztán Heribert Morgan, aki nem volt más, mint a Titanic tulajdonosának unokaöccse, megkérdezte tőle, nincs-e kedve vele tartani az útra. A dédanyám igent mondott.

A kék sarok versenyzője ebben a pillanatban egy hihetetlen erősségű, alulról indított jobb horoggal találta állon Dzsungiként említett ellenfelét, aki egy pillanatra megmerevedett, mintha szobrosat játszana, majd rongyként csuklott össze a padlón.

A terem egy emberként ugrott fel és üvöltött.

Egyike volt azon keveseknek, akik a személyzet közül túléltek a katasztrófát... naná, különben nem lennék itt!, hallott Házsongárdy valamiféle kuncogást, közvetlenül a füle mellett. Odakapta a fejét, a fiú, aki az asztalhoz invitálta, égő szemmel és kissé elnyílt szájjal nézte.

Honnan jöttél?, kérdezte még a vendéglátója suttogva a nagy hangorkánban.

Magyar vagyok, buzikám!, felelte Házsongárdy magyarul, aztán angolul is elmondta, Hungarian, ok?, és az a koma is magyar ott, érted, az osztálytársam volt, akit épp agyonverték.

Házsongárdy felpattant a székről és kisietett a bálterem elé. Itt jobban járt a levegő, de itt is fel volt állítva egy bárpult, ahol sört csapoltak és italokat kevertek. Hosszú sor kígyózott előtte, izzadt férfiak és nők masíroztak fel s alá. Házsongárdy figyelte, vajon hová kísérik a meccs után a csúful járt bokszolót, de csak azt látta, hogy a győztes hosszan ünnepeletti magát, odarohant egy asztalhoz, ahol lányok ültek, és mindegyikkel végigpuszilkodott. Közben két skót zenész lépett színre, ahogy az dukál, tartan szoknyában. Az egyikük nyekergette a dudát, a másik dobolt, vagy dobolásszerű hangot produkált, de alig figyelt rájuk valaki. Házsongárdy látta, hogy az ő asztalánál is nagy élet folyik, a fiú, aki odaültette, állva tekintget körbe, majd a többinek magyaráz, heves gesztusokkal kísérve.

Elindult egy oldalkijárat felé. Lépcsők jöttek, és egy félemelet magasságban megtalálta a pihenőszobákat, bár ezek is inkább egybenyitott termek voltak, ugyancsak tükrös ajtóval. Savanykás izzadságszag lengett körben, az ablakok párkányán üres üvegek, teli hamutálak sorakoztak.

A belső teremben látta meg a süppedős szőnyegen ülő bokszolót. A térde közé hajtotta a fejét. Teljesen egymagában volt.

Házsongárdy lassan lépkedett feléje. Dzsungit az érettségi banketten látták utoljára. Egyik osztálytalálkozón sem volt ott, akik egy vidéken laktak vele, azok sem tudták, mi lett a sorsa. Hihetetlen, hogy itt találkozzanak, hogy ez a konok, valóban bikaerejű nyírségi gyerek üljön előtte magába rogyva, aki a mai napig azt a nevet használja, amit az osztálytársai adtak neki immáron majd' harminc évvel azelőtt.

Dzsungi úr, hát nem megyünk a kastélyba, binyiglevel?, kérdezte Házsongárdy, bár egy másodperccel előbb még biztosan nem ezt akarta mondani; Tomory találta ki ezt negyedik vége felé, és egy idő után mindig átvette, szinte köszönés helyett használták, holott semmi értelme nem volt, talán ezért.

A bokszoló felemelte a fejét és dagadt szemmel fürkészte Házsongárdy. Aztán csóválni kezdte a fejét. Bazdmeg..., csak ennyit mondott lassan. Házsongárdy odaült mellé a szőnyegre, ugyanolyan pózban, hátát a falnak vetve, szinte guggolva inkább.

Idehallatszot a gongütés a bálteremből, majd felharsant a közönség üvöltése is.

Dzsungi azt kérdezte nagy sokára, Te meg mit keresel itt?

Kultúrában utazom, felelte Házsongárdy. Már csak az tartja össze a világot. Úgyhogy..., afféle túlélési gyakorlat, így is lehet mondani.

Dzsungi horkanva kuncogott kicsit.

Én meg hagyom, hogy a hétvégéken szépen szétverjék a fejemet. Egy kicsit szombaton, aztán még egy kicsit vasárnap. Ez az én túlélésem. Pont annyit kapok érte, amiből egy hétig elvagyok. Aztán jöhet a következő gypa. Végül is, valahol egész fair így. Kiszámítható az élet.

Házsongárdy nem nagyon tudta, hogy mit felelhetne erre. Érezte, nagyon suta dolog lenne újabb diákkori sztorikkal előhozakodni, feltenni Dzsunginak azokat a kötelező kérdéseket, amik egytől egyig úgy kezdődnek, hogy Emlékszel...?

Azért iszunk egy pohárral?, szólalt meg végül, és felegyenesedett ültő helyéből.

Lehet, bólintott Dzsungi, és a hátával a falat súrolva ő is lassan felállt. Menj előre, rendelj, amíg rendbe szedem magamat. Öt perc max.

Házsongárdy kísétált a teremből. A folyosón látta a skót dudásokat, amint egy alacsony kereveten terpeszkednek, és a hasukon söröspoharat egyensúlyozva diskurálnak.

Befordult a folyosón, amikor egyszerre csak hárman fogták közre. Vele szemben az a fiú állt, aki odahúzta ahhoz az asztalhoz, ahol az üres hely volt. Mókusarca torz volt a gyűlölettől, a füle, ha lehet, még inkább elállt, és ahogy Házsongárdy látta maga előtt, sikítani kezdett.

Ez az, a szemét kis gecsi, ajánlatot tett nekem!

Egyik segítője, egy golyófejű, nyak nélküli fazon rekedt hangon szólalt meg. Te tényleg magyar vagy, bazdmeg? Mert én utálok a magyarokat, mint a szart. És te is ilyen rohadék tetű vagy, kishaver, úgyhogy nagyon nem volt okos, hogy idedugtad a képedet...!

A harmadik sem akart lemaradni, kezében egy Budweiseres üveggel hadonászott. Békés ország békés polgárait molesztálni, barátocskám, az nagyon nem kóser. Persze, ott, a picásban, nálatok, nuku kultúra, ez persze pech.

Hát most nagyon meg leszel tanítva, szarjankó!, visított megint a mókusarcú.

A kuglifejű egy mozdulattal hátratekerte Házsongárdy karját, és így vonszolták hátrafelé, a toaletti irányába.

Megmutatjuk, faszikám, milyen egy igazi angol vécé, biztosan nem láttál még ilyet!, rikoltotta a budweiseres, miközben megragadta Házsongárdy ingét, és csavart egyet rajta.

Aztán a következő pillanatban felrepedt szájjal zuhant neki a csapóajtónak. A kuglifejű is elengedte a kezében szorított kart, de már későn. Ő a bordái közé kapott egy óriásit, amitől összegörnyedt, majd az alulról érkező következő ütéstől úgy huppant a Budweiseres mellé, mintha valami előre begyakorolt koreográfiát vittek volna végbe. A mókusa arcú már menekült volna, de Házsongárdy egyszerű ösztönből kinyújtotta a karját, és ez elég volt hozzá, hogy a fiú, mivel ki akarta kerülni, egyensúlyát vessze, és egy utána nyúló kéz visszarántsa.

Édes aranyom, csak ne olyan sietve!

Dzsungi hatalmas keze bilincsként szorult a srác torkára, és érzékelhető volt, hogy egyre fogy belőle a levegő, két oldalt csüggő keze már remegett.

Hagyjad már, szólt rá Házsongárdy, aki kiszabadulván összeszedte már magát, és érzékelte, hogy Dzsungi segélyakciója ugyan a számára valószínűleg életmentő volt, ám minden további tetlegességgel újból testi épségüket veszélyeztetik. A bokszoló eleresztette a markában fogott torkot, mire a srác, akinek a dédmamája a Titanic kevés túlélője között tudhatta magát, ugyanolyan aléltnan hullott a bársonyszőnyegre, mint két segítőtársa.

A hotel előtt fújt a szél, esőcseppeket vágott az arcukba.

Dzsungi Házsongárdy vállára tette a kezét. Figyi, Zsongó, most nem lesz koccintás. Örülök, hogy láttalak, meg minden. Tudom, kultúrában utazol, ez tökjó. De bocsi, nem nagyon érdekel. És nem akarom elmesélni neked az életemet. Ha nem probléma. Láttál, amit láttál. Ennyi legyen elég. Holnap Newcastle-ben van jelenésem, ha érted, mire gondolok. Na, csaó. Bújj be a szobádba, mert aztán most már nem lesz itt a jó öreg Dzsungi bácsi, hogy odasózzon.

Házsongárdy csak vigyorogni tudott, bólogatott, és hogy azért történjék valami az ő részéről is, kicsit hátba csapta Dzsungit. Sután csattant a tenyere a férfi bőrdzsekijén.

Az oldalajtón iszkolt be és a mellékfolyosón lévő liftet használta, hogy feljusson a hatodikra. Kinyitotta az ablakot, és nézett lefelé, az esőáztatta utcára. Dzsungi eltűnt a szeme elől, valószínűleg nem huszonöt évre, hanem immár örökre. Bár még kinyomozhatná, hogy holnap hol lesz bokszmérkőzés Newcastle-ben, és követhetné állomásról állomásra, egyetlen és eltökélt szurkolójaként.

Léna otthon ül, és meg van győződve róla, hogy Házsongárdy bifszteket eszik ma este is, akkorát, hogy lelóg a tányérjáról. Sose vallaná be, hogy irigykedik rá, csak azt szokta hajtogatni, Házsongárdynak el kellene gondolkodnia, miképp is van az, hogy az egyik ember ennyiszor bifsztekezhet, anélkül, hogy komolyan megdolgozna érte, míg a másik, aki szinte belerokkan a munkába és az igyekezetbe, épp hogy csak morzsákkal kell beérje.

Ez nem igazság.

Feküdt a sötétben, és mielőtt elaludt volna, még az eszébe villant, ha ott lett volna a Titanic utasai között kilencvenhat évvel korábban, ebből az ágyból kelve ki, biztos, hogy túléli a katasztrófát. Ezen még mosolygott is egy csöppet, majd körbetekerte magát a hatalmas paplant, és álmodni kezdett.

VIDECZ FERENC

Nyárutó

Érett asszony-nyár lett hajdani csitri tavaszból;
 Udvarlók hada nemrég versengett körülötte:
 Szél simogatta cseresznyevirág-koszorús haja fürtjét,
 Langyos eső fürdette; viháncolt gyöngy-nevetéssel;
 Tarka szirom-szöttes pázsit nőtt lába elébe,
 Szédítette szivárványt ráhazudók suta bókja,
 Szórta kegyét botorul sóvárgó kékjovagokra,
 Termékeny méhébe fogadva ezernyi utódot:
 Szőke hajú búzát, fák kincseit, erdei titkot,
 Dajkálták termés-özönét rokkant karú ágak.
 Most, hogy a hitvány-nép odahagyja, megérzi szökését
 Csalfa időnek, mely hitegette: megáll, ha szeretné.
 Jóhiszeműen hitte szavát; nem tudta mi les rá.
 Megfáradt. Nappal még – így kívánja a látszat –
 Hetyke derékkel lép, telt csípeje ring, de az éjnek
 Hűvöse már nyugalomra csitítja a büszke hetérát.
 Színesedő lombok közt jár, lopakodva nyomában
 Korhely, csintalan ősz, szomjazva magát s hozományát.
 Nappali fények elől megbúvik völgyek ölében,
 Vásott köd-köpenyét egy- s másszor a rétre terítve
 Künn feledi; (rezes arccal a nap takaríthat utána).
 S mert makacsul rohamoz, célt ér majd, tudja a Nyár is,
 Gyúlt javait hát önként engedi át a zsványnak;
 Békén túri, amint felemészti a tarka multság.
 Gondos gazdasszony híján tolvaj seregélyek
 Mézszín szőlőfürtök gyöngyei közt kutakodnak.
 Pörlekedő népség: veszekednek a dús lakomán is.
 Bölcs varjak fejüket csóválják, megvetik őket.
 Villanydrótok telve csicsergő vándoraikkal:
 Mint csipeszek ruhaszáritón, frakkos feketében,
 Távolságok képzeletének fátylait őrzik,
 S egy nap elindulnak felhők közt kék magasokba,
 Égi nyomában a gólyák, darvak vé-betűjének.
 Falhasadékán zöld házának barna diószem
 Álmos képpel, még hunyorogva a fénybe kipillog;
 Nyújtózik, bátorságot gyűjt nagy zuhanáshoz.
 Halvány-ciklámen kikerics tornyos frizurával
 Várja vidám menetét százszínű báli seregnek;
 Gallyaktól tovaszökve forognak szélmuzsikára.

Alma gurul, nevető pirosan bukfencez a fű közt,
 Jókedvétől majd szétpukkad a nagy-hasú körte.
 Sárga-öves, kaptatos darazsak csapszéke a szilvás;
 Brummog nótájuk hajnaltól esteledésig.
 Mámortól eszüket temetik; gyötrelmes a fullánk;
 Jaj, ki ilyenkor elébe kerül szamuráj-seregüknek!
 Erdő dzsentrije, rókafi surran; szörmekabátja,
 Hó-mellénye alatt üresen kordul meg a bendő,
 Ám orrát, bajuszát elegánsan tartja magasra;
 Vára felé szaporáz, megrezzen, hogyha egy apró,
 Huncut makk éppen közelében avarra lepottyan.
 Felhőgyolccsal törli a Nap kihevült feje-búbját;
 Hosszú volt az idő hajnaltól, jó lepihenni.
 Éjszaka sátrát állítják szorgos denevérek,
 Őszi bogár kesereg, álomdal szól hegedűjén.
 Hallgat a föld, fázósan bújik csönd-takaróba,
 Gyémánt-csillagok őrzik távoli ég nyugodalmát.
 Erdősóhajt, csermelyszót elrejt a sötétség,
 Hűvös harmat könnye pereg búcsúzva a nyártól.

Télelő

Nyögnek a fák; Észak nagyurát hajlongva köszöntik,
 Szikkadt karjaikat könyörögve az ég fele tárják.
 Barna avarcsuha zizzen pár őz lépte nyomában.
 Dértől lett kopogós dagonyák lágy, szürke iszapja;
 Már csak egy-egy vén, morc remetét vonz jégcserepével
 Hajnaltájt, „ki” sovány kosztját elköltve csalítja,
 Nappali vacca felé szaporáz, belevésve csapáját.
 Szótlan az erdő; néma harangként kondul a csönd is,
 Távoli visszhangként lopakodva oson be fülünkbe;
 Szárnyas, víg dalosok muzsikáját rejtik a gallyak,
 Zúzmaracsipkés jégcsengők váltak rügyeikből.
 Új tavasz érintésétől ha kibomlanak egykor,
 Elszabadulnak a dallamok ismét. Most csak egyetlen
 Bíborsapkás harkály játszik csontxilofonján.
 Szénkobakos cinegék cippogva kutatnak erősen
 Tűcsipkés ívgallyai közt rőt csipkebokornak;
 Citromsárga begyük, zöld hátuk rózsakorall közt
 Bújócskázik, hangulatát megidézve nyaraknak.
 Perlekedő szajkók lármás, korhely hada kurjant;
 Néhány percre megállva fülel pagonyok fejedelme,
 Majd koronás díszét billentve, lazán tovalépdél.

Nemrég ünnepi násztól volt hangos liget, erdő,
 Mára csupán párás sóhajtás száll fel a völgyből.
 Fáradt jajszó gördül alá sebesen tovatűnő
 Vé-betűjéből nyársirató vadlúd-csapatoknak.
 Holló rója körét, elhullott préda után néz,
 Társát szólongatja, rekedten korrog a hangja.
 Ölyv lesi tisztásszéli fa ágán, moccan-e sápadt,
 Földre borult fű szálai közt kívánt csemegéje.
 Fénylő makk-gyöngyök szunnyadnak lombtakaróban;
 Lesz-e szülője közöttük majdani tölgy-sudaraknak?
 Sátorozó, vén hársak alatt, rogyant kalyibában
 Megfeketült asztallap idéz tűnt, régi időket.
 Hangtalanul csevegő, görnyedt, szúette gerenda
 Reccsen néha egyet, derekát korhasztja a köszvény,
 Rég nem gyógyítják csiklandó illataikkal
 Deszkán szelt, sózott, friss hagyma-, szalonna-szeletkék,
 Gyürkés héjú cipó, bor, megcsillantva rubinját.
 Omladozó falakon torz képet fest a penész, hol
 Kályhatüzek csak a fényt adták, melegét a barátság,
 Összefogás, szorgos tettek, hithű kötelesség.
 (Még nem volt üzletszerű kéjelgés a vadászat.)
 Hol van az őzszemű lány, kit e ház ajzott szerelemre?
 Csontjai mind elporladtak régvolt szeretőknek,
 Csak kísérteni járnak szellemeik tova-pergő,
 Hullt levelekként sodró táncot lejtve a szélben.
 Hópelyhek tömegét hordják zsákjukban a felhők;
 Tél diadalmenetét várják, hogy lába elébe
 Hintsék; friss, puha szőnyegen érkezzen meg a zsarnok.
 Már csak a fenyvesek őrzik nyár élő, üde színét,
 Zárt csapatokban szembeszegülve jeges szuronyokkal.
 Megritkul seregük, mire megjön március éke,
 Könnyed röptű, friss, piheszárnyú szalonka-királylány;
 Éled a föld, forrás örvend csobogó nevetéssel,
 Barka szemez begyesen fűz ágán ülve, de addig
 Senki se sejtí, megéri-e új kikelet közeledtét;
 Kankalinos, ibolyás abrosz vár rám, öröm-asztal,
 Vagy csak a múltba dobált kavicsok halmát gyarapítom?

* A Zerge Közhasznú Egyesület és a Körös Irodalmi Társaság *Folyóvízeink* címmel egymillió forint összdíjazású novellapályázatot hirdetett 2009 tavaszán. A pályázatra (két kategóriában) összesen 128 jelgés alkotás érkezett, a beküldött műveket háromtagú szakmai zsűri (Tarján Tamás, Zalán Tibor, Závada Pál) bírálta el. A *Magyarország folyói* kategória 1. helyezettjének, Szapannos Gábornak és *A mi Élővíz-csatormánk* kategória 1. helyezettjének, Kiss Lászlónak az írását közöljük. (A szerk.)

▶ BIRTALAN FERENC

Az őszbe

az kellene
egy kis fény az őszbe
mezővel messze
erdőszéllel
köveken csobogó patak
fogaidon a nevetéssel
szinvásra hozva az egészet

emlékezni fogok erre a délutánra
éled a hibiszkusz
kit már rég leírtam
erkélysarokba löktem
fellelegzik
levélbe döccen
s maradok megint vesztés
hűtlen elhagyó
kinek újravirágzik

szép lesz az ősz
hozzon akármit
még ha erdőm patakomból se
csillagokon túli hűség
kúszik szerelmesen
a hibiszkuszágig
rámosolygok
ahogy rezzen is értem
aztán szeptembervégi csend
szemérem

Fontos álom

nem tudom elűzni
akár egy science fictionben
fémszínű kád
fékszel magzatpózban
rémítő-védtelesen

nem látni van-e hajad
ha igen színe akár a tested
fejed víz alatt szemed zárva
valami habzó szivaccsal
lyukacsos kővel dörzsölöm
a karod a vállad
akarnék melléd beléd bújni
nem tiltakozol
mégse teszem

maga vagy az elérhetetlen

beleébredtem

fontos álom volt
kísért napok óta
arcod megfejtéséig se jutottam
anyám vagy-e
szeretőm barátom
múltamtól krómszínű álom
benned
magamat látom

magzatvíz
lehet
töltsd egyre töltsd a kádat
a torkom a szemem száraz
nem találok könnyeket
dörzsölöm a karod a lábad

Nem jöhetnek

irgalmatlan béke van
augusztusi
ilyenkor rossz nézni
a távoli égre
mindent takaró nap
pillogni a fénybe
mi az a pármilliárd év ahhoz
mit arra kap ki él:
élje

augusztus
veszettül magányos

harangoznak
hét óra
nem szól csengő
letört a csönd kopogtatója
fölbukó ocsmány szavak
nem könnyebb
csak ringatod magad

nincs zár a címemen
nyitott a pécém
jelzem ha eszem
kint vagyok a vécén
és ez az egész
így
nagyon szar

nem vittél magaddal

gyalázat
mikor az ember rádöbben
hiába nézi a sort
van aki után
nem jöhetnek többen

GÖMÖRI GYÖRGY ◀

Két gyümölcs

Édes, ám gyakran sekély
a kerek almák álma.
Savanyédes, illatos
a narancs éjszakája.

Duende

Duende ó duende
vértzik a naplemente
gitárok barna gyásza
Granáda őszi Abda-
költők hűvös halála

A romantika téved

Nem lóháton jön a halál,
hanem autón, szekéren,
vagy gyalog: lesben állva
egy áldozatra éjjel.

Sorok Kafka naplójából

Nem lehetek őszinte F.-hez, akivel
már évek óta jegyesek vagyunk.
Engem igazán csak a munkám érdekel,
az, hogy írok. Ő viszont a feleségnek járó
átlagot kívánja: kényelmes otthont, központi
fűtést, polgári ágyba-térést mindennap tizenegykor.
Ő hisz a pontos időben. Én sietve kések.

Másképpen ketyegünk. Én írni szeretnék,
ő meg csak élni; mellettem, de élni.

.....

Most harminc órát utazott, hogy pár napot
velem lehessen. Tétovázásom fáj neki,
szened tőle. Én meg a büntudattól.
Hogy lehet valaki ilyen élhetetlen?

.....

Ujabban vért köpök. Itt hát az alkalom:
holnap (döntöttem) – őszinte leszek hozzá.
Nem szülhet nekem tüdőbajos utódot.
Végre szakíthatunk.

Kerüld a tengert, magyar!

(Egy régi útleírás alapján)

Szállásom ablakából mindig örömmel
néztem a tenger izzadását: dagályát-
apadását, tajtékját s a hullám-csillámokat.
Amikor Triesztben hajóra szálltunk, az idő
hamarost rosszra fordult és erős szelek
kezdtek egymással tusakodni. Fergeteg
támadt és a hullámok zabolátlan
tánca már-már feldöntötte hajónkat.
A lenti kajütben megbújva, a hányódás
hányásra kényszerített és a vaksötétben
alvás helyett csak imákat vacogtunk:
-legyen már vége a megpróbáltatásnak!
18 teljes órát töltve ilyen veszélyben másnap
zúgó fejjel, reszkető inakkal, tapló-száraz torokkal
érkeztünk Szent Márk apostol fényes nagy terére.

GITTAI ISTVÁN ◀

Kertünk, avagy elvágyódás a panelből

Hármas tagolású
lenne a kertünk.

Végében cseresznye,
meggy, alma, körte,
szilva, őszibarack,
szelíd gesztenye, birs,
naspolya, diófa.
Szélein szőlő,
köszméte, málna,
ribizke, szeder.

Középen dinnye,
eper, s mind amitől
oly ízes a leves,
gusztá a köret,
csípős-ropogós
a csalamádé.
Néhány csemege
kukorica sor
zárna keresztben,
futóbabbal a szárán,
sütőtökkel a tövén.

Innenső feléből
nárcisz, tulipán,
tátogó, szegfű,
sarkantyú, viola,
boldogasszony, rózsa,
büdöske, nefelejcs,
jázmin, labdarózsa
enyelegne nekünk.

Szóval afféle
drága szülőket

utánzó, idéző
békebeli éden
lenne a mi kertünk.
Képzeletünkben ily
szépen fest a dolog.

Csak volna, ami nincs:
hozzá jó derekunk.

A halogatás rendje

Miként a fürdés
utáni érzet
zsiborog, elül,
úgy tör fel, s halkul
annak sóhaja,
hogyan valaha is
e világra jössz.

A lehetőség,
hogyan te is lehess,
pipacssziromként
lehull szívedről.
Ha apád nem is,
nagyapód bizony
könnyen lehetnék.

Nap mint nap mondom,
ezt forszírozom,
ezt kérem számon
gyermekeimen,
akik más és más
sorrenddel élnek,
s mind elnapolnak.

Sóhajobeliszka

Eltűnt hajója után
nem kutakodnak
a kincskeresők.
Mint aki sose élt,

nagy, nyílt vizeken
sose navigált;
mint aki után
egy árva mese,
legendafoszlány
se maradt.

Névtelenségét
hadd simogassa
emlékezetedbe
eme istenajándék,
daltöredék,
sóhajobeliszka,
mely radioizotóp
gyanánt át az időn
azt jelzi, üzeni,
hogyan a felejtőt
felejtik el
leghamarabb.

Szentivánéji álom

(Egy vén számár sirámai)

Hajh, szeméretlenül szeret a nap,
vágja földbe sok tüzes vesszejét,
tárulnak pínéák rőt szirmai,
gyújtja a föld ölét az égi tűz.
A nap szeret, én nem szerethetek,
elém fal mered, s nemcsak képletes,
valós biz az, kőből, mészből való,
úgy hívják, hogy kor, öregség, idő!
Ó, hol vagy szilaj szám, a nevetés
hol van rólad, ó, hol a buja kéj?
Hol van ifjuságom zöld lugasa,
lányok nyíló húsa, a klitorisz
piros bogója fekete bokorban,
s rajta ujjom. – Ó, hol vagy, isten-ujj?!
Vén számárfőt tett rám Puck, a gonosz.

Pedig micsoda csődör voltam én,
mi szép Pyram – bírtam Thisbé kecsét,
írás van róla s királyi pecsét.
De lehet, hogy mint Hermia csecsét
Lisander, nagyítom a nők becsét.
Új álmot kén írni, új darabot,
melyben én örök Pyramus vagyok,
s nem gúnyolnak ki a jury-tagok:
nem jó résbe teszek tagot, ragot.
Kiszáradt a tinta, holt a papír,
ligetében nincs nimfa, nincs szatír,
testem ír már darabot, s búsat ír:
Hol van mohó ajkam, s róla a pír?
Elhagytak végleg az ifjú kecsék,
sárga fogaim közt i-á recseg,
könnyes-vén szemem lepik a legyek –
Egy kis bükkönyt még, urak, s már megyek!

Hatáskvantum-pantun

„Jaj”, mondja Tara, „értse máz aztat,
nyerít a Burák*” – S én értem a hitét
Tarának, valami mégis basztat:
Tara napok óta süti a pitét!

Szent ló nyeríti Tara szent hitét,
s e hit, mint a rejtélyes hatáskvantum,
vonzza a létezőkvantort, a pitét,
s lesz maláj pitéből magyar pantun.

S így értem meg a hatáskvantum
lényegét, makróból mikroba menve:
míg sül a pite és szól a pantun,
Tara átlovagol rajtam a mennybe.

A vén gavallér és a nők hátsó szeme

Ügyfélablak előtt álltok sorban, ha talán tán húszan.
Míg fogy lassan az akta s a nép, szemlézed a nőket.
Hátul, a sor végén állsz, s mint a vén Amadéra
anno: minden nézett nő a likával néz rád vissza.
S így döbbsz rá: sajna, már te is olyan vén vagy,
mint amilyenek a nők eme hátsó fél szeme saldít.

* Burák – Mohamed lova, amely a Prófétát a mennybe repítette

▶ KISS OTTÓ

A nagypapa távcsöve*

A nagypapa ugyanolyan

A nagypapa ugyanolyan, mint én,
csak sokkal magasabb,
és nemcsak értelmes dolgokról beszél,
hanem értelmetlenekről is.
Ebből lehet tudni, hogy ő már felnőtt.

Ma egész délelőtt

Ma egész délelőtt
kint ültünk az udvaron,
és a nagymama mesélt,
és nem szabadott közben
semmit se csinálni,
nehogy kizökkenjünk
a semmittevésből.

Mai rosszcselkedetek

Egy:
kilögyöltem a levest
az aszalterítőre.

Kettő:
összefirkáltam a piros filccel,
hogy ne látsszon.

* Részlet a Móra Kiadó gondozásában megjelenő gyerekkönyvből

Mai jócselkedetek

Egy:
segítettem anyának
összehajtogatni a ruhákat a mosáshoz.

Kettő:
segítettem anyának
új terítőt választani a boltban,
mert a régiből nem jön ki a piros filc.

Délelőtt elestem

Délelőtt elestem,
beütöttem a térdem,
és leborotválódott a könyököm.

Két helyen is fáj,
de én mégis csak egy helyen sírtam!

A nagypapa nagy természetgyógyász

A nagypapa nagy természetgyógyász,
és mindenkit meg tud gyógyítani
ugyanazzal az orvossággal.
Egyszerűen csak kiküldi őket
a természetbe, és már készen is vannak.

Egyedül a nagymamát
nem tudja meggyógyítani,
mert a nagymamának pont a lába fáj,
és nem tud rajta kimenni a természetbe.

Nagymamának anyyi

Nagymamának anyyi mindent adott az élet,
hogy soha többé nem szeretne már tőle ilyeneket kapni.

Kovács bácsi fent lakik

Kovács bácsi fent lakik
a harmadikon,
és mindig morog,
amikor megy felfelé,
de amikor lefelé jön,
nagyon kedves,
utat enged mindenkinek,
menjenek csak, kérem szépen,
hagyják le az öregembert,
mondja mindig Kovács bácsi,
félreállok, rohanhatnak,
te is, fiam, szaladgáljál,
lehúzódom előled is,
lesz helyed, hogy nagyot essél,
majd felsegít valaki,
de én nem, az biztos!

A nagypapa távcsöve

A nagypapa távcsöve olyan,
hogy mindent közel hoz,
ellátni vele még a múltba is,
mondta a nagymama,
pedig a múlt nagyon messze van,
de ha ők a nagypapával együtt belenéznek,
akkor úgy tűnik, mintha itt lenne,
mert a szemük elé jönnek újra az emlékek,
és néha még közelebb is,
egészen beljük bújnak,
hogy megint átéljék őket,
mondta a nagymama,
és a szeme könnybe lábadt,
mert egy emlék máris belébújt,
és nagyon nyomakodott volna kifelé,
pedig akkor még bele se nézett
a nagypapa távcsövébe.

A szerelem

Nagymama szerint a szerelem
olyan, mint az árnyék:
bármerre is menekülünk előle,
mindig a nyomunkban van.

Én nem tudom

Én nem tudom, hogy a szerelem
egyáltalán létezik-e.
Mert ha olyan lenne, mint az árnyék,
akkor legalább lehetne látni.
Vagy a szerelem is csak levegő?
Mert a levegőt nem lehet látni,
de amikor futok, mégis érzem.

Megállapítást nyert

Kovács bácsi szerint
tegnap megállapítást nyert,
hogy én vagyok a legokosabb
gyerek a lépcsőházban.

Mivel más gyerek nincs,
én nyertem a megállapítást.

Ma összebarátkoztunk

Ma összebarátkoztunk a nagymamával,
mert ő nagyon finoman tud főzni,
én pedig nagyon finoman tudom
megenni, amit főzött.

A nagy dinnyeevés

Ez egy tök,
mondta anya,
amikor kettévágta a kockadinnyét.

Apa csóválta a fejét,
nagymama nevetett,
én pedig a nagypapával
szépen elmentem fagyizni.

Ezzel vége is lett
a nagy dinnyeevésnek.

▶ KÓVÁRY E. PÉTER

Édes álom

Margó csukott szemmel feküdt az ágyon. Még nem szánta el magát az ébredésre. Füle kereste az ismerős neszeket. Nem volt elégedett az eredménnyel, ezért alvó maszkjának szélét megemelve állapította meg, hogy messze még a hajnal. Egy pillanattal később mégis lekapta az alkalmi szemfedőt. Semmi kétség: vele szemben a falon (?) arasznyi terjedelemben 23:50-et mutatott valami. Illetve alatta ugyanúgy 10:24-et, az időszerű dátumot. Margó egyszerűen nem volt hajlandó hinni a szemének.

Évek óta hiába kérlelte a betegszobájába betévedő férfiakat, rablótámadásban életét veszített fiának titulálva valahányat, hogy rég elhunyt férje, Jónás hagyatékából lepjék meg őt egy olyan rádióval, ami az éjszakai sötétségben fénybetűkkel mutatja az időt. Az öreg Jónás sokat mesélt neki a kolozsvári Enyedi mester találmányáról, az akkori világkiállítás szenzációjáról, de a forgalomba hozatalát nem érte meg. Pedig meggazdulásukat mint napirenden lévő házasságuk egyetlen feltételét, ettől remélték.

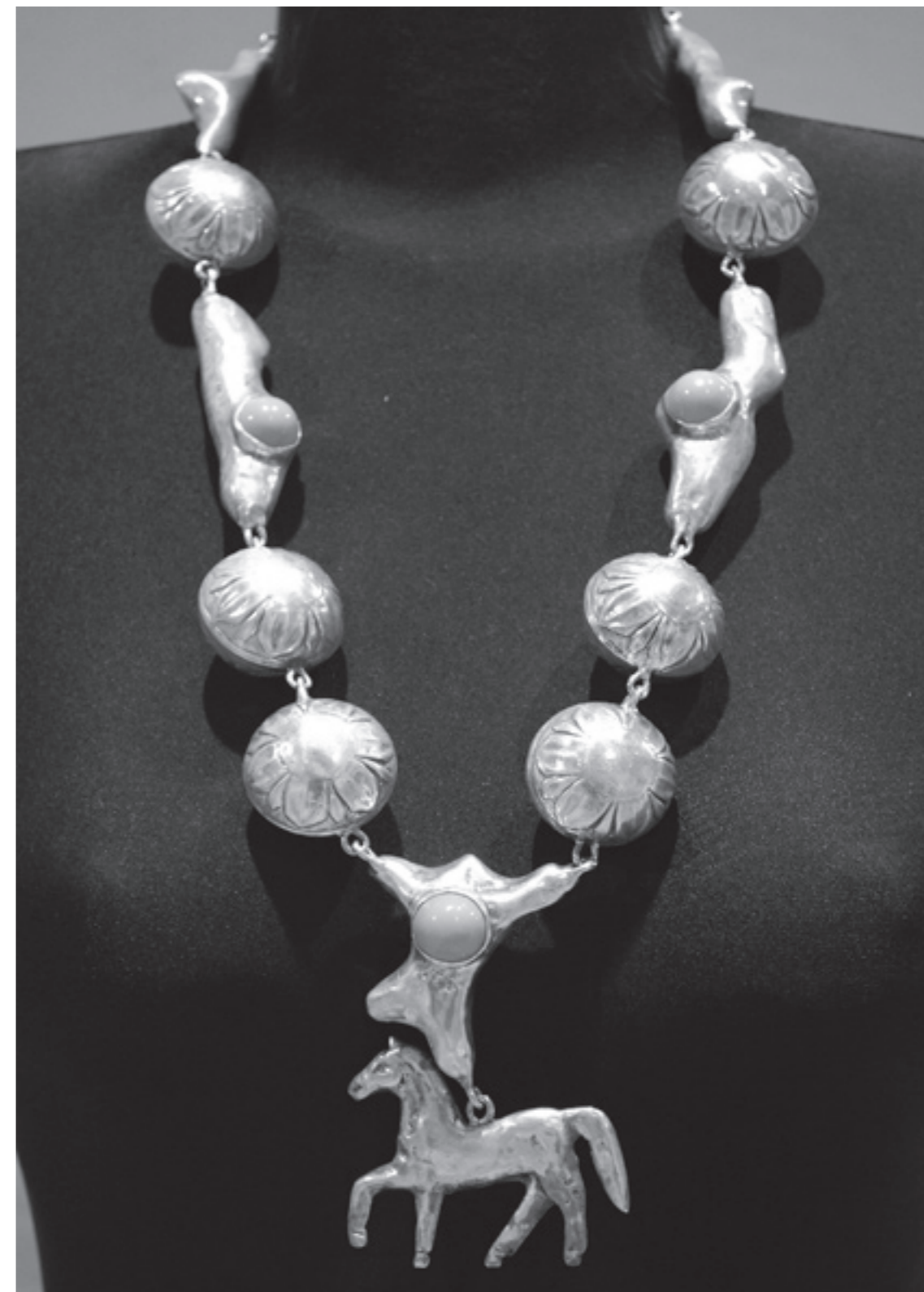
A mama aludjon éjjel, ne játékokkal foglalkozzon-pirított rá megannyiszor Tóbiás, a lánya férje, hozzá téve, hogy ő nem Jónás a férj, hanem Tóbiás a vő, aki semmit nem ért az órákhoz, azon kívül csak a tatának lehetett annyi esze, hogy a betegszobában megengedte azt a tengerparti idillt kialakítani, fiúk elvesztésének feledtetésére. Az órák sorsát ebben a házban a tata egyébként is örökre elintézte. Annyira buzgó kommunista lett, hogy a kátéész szervezésekor még a pincében elásott aranyórákat is elő hozta, igaz azzal kecsgették, ő lesz az első az egyenlők közt az alakuló órásszövetkezetben. Pedig nem is volt órás. De ez akkor már nem számított sehoh.

Jónás nagypapa amíg botcsinálta műkereskedőből néptanító nem lett, felesége irányítása mellett vagyonnöveléssel és hivatalserzéssel is megalapozta fia, a kis Jónás földi pályafutását - öreg Jónást, akkor már terhes feleségét befogadó kis-kelet-európai település elöljárósága a polgárosodás előmozdítására órásmúzeum létesítéséről határozott, a megvalósítás, a fejlesztés szálait a buzgó óragyűjtő kezébe adva. Margó figyelmeztette: A túl gyors tempó rossz vért szül. A mostani fordulattal a prédikátorból nemzetközi hírnevű gyűjtemény igazgató elnöke lett, akinek fia előtt megnyílt az út a legelképesztőbb beházasodásokhoz - ezzel a felemelkedéshez a történelmi, de foszló tekintélyű birtokos rétegbe. Ezt a folyamatot a rablótámadás csak siettetette. Gyermekeiket elvesztvén a falu volt urának ószeressé lecsúszott fiát Tobikát, vejüket emelték az óramű előkévé. Aki azonnal megtiltotta, hogy Tobikázzák, csak azért mert felesége infantilis maradt a lányszöktetés után is anyósa meg félkegyelmű, aki folyvást összekeverte férjét a vejével, vagy meggyilkolt fiával. Margó nem volt szép, de okos sem. És nem volt meg a magához való esze sem. Viszont folyamatosan jól érezte magát a bőrében. Legalább is addig, míg a tizenhatodik születés napján Tóbiással meg nem ismerkedett. Eladdig minden nyarát az Adrián, a család tengerparti villájában töltötte, akárcsak azt a születésnapot, amelyre Tóbiás az antik órák nyomán járva tévedt be. Ment volna tovább, mert tudta mi az illem, maradt, mert a menyasszonyban a legnagyobb ámulatára szülőfaluja leggazdagabb újnemesének lányát, Margót fedezte fel, akit éppen akkor kényszerítettek érdekházasságba. Ez a felfedezés még aznap éjjel a romantika jegyében a tengerparti homokdűnék között tetőzött, lányszöktetésbe torkolt családi botrányba - fulladt és új esküvőt tett szükségessé.

Korábban Jónás nem sok időt vesztegetett a békaporontyra, ahogy ő emlegette Margót, aki a házasság hétköznapjainak gyors elszürkülése ellen élményeinek tárgyi megjelenítésével védekezett. Szobájában legjobban a tengerpart felidézése sikerült, tükrözve: az álmairól nem mondott le. Még akkor sem, ha türelmük fogytán, mert a tizedik lakásba se volt hajlandó szereteteivel beköltözni, bevitték egy otthonba, de hamarabb hazaért, mint ők. Pancserok, mondta aznap a vacsoránál, három

napig háromszor három szem altató s már költöztethető is az egyébként hajthatatlan vénasszony. Azt a kérdést pedig, hogy ő innen csak vízszintesen, a vő oldhatja meg. Tóbiás felpattant, ölbé kapta Margót. Nevetve vitte be a szobába. Teát töltött, egy marék pirulát adott Margónak. A HÁROM NAPRA! Sose tudtam, hogy van humorod.

Homlokon csókolta és kiment. Nem jár túl az eszemen- erősítette meg magát Margó. A fiam már mindent elmondott. A szemközti falra nézett, a kijelző 23:59 - et mutatott meg 10:26-ot Álmodom, állapította meg Margó és visszahúzta szemére a maszkot.

Exist nyaklánc, korallal lóval

Van itt valaki?

- Megint kirámoltak egy pályázatnyertes iskolát – kiabált be a nagyszobába Apatóczy és az újságot csapkodva hozzá tette: tudod jól, hogy a mi húszmilliószállítmányunk is most van soron. Ha ezt is meglovasítják, az a negyedik iskolarablás lesz az elmúlt három hónap leforgása alatt a környéken.

- Miből gondolod, hogy ide is feltétlenül betörnek? - kiáltotta vissza idegesen a felesége. Férje korholta:

- Ennyire nem vagy képes feldolgozni, hogy apám elhagyta anyámat, anyád miatt.

- Én meg az eszemet miattad - próbálkozott tréfával az asszony - egyáltalán végig gondoltad már, mit tükröz a látszat? A pályázatokat elbíráló bizottság elnöke, aki mellesleg az illetékes minisztérium illetékes főosztályának illetékes vezetője, azelőtt iskolánk igazgatója, a pályázati rendszer kidolgozója, volt férjem, aki mindenhova személyesen állít be a jó hírrel, egy hatalmas, már-már használhatatlan csupa luxus autóval. Mert, hogy azért a kis kilométerpénzért maga szállítja házhoz az elnyert iskolai számítógépes rendszert, a hozzátartozó adatvédelmi programmal, amit viszont a tender alapján mostohaapádéktól, vagyis anyád jelenlegi férjétől rendel. Egyébként ül a babérjain. Ütögeti a pecséteket a nyertes pályázatokra. Szervezi a bensőséges átadó ünnepségeket s akkor tessék, valaki alaposan beleköp a levesbe: a kifogástalanul megszervezett nemzetközi biztonságtechnikai tanácskozást a legegyszerűbb módon teszi piacképtelenné.

- A rendőrség szemeláltára? Tényleg elment az eszed.

- Zsebben vannak ők is. A népek meg nem értik, hogy a minisztériumi főosztály-vezető, apád egykori gimnáziumi osztálytársaként, anyád volt férjeként továbbra is kedves vendég maradt nálatok és még a pályázatokat is együtt írták a környék, a régió tanintézményeinek, szigorúan önkéntes felkérés alapján.

- Már a szakmai igényesség is bűn?

- Érdekes, a közvéleményt ez egyáltalán nem izgatja. Viszont az egész város nyíltan beszél arról, hogy az Apatóczy-klán, a lopott autók piacáról kiszorulva, lecsapott a számítógépüzletre, aminek többszörösen titokvédtett részleteit – így a főosztályvezetőnek ajándékozott luxus-autóból lett roncs kocsit történetét holnap nagy terjedelemben teszi közzé a városi ellenzék internetes újságja – egyenesen a rendőrkapitány páncéljából, gonoszkodott a felesége. Ezzel nem érdemes viccelni, intette Apatóczy, aki váratlanul s még mindig kiabálva megkérdezte: neked nem a kórházban kéne lenned? A választ már nem halotta meg a felhördülő porszívó hangjától. Mennie kellett. Itt nem sok tennivalója maradt. Azt viszont egészében a nevelt fiára, a főosztályvezető barátja egyetlen gyermekére hagyta, akit viszont az édesapja vitt be rendszergazdának másodállásba, a minisztériumba. Az igazán bonyolult programozási feladatokat azonban rendre Apatóczy felesége oldotta meg évek óta. Ez furcsa módon sose derült ki.

Apatóczyt legjobban mégis az foglalkoztatta: miért csak most lett érdekes. hogy apja és mostohaapja, anyja és mostohaanyja osztálytársak voltak Harkovban az automatizálási és számítástechnikai főiskolai karon és már valamennyien éltek házasságban vagy anélkül egymással. Ezt az anyja mondta el, annak a nyomozónak, aki a kórházban hallgatta ki az asszonyt, miután az hajnalban rajta kapta férjét, volt férjét, volt férje volt feleségét az igazgatóiban vetkőzős pókert játszani s ezért öngyilkosságot kísérelt meg, az otthon talált tíz szem altatóval.

A nyomozó megelőzte a számítógépeket. A nyomozót meg a szerviz formaruhás csapata. A nyomozó bekukkantott néhány helyre. Mindent rendben talált.

Reggelre viszont minden ami igazán értékes volt, nyomtalanul eltűnt a szállítmányból, Apatóczy feleségével és anyjával, apjával és mostoha apjával együtt. A szemközti autótelep éjjeli őrre látni vélte a szerviz gépkocsijait, amint konvojban hagyták el a települést. A szervizről a helyi lap riportere szerint semmi nem szerepel a cégbíróságon.

Apatóczy a hírre összeomlott, de még a tanácskozás kezdete előtt erőt vett magán, bement az ünneplésre berendezett irodába. Az irattárba vezető ajtót valakik félig nyitva hagyták. Két símaszkos alak csaknem föllökte, úgy rohant el mellette.

Csörömpölés hallatszott az irattárból.

- Van itt valaki?

Apatóczy fölrántotta a résre nyitott ajtót, két újabb sísapkásba botlott, akik egymásnak háttal ültek a házi könyvtár közepén, a porszívó zsinórjával összekötözve. A földön, körös körül számítógépes dobozok, festői összevisszaságban.

Apatóczy egyszerre rántotta le a két fejedőt. Kitört belőle a hahota.

Ebben pillanatban berúgták az ajtót. Két álarcos ugrott be, lövésre kész fegyverrel. A főosztály-vezető rájuk szólt:

- Elég volt, már nem elég humoros. Inkább kezdjék meg az áru kihordását

Az egyik pisztolyos odalépett és leütötte.

Apatóczyknak torkán akadt a nevetés.

Harasó – mondta a kommandós.

Bronz nyakék, összetört világ sorozat

▶ BABCZKY TIBOR

Ithaka

Az ős elpusztítja fáimat. Alkonyatkor
kiülök a sötét lombok alá. Hallgatom
a rigók búcsúénekét. A szomszédos
kertben szarkák feleselnek.

Bezárja hófehér szirmait a magnólia.
Összebb húzódnak a tulipánok.
Sötéten, titokzatosan érik a múltban
a jelen, jelenben a jövő.

Egymást követő őrsekváltások szemtanúi
vagyunk. A nappal teremtményei átadják
helyüket az éjszaka lényeinek.
Bagolyhuhogás hallik.

Fújtatva indul útjára a sün. Folyton élet
olt ki életet, fogak és izmok feszülnek
fogak és izmok ellen. Gyom sarjad
a virágok között.

Kúszóindák fonják a fatörzset körül.
A Hold, mint egy mutató nélküli óra,
kifejezéstelen és üres, a holtak
arcára emlékeztet.

Film noir

A hold ragyog. A felpuffadt
házak világítanak.
Mint egy konyharuhába

a mosogatóvíz és a kihűlt zsír
szaga, a lomb közé berágja magát
a sötétség. Minden mozdulatlan,

ahogyan a halottak
személyes holmija merevedik meg,
s válik törékennyé hirtelen.

A sötét tavon csónak, vörös lámpás.
Mintha megöltek és a vízbe
dobtak volna valakit.

Üzenő

Mirusnak, Angliába

látod-e esteledik
és nincs már sem szögesdrót sem tölgykerítés
sem semmi sem sem minden sincs
csak az van amit itt hagytál
én
de azt is inkább vitted volna magaddal
föld alá ég fölé mindegy hová csak el
mert kifordultam önmagamból
a beleim vannak kint a bőröm bent
s láthatnád ahogy dobog a szívem
egyenletesen hiszen semmi sem zavarja
semmi sem izgatja fel semmi sem szomorítja
és nem is örül nem is repes
hiába röpködnek itt nyomorult kis puttók
lövöldözik csámpás nyilaikat
mind elsuhan a levegőben
aztán úgy állnak bele a földbe mint az elrontott dobáskor a gerely
himbálóznak még egy picit
végül vízszintesen dőlnek el a fűvön
de a csámpás nyilakon és a nyomorult kis puttókon kívül
nem repül senki sehová
főleg haza nem hiszen éppen te nem vagy itthon
1752 kilométerre
vagyis 16 órára és 17 percre vagy
hegységek alföldek folyók és tenger választ el tőlem
ettől a hatalmas nehéz fejű bazsarózsától
és a szirmok alól üzenem neked
innen Kelet-Európa legnyugatibb csücskéből
hogyan van a tavasz lásd itt van a nyakamon
de messze még a nyárvég
és csak siránkozom jaj hogy elhullnak szirmaim mire hazaérsz
útra kellene kelnem azt hiszem
legalább elindulni feléd mint ahogy a nap teszi
reggel felkel keleten azonban sohasem ér oda hozzád
ehelyett itthon ülök várlak a sötét konyhában
és üres előttem az asztal
mert úgy tűntél el mint forró leves fölül a gőz

Altató

lehunyta kis szemeit az újépítésű lakópark
a liftek is fennakadtak valahol a tizenegyedik
álmukban lebegnek ég és föld között
a tartópillérek is alszanak
jó hogy össze nem dőlnek a lakások
de erősek mint egykor Atlasz
akire te úgysem emlékezhetsz
mert kicsi vagy de majd megtanulod
lefeküdt egész Magyarország
Budapesten is leparkolt a villamos
egy kedves fa alá vert sátrat magának
a kalauz is otthon pihen
felesége finom vacsorát főzött neki
minden kívánságát leste mielőtt elaludtak
s most szépeket álmodik egy izmos fiúról
aki vacsora után nem egyből alszik el
a kalauz is izmos fiúról álmodik
aki nem főz vacsorát
de ajka íve ringatja őt az ágyban
mint ahogy téged ringat most édesapád vagy édesanyád
attól függ hogy éppen ki meséli mindezt neked
és te is alszol én meg csak beszélek
bele a vakvilágba magamnak mert kinek beszélnek
de mindegy már az internet is elszenderült
sebessége minimálisra csökkent
hogy energiatakarékos rendszerként működhessen holnap is
ma már pornóképeket sem tudok nézegetni rajta
és az e-mailjeimet sem tudom elolvasni
odakint kialudt a villanyoszlop lámpája
igaz már két napja csak villogott úgyhogy ideje volt tönkremennie
nézd ne nézd aludj elsötétült a tévéképernyő is
lefeküdt aludni az összes celeb
Britney Spears sem mutogatja már kocsiból kiszállva a punciját
és az Animal Planet állatai is mind kimerülve fosnak maguk alá
valahol a messzi-messzi Afrikában
amit még én sem láttam
egyszer majd mindenképp megnézzük együtt
és alszik a Gázai övezet is
csak egy-egy őrszem fél szeme van nyitva
mindkét oldalon
de a tudósító is elejtette már mikrofonját
az operatőr félbehagyta a felvételt valahol az interjú közepén
mert az interjúalany belealudt a hosszú kérdésekbe
s most a mellkasán pihen a feje mint a halottaké

de te most csak alszol te nem vagy halott ne aggódj
 ráérsz még meghalni nem láttál semmit a világból
 a volt szerelmeim is alszanak biztosan őket sem láttad
 remélem rosszul alszanak egytől egyig hogy így elhagytak engem
 de alszanak efelől nincs kétségem
 meg a te jövőbeli szerelmeid is alszanak mind
 lehet hogy éppen ők is bekakálnak álmukban olyan nyugodtak
 szopják az ujjukat mert kiesett szájukból a cumi
 szunnyadnak mind a részecskék is
 főleg a szubatomi részecskék pihennek nagyon
 hovatovább annyira pihennek hogy nem is élnek
 és azok a felfedezetlen dolgok is magukra húzták a takarót
 amiről még Einstein sem tudott semmit
 de mi már biztosan állítjuk az ellenkezőjét
 ne ne is kérdezd mik azok aludj aludj
 úgysem értheted látod ne lásd aludj
 a csillagok is elcsorgatták már nyálcsíkjaikat
 ott fénylenek a tejút keresztveződéseiben
 az égből lágy nagypapák integetnek
 mint az Oroszlánkirályban az ősök
 égi sütit sütnek a nagymamák is mind
 és Istenke is alszik horkol
 mellette Jézuska szuszogva fordul a másik oldalára
 s a Szentlélek álmodja a legszebbeket
 csak én vagyok ébren megint
 de álmos vagyok és aludni szeretnék

csend

csendélet lettem életed tűzfalán,
 nem vagy olyan vad, nem vagy
 olyan falánk, minden nap elhangzik,
 halál, nem tudok élni, nem érted,
 ha mindig meghalnál –
 felkar, váll, mellkas és kész az a kas,
 amelyben eltűnök örökre, mint a sumérok,
 vagy a maják, orion-ködben merültem el rég,
 de már nem tudok venni neked oda jegyet,
 hogy utazd át velem az éjszakát,
 katapultál hű asztronautád és nem akarom
 érezni annak az akácnak az illatát
 csak lógok létemen, mint fregorin
 a kisgatyád, jó, ha ezt megúszom
 szárazon, tölts egy pohár kanada drájt
 ma utoljára húzom arcomhoz pizsamád,
 nézem, ahogy köldöködre pille száll,
 életünk egyetlen ortofotó,
 isten nappalijában portfólió
 és csak teregetem a mosott ruhát tovább,
 ágnesed legyek, mostohád, kleopátrád,
 a lepkes atlétán cserebogár, anyajegye
 a nélkülözésnek, eltűnt időnek –

jaj, fogyjon az út, ha így kell, hogy legyen

két kulissza

kulissza
egy

maradj pár napig ágyban,
 igyál meg kétszer egy pohár
 oblomov-koktél, reggel és este,
 aludj át két napot, aztán végy egy

papírlapot, vagy egy monitort, tetszés
és szokás szerint, gyújts tüzet a lelkedben
és, mint egy alkimista, várd, míg az űr
verssé hevül, mint ólomgolyó, ami
tarkódhoz érve, arannyá változik –

*kulissza
kettő*

révülj el egy fotelben, báméskodj a lakásban,
végy a kezedbe egy hálót és várd meg az angyalokat,
ha érzed a szárnyzuhogást, markold meg a hálót és várd
míg a komódra repül, lépj halkán közelebb,csöndben,
el ne szalaszd, emeld fel a hálót és mintha baltát fognál,
nagy lendülettel, húzd rá, suhintsd rá a hálót,

forralj fel vizet, tetszés szerint fűszerezd...

később, kábé egy óra múltán, ülj le és írd,
mert angyalból lesz a vers is

portré egy testhez

ha nem lenne kert, virágok, lila, fekete
meg barna lenne minden szín körülötte
mazsola és datolya,
melle lóg, mint spájzban a szalonna,
úszik az időben, mint egy rája
arcon, kézen foltok, az idő és az isten igazi
művészete, galéria-isten, galéria-idő,
performansz-isten, performansz-idő
az ember, egy korszaki kiállítás kelléke –
a lábon lila és barna sebek,

és nekik csak hentes áru a szerelem,
pornó szafari,
a lélekről le a leplet,

de nem látom az üszköt, a visszeret,
a barna pöttyöket gombfocizni a testen,
a mosolyát látom, mi fotoszintetizál
azzal, hogy becsengetek hozzá -
mama, végül is a ragaszkodás is ösztön
meg a család, nemcsak a szex –

– jaj, mivel csinálunk gyereket, testtel,
korral, lélekkel, helyzettel, véletlen élvezettel
mindenféle van itt, mama, te nem voltál soha
szerelmes, nem a fajtád vagyok,
csak egy sántának akartál egy jó feleséget –
bennem meg szorong egy test,
a monitorra fintorog egy arc, és kérdezi:
mama, leszek-e én is lila, barna és fekete –
(lesz-e nekem is kis unokám –)

Sztepan Pehotnij éjszakája

súlyos fekete gőzmozdony
tör be az ablakon tűzfalon
fújtat tajtékzik – vadállat
fekete ég a te szakállad

száműzöttjei a világnak
torzszülött fényben tanyáznak
szétnyílik az éj gennyes sebe
hullócsillagként fröcsögik tele

vetetlen ágyad –izzadsz
novemberi eső patakszik
ázik az istenek plafonja
és csak ordít Rahmanyinovnak

mikrofonja sötét papíron
hangjegyek kottapapír-menny
albinó hold vörös batikolt
Raszkolnyikov szeme kezében

balta alvadt krumplicukorka
rajta és jönnek az árnyak
sorban Vörösmarty Széchenyi
zokog a sarokban Ady

a halottak élén Szegény Yorick
a koromtengeren éjszaka
nem segít itt már semmi ima
farkasok óráján fekete

szemüveg fekete szakáll
fekete Baka csizma áll

az Úr asztalán és csak szól
szól a Szekszárdi zsoltár a Döblingi

ének hiába oszlatnak
megjelölnek mit számít kit
miért okoltál szádban sár
kezedben bilincs feletted

felgyújtott Göncölszekér és
nincs egy ember sem odaát
ki mondaná hogy éljen Eduárd –

HARTAY CSABA ◀

Holnapi halak

Főnek az almák a kert végében,
sülnek szőlőszem-kezdemények.
Kacsok libbennek szellő-vezényletre,
légpuskával lövök bele az estbe.

Hülye vagy, egyszer szólni fognak,
le ne lőj valami védett madarat.
Meglököm a műanyag asztalt,
kiveszem a holnapi halakat.

Kibírom, nem iszom hétköznap.
Ötliteres kannában fő a rizling.
Ilyenkor este már meleg a kamra,
még mindig 30 fok rekken odakint.

Nyugi, vakon lőttem a szürkületbe,
nem találtam el semmiféle madarat,
várjál, még ne zárd be az ajtót,
elfelejtettem kivenni a holnapi halakat.

Újrahangolás

Nincs semmi
Csak a szokásos
Gyorsan telik a hét
Holnap már megint péntek

Az viszont érdekelne
Lehetek-e úgy boldog
Hogy közben rosszul
Érzem magam

Nehéz szenvedni
Ha a kényelemhez vezet
A legrövidebb út

Meg kellene állapotnom
Saját magammal
Hogy mi számít bűnnek
És mi nem

Nem ártana újrhangolni
A lelkiismeretemet

Peremen

Bebicikliztünk az üres téli városba.
Mínusz nyolc.
Nem sétált senki.
A Sztárban épp felszolgáltak.
Sörök, felesek voltak a tálcán.

Nélkülünk is vannak.
Jó nem ott lenni sehhol sem.
Biciklizni kívül.
A peremen.

Vagy mondjuk visszamenni oda.
A pécsi borozóba.
Akkor.
De nem jó.
Mert épp ott vagyunk.

Több elég

Csak a múlt idők szélcsendje
Az való nekem
Kimerevített képek kockák
Mályvák és dongók
Gyufásdobozzal fogni a repülést

Földről nézni milyen mély
Színek árnyékok és búcsúk
Pont ilyen úgyse lesz már
Ez nem érzékenység
Csak kár
Hogy a lassúság is

Ilyen hamar
Hagyhattam volna még
De eltéptem kivettem leráztam

Képes vagyok azt hinni
Okosabb nálam az őr
Kulcsait válogatja
Engem gondol újra
Leltározza emlékeim

Kiérni a nádasból
Szárason
Ott fenn a hold
Valaki épp megérkezik
Izgalommal fogja a kapásjelzőt
Órákig nem lesz semmi

Csak ne hagyjon alább
Csak a több elég

Október

Varjú-vírusok
Fertőzik az eget

A tábla akár egy
Feltárt tömegsír

Kukoricaszár-csontok
Száradnak a szikfoltokon

Ekék tüntetik el
A nyár maradványait

Köd süllyed
A távolság terráriumába

A meggyújtott szalmabála
Befeketíti az alkony üvegét

▶ DARVASI LÁSZLÓ

A Csin Akadémia legújabb története

Lao Szu apja meg akarja írni az életét

Lao Szu apja dolgos, becsületes ember volt. Mindig is a munkájából, a két kezéből élt, a földből, az égből hulló vizek ajándékából, a szelek és a légáramok dolgos, máskor gonosz játékából. Lao Szu egy napon regényt vitt ajándékba idős apjának, aki meglepetten forgatta a vaskos kötetet. A könyv írója az öregember egykori földmunkás barátja volt, aki később az Akadémia politikai szolgálatába lépett, majd egyre magasabbra jutott azon a ranglétrán, amely általában a tanult emberek osztályrésze, miniszter lett. E régi barát írta ezt a hosszú regényt, magáról, az élete kalandos fordulatairól. Lao Szu apja sokáig lapozgatott, végül elpirulva fortyant föl, s kijelentette, hiszen ilyesmit ő is tudna írni, ha akarna! Lao Szu szórakozottan bólogatott, a szakállát húzta, ám a szeme pajkosan csillogott. Erősen kétli, szól, hogy az apja képes lenne ilyen könyvet írni. Komolyan így véli Lao Szu?!, kiabált az öreg. Igen így, válaszolt a fia.

Az öreg tollat és papírt ragadott, majd dérrrel-dúrral a szobájába viharzott. Lao Szu az asztalhoz ereszkedett, boros palackot bontott, és tűnődve iszogatót. Ősz volt, a mélykék eget vonuló vadludak csapatainak fehér betűi írták tele, az elpergő levelek hosszú mondatokban keringtek a fogyatkozó lombok körül, a szomszédos földiken vidáman szüreteltek. Alig fél óra múltán megjelent az apja, kezében ott lengedezett a nagy, eldőlt betűkkel teleírt papír. Az öreg kétségbeesett dühvel bámulta a fiát. Úgy toporgott, mint egy rászédett, tanácstalan kisgyerek. Lao Szu nem szólt, bort töltött neki, majd koccintottak.

Igaza van Lao Szunak, sóhajtott az öreg, alig egy oldalt írt az életéről, és máris a mai naphoz jutott!

Félni

Szabad-e félni, kérdezték Lao Szutól.
Nem, mondta ő, hanem kell.

Mitől kell félni?

Mitől kell félni?, kérdezték Lao Szutól a tanítványai. Például tőletek, mondta ő gondolkodás nélkül. Nem értjük, mester, hát nem te tanítasz bennünket? Éppen ezért, bólintott Lao Szu, és reszketni kezdett.

A legszebb hang

Melyik a legszebb hang, kérdezték Lao Szutól a tanítványok. A mester nem válaszolt. Kérdezték újra. Lao Szu megint csak hallgatott. Ezért a tanítványok úgy gondolták, Lao Szu számára a legszebb hang az ő hallgatása.

A zavarkeltő

A Csin Akadémia egyik népszerű, napsütötte terén rendre átsétált egy ember, ő volt a hivatásos zavarokozó. A zavarkeltés volt a munkája, a feladata, ezért kapta a fizetését az Akadémia igen csak szigorú, mások szerint a szőrszálhasogatásig pedáns gazdasági hivatalától. Amikor ez az ember átbálgott a téren, s néhány szót vetett az árusoknak vagy a padokon, lépcsőkön üldögélő diákoknak, a léhűtőknek és a koldusoknak, rögvést nyugtalanság támadt. S hogy mi volt e nyugtalanság lényege? Senki sem tudta pontosan. Ám egy napon hiába várták az Akadémia terén ezt az embert. Nem látták a testét, az árnyékát, nem hallották a szavait. Igazán kétségbeesítő fejlemény volt. Akkor azt gondolták, talán meghalt. Vagy messzi tartományba szökött. Talán büntetést kapott. Mindenki csak találgatott. Soha ilyen zavart nem éreztek még a tér látogatói, az árusok, a diákok, a megpihenők és a munkakerülő. Aztán valaki, és nem tudni, ki, azt terjesztette el, most biztosan busás jutalomban részesül ez a zavart okozó ember. És attól fogva, persze csak egy ideig, újra nyugalom honolt a téren.

Az öngyilkos hivatalnok

Egy napon öngyilkos lett a Csin Akadémia máskülönben tehetséges, sokra hivatott munkatársa. Kollégái találtak rá, a fiatal férfi az irodája csillárjára kötötte fel magát. Íróasztalán ott hevert a búcsúlevele. Halála előtt mindössze ennyit körmölt le a hivatalnok:

„Szívesen megvilágítanám előttem az okot, amely életem kioltására készítetted, ám semmi kétségem nincsen afelől, hogy ti - csak mert ilyen a természetetek - másikat találnátok!”

Akarni

Mit kell a legjobban akarni, kérdezték Lao Szutól. Nem inkább aképpen kellene kérdezi, tűnődött Lao Szu, hogyan kell a legszebben akarni?

Ősz

Mondjon valamit az őszről, kérték tanítványai Lao Szut. A mester nem sokáig habozott a válasszal. Az égből hiányoznak bizonyos madarak.

Ellent mondani

Egy szemináriumon Lao Szu felszólította egyik, máskülönben kedves és tehetséges, ám gyakran a kivételezettség egyetlen előnyeiben is részesített tanítványát, hogy ha ő, Lao Szu állít valamit, akkor azt a tanítvány cáfolja meg, vitatkozzon, minden áron mondjon neki ellent. Ez most ilyen szeminárium lesz, mondta Lao Szu. Az ifjú sápadtan bólintott, míg a többiek arra gondoltak, a társuk újfent valami kivételezettség részese lesz. Lao Szu tehát hozzákezdett az előadásához. Ám alig szólt néhány mondatot, a tanítványa közbe vágott, és cáfolni igyekezett Lao Szu állításait. Lao Szu elnézően mosolygott, és könnyed érvelés után folytatta az előadást. Ám a tanítvány csakhamar újra közbe vágott, és udvariasan, de határozottan újra csak cáfolni igyekezett Lao Szu legújabb állításait. Vitatkoztak egy ideig, majd a beálló csöndet megtörve, Lao Szu folytatta az előadást. Nem sokáig tehetette, mert a tanítvány újra közbe vágott. Lao Szu fölfortyant, kiabált, semmirekellőnek

nevezte a tanítványát. Az ifjú halkán, eltökélten igyekezett védeni az álláspontját. S bizony, a többieknek úgy tűnt, nem is akárhogyan. Lao Szu teátrális mozdulatokat tett, igazán úgy viselkedett, mint egy sértett színész. Aztán folytatta a mondandóját. De a tanítvány újra közbe vágott. Most már kiabáltak. Most már csaknem ököltre mentek, és a többi tanítvány döbbenet láta a két gyűlölködő embert, a haragvó, sértett Lao Szut, aki rikácsolva köpte a nyálát. A tanítvány nem hagyta magát, ő is megemelte a hangját. Hiszen már egymás szavába kiabáltak. Mire Lao Szu azt sikoltotta éles fennhangon, hogy takarodjon, takarodjon a hálátlan, pimasz alak, és többé be nem merészelje betenni a lábát Lao Szu előadására. Egy pillanatra csend lett. A tanítvány zihált. Majd fölkapta a füzetét, s szó nélkül kiviharzott a teremből. A többiek döbbenet ültek, moccani sem mertek. Lao Szu a székére ereszkedett, a mellét masszírozta, sípólva szedte a levegőt. Fel-felcsuklott, már sírt. Már a szakállára folyt a könnye. Végül megszólalt. Hát nem azt mondtam a hálátlannak, hogy mondjon ellent?!

Probléma

Melyik problémáján gondolkodott a legtöbbet, kérdezték Lao Szutól a tanítványai.

A mester némi töprengés után így válaszolt: Amin még mindig gondolkodom.

Hiány

Mi hiányzik a legjobban Lao Szu nak, kérdezték a tanítványok.

Amiről pontosan tudom, milyen, válaszolta Lao Szu.

A Csin Akadémia első történetei és feljegyzései a Lojangi kutyavadászok című könyvben láttak napvilágot. Azóta különböző folyóiratokban újabb szövegek jelentek meg Lao Szu-ról és az Akadémiáról, és most itt egy újabb válogatás.

▶ SZABÓ TIBOR BENJÁMIN

Ami bonyolultan tündéri

Beszélgetés Darvasi Lászlóval

Úgy vettem észre, hogy kialakult egy toposz a személyekkel kapcsolatban. Több, rólad szóló írásban találkoztam azzal a megfogalmazással, hogy Darvasi László mint ember barátságos, szerény, kissé félénk. A médiamegjelenés a szerepe az irodalmi életben alapvetően megváltozott az utóbbi években, a szerző karakterének, arcélének sokkal nagyobb jelentősége van, mint korábban bármikor. Az irodalmi élet a showbizniszre jellemző jegyeket vesz magára, és a félénkséget ebben a rendszerben többnyire előnytelen tulajdonságként szokták konnotálni. A hangoskodók és a hősök világa jött el (az az ideális, ha valakiben a kettő egyesül). Nagyon nem ilyen a te imidzsed. Hogyan viszonyulsz ehhez? Sajátnak érzed a rólad kialakult képet?

Magam is meg szoktam lepődni, ha félénknek mondanak, jóllehet valóban, igyekszem barátságos lenni. De hogy miért is szokták hangsúlyozni a félénkséget és a szelidséget, ami egyébként koránt sem

igaz, érteni vélem. Talán azért, mert van ez a két név, Darvasi és a Szív Ernő. Darvasi igen sokat öl - különösen az első nagyregényében pusztított el sok embert, nota bene, úgy tetszett, hogy különös kegyetlenséggel és élvezettel tette - de a novelláiban sem rest gyilkolni, vagy az emberi kegyetlenség működését aprólékosan ábrázolni, így hát talán természetes, hogy véres tekintetű előkép alakul ki az íróról. Szív Ernő ironikusabb, kedvesebb, játékosabb, fanyarabb alak, ilyenek a történetei, a szövegei is. Sokat foglalkozom a bűn, a borzalom, a kegyetlenség lélekrajzával, így hát elképzelhető, hogy meglepően hat, ha nem verem meg a beszélgetőpartneremet. Mint például most téged sem.

Arra emlékszel még, hogy honnan jött a Szív Ernő művésznév?

Ezt sokan, nagyon sokszor megkérdezik. Éppen húsz évvel ezelőtt kezdtem a Délmagyarországnál, és akkor – a rendszerváltás, és az újságírás pályakezdés-

ének mélyvize - mindenféle tanácskozásokra küldtek, riportokat kellett írnom a hajnali munkakezdésekről, politikai gyűlésekről, alakuló pártokról. Talán még nem mondtam ki magamnak sem, de én már akkor író akartam lenni. Nem publicista, nem kolumnista, noha máig az is vagyok, hanem író, szépíró. Azt gondoltam, jó, jelenleg újságíró vagyok, de akkor az irodalomnak az újságíráshoz közelálló formáit fogom használni és képviselni. Kitaláltam tehát Szív Ernőt, az én tárcahősömet, aki aztán igen hamar erős érzelmekkel, mindenféle ironikus gondolatokkal teli életet épített ki magának, sorsa lett, élt, sírt és mérgeskedett, félt és boldogan szerelgetett a rozsdásodó ég alatt, és persze kissé máshogyan kezdett gondolkodni, mint ahogyan én. Mindenféle kalandokba bocsátkozott kocsmában, könyvtári félhomályban, őszi utcán. Olyan alapvető emberi tevékenységekről kezdett írni, mint a séta, a bábgyűlés, a könyvtáros kisasszonyok elcsábításának eljárása. És ezt csinálja azóta is, eltelt húsz év, örület.

1994-ben jelent meg kötetben az első sorozat, *A vonal alatt* címmel. Ezekben a szövegekben Szív Ernő hírlapíró Szegeden jár-kelet, nem a szerkesztőséget kerüli, hanem a redakciót, és mindenféle csodás dolgok történnek vele a vidéki hétköznapokban. Például megjelenik előtte egy angyal a kocsmában, és felajánlja neki, hogy most azonnal mehet a mennyországba, mert kiválasztották. Mondjuk, meg kell hozzá halni. Szív hezitál, vakarózik, végül kidobhatja a pincérről az egyre ingerültebb Gábritelt. Így marad el a hírlapíró üdvözlése. És így marad az élet. A pályád korai szakaszában történt mindez. Most pedig egy teljesen más világban élsz. Megváltoztatta az életedet a nemzetközi siker, az újabb kötetek, a kanonizáltság? Szív Ernő élete, a lassúság, a vidéki varázs létezik még?

Az első Szív Ernő-könyvben klasszikus értelemben vett tárcanovellák bókklásztak. Ilyeneket talán a harmincas években is lehetett volna publikálni, vélem, az akkor működő folyóiratokban. Talán azért kezdtem ilyesfajta szövegeket írni, mert ez volt a klasszikus minta, a két világháború közötti időszak csodás tárcairodalma, melyet a Kosztolányi, Krúdy vagy Szép Ernő fémjelzett. Aztán folyamatosan alakult a tónus, az én tárcázó hangom, és a harmadik Szív-könyvben már mininovellák és szürreális látomások is fényeskedtek. Arra persze mindig figyeltem, hogy a Délmagyarországnak nagyon széles olvasói rétege, mindenféle olvasója van, zöldeges fiú, egyetemi tanár, rendőr, gyilkos, áldozat. Ez fontos szempont. Az ÉS szürtebb, irodalmilag magasabban kvalifikált közönséggel üzemel, ott szabad és lehet kísérletezni is, és ha ok mutatkozik rá, lehet keresetlenebb szavakat is használni. Napi lapban nem ildomos káromkodni, például. Vagy túlzottan vizionálni. Vagy szövegeket gyártani, történetek helyett. Egy kicsit szabadabb volt Szív az ÉS-ben elkövetett tárcákban, kísérletezőbb volt, szürreálisabb. A Délmagyarban pedig megtette azt, amit csak a tárcának, mint műfajnak az efféle alkalmában lehet megtenni, hogy tudniillik figyelt, és máig is figyel az olvasóra. Egy regény nem figyel az olvasóra. Nem szabad. Nem kell. Nem jó, ha az író két fejezet között kifelé pislog, hogy ez vajon kell-e, nem kell, mit szólnak hozzá.

És az élet, ami ... mögöttük? Más életet élsz most, mint amit élt Szív Ernő a kilencvenes években? Lehet erről beszélni?

Szeged a maga nemében nagyon szép és kedves, megejtő város. Bármennyit is sírdogáltam vagy morgolódtam korábban miatta, igen sokat kaptam tőle. Nekem a kilencvenes években még Budapest is rémületesen sok volt. Mindig szorongva utaztam fel, és aztán sokszor eltévedtem. Majd úgy alakult, hogy jó tíz éve Pestre költöztem, egészen megszoktam és megszerettem, amit nem gondoltam volna. Holott Budapest borzasztó város, borzasztó emberekkel. Miközben gyönyörű! Bőven akadnak szerethető, esendő, barátságos kis zugai, bír olyan körökkel, amiket nagyon lehet szeretni. Majd pedig kegyelmi helyzetből kifolyólag nagyon sok időt tölthettem el Berlinben és New Yorkban is.

Milyen volt New Yorkban írni Szegedről?

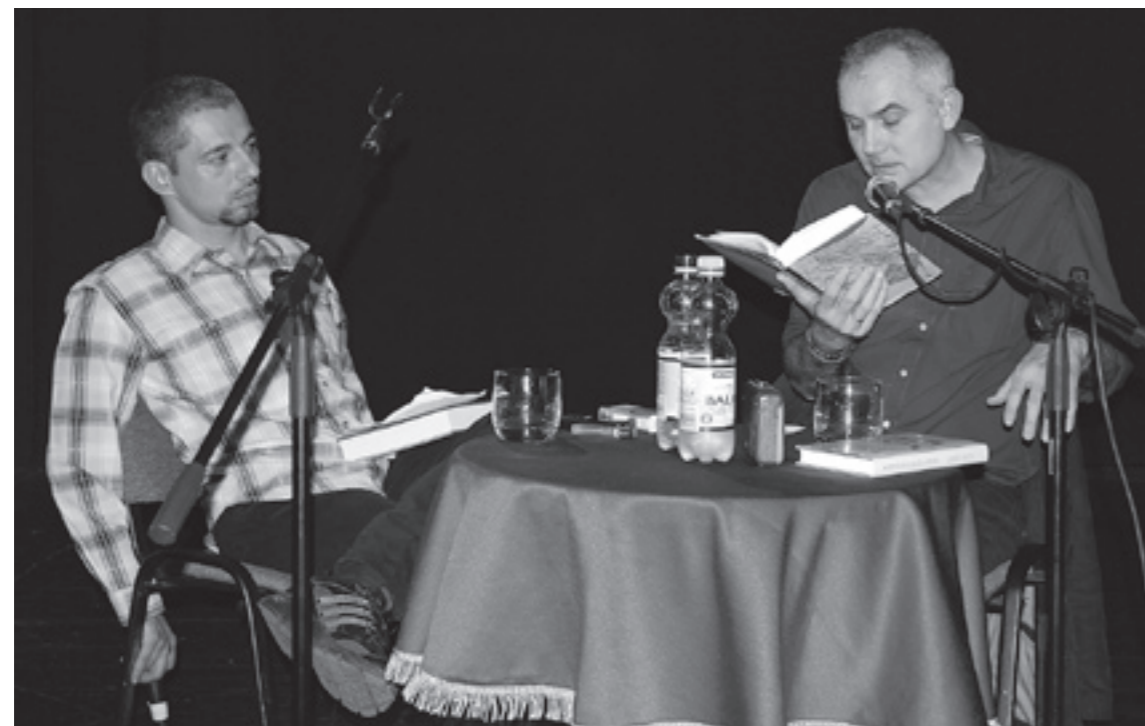
Én akkor vagyok otthon, amit írok. Pontosabban az íróasztalomnál vagyok otthon. Miután rengeteget utazom, és rengeteg helyen fordulok meg, az érkezés után az első mozdulatom az, hogy kialakítom magamnak a kis kuckómat. Leteszem a számítógépet, és attól kezdve én Szegeden vagyok, ha éppen Szegedről írok. De írok én vonaton vagy kórházi ágyon is, ha úgy hozza a helyzet.

Indifferens a hely, ahol a szövegeket írod?

Annyiban persze nem, hogy Szív Ernőnek van egy nagy New York-i füzete, van több berlini füzete is, ezek még javításra, átírásra, kiadásra várnak. Igen, a mondataidon nyilván változtat, miféle épületek és emberek, milyen kultúra vesz körül. Én nagyon sokat tanultam New York-tól. Ha látod, nem hiszed el, hogy van ilyen. De ha benne téblábolsz, az átláthatatlan, nyüzsgő és mégis barátságos manhattani dzsungel közepén, semmi különöst nem érzel. Valóban otthon lehet lenni. És megjegyezném, a hot-dog nem jó. Bár ebben Radnóti Sándorral vitánk van. A csirke szárny, a thai, vagy a kínai, ó, az igen, az remek. És mindennap elballaghatok a Metropolitanbe egy dollárért, hogy meghaljak kicsit a francia impresszionisták, vagy Corot és az amerikai modernnek előtt. És nagyon sokat tanultam Berlinton is. Vagy a német toleranciáról, megérteni akarásról, ahogyan a múltjuddal szemben viseltetnek, ahogyan feldogozzák egykori szörnyűségeiket, elképesztő munkáról, figyelemről, odaadásról és bátorságról téve tanúságot.

Csak a közösségi életre mondasz, hogy tanultál? Vagy az irodalmi életből is? Érzet különbséget az ottani irodalmi világ meg a hazai között?

Erős élmény egy német felolvasóesten szerepelni. Ahogyan körbedongják az embert az újságírók, a politikusok vagy az érdeklődő olvasók. Igazán nem kellemetlen. Rémesen figyelmesek és udvariasak. Messziről jöttél, úgy is kezelnek. Szépen kezelnek. Am az én berlini napjaim többsége magányban telik. Legutóbb egy befagyott tóra nézett a berlini emeleti ablakom, gyönyörű volt. Nincs közösség, legfeljebb egy-két nagyon jó barát tűnik föl a napnyugta vörörsében. En ezeket az időszakokat a szoroson vett munkára használom. New Yorkban is azért jó, mert nagyon tudok dolgozni az aktuális íróasztalomon.

Szépen ki van jelölve, hogy e néhány hónap alatt mi mindent kell megírni, novellát, tárcákat, színdarabot, a regénynek ezt és ezt a fejezetét. Itthon, hiszen jól tudjuk ezt, ziláltabb az élet.

Térjünk rá a második regényedre. A Virágzabálók a múltban, mégpedig a messi múltban játszódik. Az 1830-as évektől a szegedi nagy árvízig terjed a regényidő. Pelsőczy Klára, a botanikus férj, a Szép Péter nevű sógor, valamint előkerül egy titokzatos féltésű is, Pallagi Adám. És van egy Schütz nevű félig doktor, félig kúruszló mellékszereplő. Meg a cigányok. Az ő életüket kíséri végig a regény. Embéri sorsokat. De miért kell történelmi korokban élniük a regényszereplőidnek? Már A könnyemutatványosok legendája is egy nagyon régi világot idézett meg.

A könnyemutatványosok legendája épen tíz évvel ezelőtt jelent meg, a 16-17. században játszódik, a magyar történelem nagyon bonyolult, véres időszakában. Az ország három részre szakadása úgymond tálcán

kínálta a mesészerű, legendászerű írói megoldásokat. Éltem is vele. Addig inkább a romantikus artikuláció pátosza révén ismerhettük ezt a kort. A kilencvenes évek első feléről beszélek. En pedig megpróbáltam A könnyemutatványosok legendájához egy korszerűbb hangvételt találni, és talán sok posztmodern, ugyanakkor nagyon sok költői eszközzel is dolgoztam. Sokan mondják, nem is regény, hanem novellafűzér, novellák bonyolult há-

lózata lett a könyv. Lehet, nem tudom. Ki mondja meg, mitől regény a regény, kérdezem naivan. Jut eszembe, Németh Gábor most milyen finomat tudna mondani. Van öt könnyemutatványosom, akik a regénynek az idejében, terében vándorolnak. Zsidó, magyar, szerb, bosnyák és dalmát urak ők, akik a könnyeikkel mutatványoskodnak és varázsolnak. Mindenféle beavatkozásokat tesznek a történelem önkényének kiszolgáltatott emberek életébe. A könnyemutatványosok írása önfeledt, kétségek nélküli mesélés volt. Nem kínoztak, emlékeim szerint, túlon túl nyomasztó bizonytalanságok, egyszerűen magam is mutatványoskodtam, jöttem-mentem a történelem elképesztő vérzivatarában. A Virágzabálók már egészen másfajta nagymunka volt. Eredendően mindenféleképpen a szegedi nagy árvizet akartam megírni. Rátaláltam a katasztrófára, nem volt nehéz, majd akkurátusan feldolgoztam a krónikás eseményeket, és, kis nagyképszerűséggel, mindent tudtam róla. Rendben, mondtam aztán magamnak, majd az ordító víz örvényében valami fontos történik a hőseimmel is. Még nem tudtam, kikről fogok írni, bizonytalanul láttam egy fehér ruhás, könnyű alkatú nőt, egy álmodozó fiatalasszonyt. De ha árvíz, akkor nem lehet fiatal, ak-

kor már inkább legyen idősebb! Haladtam vissza tehát az időben, és eljutottam a szabadságharc napjaihoz, aztán tovább, a még korábbi évekhez, és egyszer csak megszületett Klára és a férje, Imre. Már a reformkori lázok és remények között forgolódtam. Egyfelől az a vágy mozgatott, ami az irodalom hagyományos formáit jellemzi, vagyis hogy olyan alakokat teremtsék, akikről el tudjuk képzelni, akikről hogy képesek vagyunk azt hinni, tényleg mindjárt be tudnak lépni az ajtón. Itt és most, miközben beszélgetünk, akár. Amikor olvasol róla, látod, hallod a hangját, el tudod képzelni. A lelke ismerős. A mozdulatai ismerősek. A fiatal Kláránál sokszor láttam magam előtt a fiatal Szirtes Ágit. Láttam az arcát, a mozdulatait. Arra gondoltam, hogy a szövegem teremtse meg azt a hagyományos illúziót, ami a történetre koncentrázó irodalmat jellemezte. Esterházy Péter azt mondja játékosan és zsigeri módon is talán: Bovaryné én vagyok. Én azt gondoltam, lehet, Bovaryné vagyok, de engem inkább az érdekel, hogy mi történik velem, ha az vagyok. Mi az a történet, ami a szavak mögött örvénylik, zajlik, tanácstalankodik?! Az érdekelt, hogy mi történik velem, ha én Bovaryné leszek, ha, éppenséggel az leszek. Meg lehet ezt csinálni? Meg tudom tenni?

A regény egy Szeged-mitológiát épít. Polgári világot ábrázol, de ezek a szereplők nem polgári figurák. Mind bolondok, habókosak, valamilyen módon kívül vannak rendszeren. Klára gyerekkorától kezdve halottakat lát, a férje a városban virágokat ültet, kéretlenül, mindig más-hova, odalopva mindegy. A férj testvére egy nagydarab melák, olyan, mint egy troll, verekszik és szeretkezik. Schütz bácsi meg egy férfi boszorkány. Miközben ezek az alakok bejöhettek az ajtón (mert pályázik), valahogy mégse hihető, hogy Szegeden csupa ilyen érdekes, izgalmas ember élt. Miért volt fontos, hogy minden szereplő csodabogár legyen?

Nem határoztam én el azt, hogy csodabogarak legyenek. Azzá lettek, így alakult, és a sorsok fájnak nekem is. Inkább arra gondoltam, alternatívákat akarok állítani. Engem nem érdekelt a történelmi Szeged, az egzakt Szeged, arra a tudásra ott vannak a pontos helytörténeti leírások, a történelmi alapvetések. Olyan Szegedet akartam leírni, ami nem volt, de talán lehetett volna. De ahhoz, hogy ez az átpoetizált Szeged, és ezek az átpoetizált emberek életre keljenek, nagyon sok kulturális toposzt kellett negligálnom. Tehát nem foglalkozhattam a latinus kultúrával, ami az akkori társadalmat áthatotta. Ugyanúgy a németes kultúrával sem foglalkozhattam, illetve azzal a dicsőséges nemzeti képpel sem, amit már minden taknyos orrú kisgyerek ismer. Nem foglalkozhattam a betyárok világgal, amit Rózsa Sándor képvisel, és amit Móricz emel felejthetetlen irodalmi eseménnyé. Olyan világot akartam leírni, működtetni, ami bonyolultan tündéri.

Azért is kérdeztem ezt, mert bizonyos értelemben felelősség volt a régi Szegedet ilyen módon megírni. A helytörténeti szövegeket senki nem fogja elolvasni, a közös tudás a múltból, az ilyen típusú múltból a regények legendái alapján mozog, alakul. Például, hogy az 1830-as párizsi diáklázadás milyen volt, azt a Nyomorultakból tudjuk, nem a szakkönyvekből. A történelmi regényeknek valóságsszabályozó erejük tud lenni. Ha valóban hatnak.

Nem, nem. Hiszen amit én írtam, fikció. Költő vagyok, bocsánatot kérek. Én aztán nem hazudtam a történelemtől. De a történelem hazudik rólunk, legalábbis a történészek, kénytelen-kelletlen, biztosan. Én folyamatosan eljátszom a hőseim sorsával, vajon mi az, ami megtörtént velük. Ami eseményekben sokáig biztosak voltunk, azokról egyszerre kiderül, éppen az ellenkező módon ezek meg. Beszéltünk itt a négy emberről. Kláráról, Imréről, Péterről és az árnyékszerű, sápadt Ádámról. És még van egy nagy cigányfejezetem is, egy torzó cigánymitológia. Őt nagy oszlop alkotja a könyvet, és a nagytörténet mind az öt szereplőnek elbeszéli az életét. Rendre visszaköszönnek egyes jelenetek, de mindig új szemszögből elmesélve, kiegészül az ismeretünk és meg is rendül, illetve bizonytalanná válik. Nekem sokkal fontosabb, ha valamiről nem tudom pontosan, hogyan is volt. Az efféle nemtudásban látnám a költői erő lehetőségét. Ha tudjuk, leszögezzük, megmondjuk, alárujuk, akkor ott túl sok dolga az írónak nincsen. A talán fontosabb azó, mint az igen. És milyen jó dolog a kétely és a bizonytalanság!

Mozaikos cselekményszerkezet, polifonikus hangzás, egymást kiegészítő részletek - több kritikus is filmet emlegetett a Virágzabálók kapcsán, mert filmszerűnek hat - a váltásai, a vágástechnikája. Szilasi László a Guy Ritchie-filmeket hozza fel, Tarján Tamás pedig Kuroszava Akira A vihar kapujában című művét hozza fel (mivel a Virágzabálókban is többször előfordul, hogy ugyanaz a történet, eseménysor a különböző szereplők szemszögéből összeférhetetlenül differensnek mutatkozik). Ezek a filmes kötések valóság? Hatottak rád (az említettek vagy más mozik)?

Járok moziba, rendezem járok. Egyedül is akár. És szeretem a popcornot, legyen annyi mentségem, hogy a kólát nem. És persze mindent nézek. Csak horrort nem, félek anélkül is eleget. És igen, Akutagavát magam is emlegettem a Virágzabálók kapcsán. Ami talán látszik, hogy nem elég a nyelv, nem elég az erős, feledhetetlen vagy szívszorító történet, kell valami szép, bonyolult, izgalmas, nehezen felfejthető szerkezet is.

A sűrűn változó jelenetekből valami roppant összetett konstrukció épül. Volt ehhez egy megrajzolt hálózatot, mátrix vagy folyamatábra, hogy éppen ki-hol tart a regény adott pontján, vagy hogyan tudat követni a saját koncepciódat?

Nem volt egyszerű. Egyszer jártam egy jó barátomnál, komoly író. Eppen regényt írt. Láttam a vázlatot, hogy az első fejezetben ez fog történni, a másodikban pedig az fog történni, tizenkét fejezetre lebontva. Nálam ilyen nincs. Amikor én dolgozom, vannak homályos elképzeléseim, hogy miként legyen, de nem írok hálózatot, vázlatokat. Kronológiát a vége felé igen.

Folyékony, pulzáló prózaszöveget ez, ráadásul a szereplők tapasztalatai sok helyen keverednek a vízióikkal, vágyaikkal, néhol nehéz vagy egyáltalán nem lehet megkülönböztetni, hogy most éppen melyikről is van szó. És ettől egész egy kicsit szürreális lesz, a mágikus realizmust szokták az ilyen szövegekkel kapcsolatban emlegetni. A Virágzabálókban ugyan nem sok köze van dél-amerikai prózához, a szürreális emelkedettség viszont kifejezett jellegzetessége.

Szokták mondani, hogy ez Szeged-regény, vagy hogy Tisza-regény. Nekem jó érzés, amikor azt mondják, hogy Tisza-regény. Nem biztos, hogy így van, de nekem a folyó a Tisza. Szeged abban a korban úgy nézett ki, hogy Felsőváros, Alsóváros, a Palánk, Rókus különálló szigetként éltek. A szigeteket mocsaras, lapályos részek választották el egymástól, illetve a Tisza különböző átfolyásai csillogtak az utcákon. Ezek az átfolyások úgy keverednek össze, ahogyan az emberi sorsok keverednek össze egymással a regényben. És az emberek pallókon jártak. Vagy porban. Vagy bokát sanyargató sárban.

Kialakult valamilyen kötődésed a folyóhoz?

Nekem a folyó a Tisza, de nem Szegednél, én ott nem szerettem igazán soha, bár tizennyolc évig éltem a városban. Szolnok alatt, Törökszentmiklós mellett nagyon sokat jártam a partra, és még járok mostanában is. Az én Tiszám ott folyik, hömpölyög vagy csordogál.

Ez egy bonyolult szerelmi négyes, sokszög, amit látunk - ráadásul egy életen keresztül. Nagyon furcsa házaság, amiben a Pelsőczy Klára és Szép Imre benne vannak. Szerelmek is, ragaszkodnak egymáshoz, de ez a nő sehol se képes igazán megmaradni, eltűri maga körül (magában akár) a többi férfit is. Van rá igénye, van hozzá szándék. Miközben itt azért nem a Jadvígás ügyletről van szó, Klára nem egy ribanc. Csak több férfitől áll össze neki az egy, vagy hogy is. Sajátos, finom karakter, nem kihívó, hiányzik belőle a közönségség. Ahogy az öt megjelenítő szövegből is. De azért (ha másért nem, a szerelmek miatt) elég sok a intim helyzet a regényben, és ez szintén megkülönbözteti a mai prózák többségétől. Nem a sok, hanem a milyensége. Hogy ezeknek az intim helyzetek ábrázolásában nagyon szemérmes a Virágzabálók. A Jean Austen-féle ábrázolási módszer. Honnan ez a visszafogottság? Ismerjük a trendi kortárs prózát, ott folyik, szakad, török minden, és nagytotálban látjuk a lényegileg gondolt dolgokat - a regényedben meg nem.

Eppen ezért. Engem nem érdekelt annyira a szexus, hogy kitarjam, részletezzem, hogy nyersen vagy módszertanilag közelítem meg az aktusokat. Inkább érdekelt a lélektan. Tehát láttam a Szirtes Ágira hasonlító Pelsőczy Klárát, aki egy álmodozó lány volt, akkor komolyan megkérdeztem magamat, vajon hány férfit szerethet egyszerre ez a nő. Bovaryné én vagyok, tudjuk. Tárcsáztam, nem fejbem, hanem ténylegesen. Figyelj csak Marikám, szerinted szerethet egy nő három férfit egyszerre? Ó, igen! Jól van. Tárcsázás újra, Figyelj, Jucikám, szerinted szerethet egy nő három férfit egyszerre? Igen, Igen! Tehát öt barátómet kérdeztem meg, és mindegyik ugyanezt felelte. És akkor el lehetett gondolkodni, hogy ez a szerelem hogyan működik, ho-

gyan nem működik, hol romlik el, és mi minden romlik el benne. Ennek a folyamatnak a lélektana, a poézise sokkal inkább érdekelt, mint az, hogyan szeretkezik ez a nő. Egyszer egy kritikus azt mondta, nem olyan régen, hogy ő mennyire unja már a szerelmeskedős jeleneteket. És igen, valahogy valóban ugyanarra a kaptafára készülnek, nehéz variálni egy fontos, kellemes, szórakoztató ölekezést, végül is ugyanarra megy ki a dolog. Gondolkozni kezdem, tudnék-e olyasmit írni, ami esetleg lényegileg más lehet. Az lett végül, hogy könyvek figyelik és segítik a szerelmespárt, mert a fagyos könyvtárszobában teszik a dolgukat. Hideg van, tél van, a forradalmat leverték, ők igazán lelkesek, és a könyvek is nagyon figyelnek. Aztán benéz az ablakon a férj.

A nemzetkarakterológiával kapcsolatos a következő kérdésem. Annak idején nagyon sok Márait olvastam, rá jellemző a világnak ez a sajátos látása, láttatása, hogy az emberek bizonyos helyzetekben azért olyanok, amilyenek, mert ők egy adott nemzet tagjai, és nem másikéi. Hogy a németek milyenek, hogy a szászok milyenek, hogy a zsidók is valamilyenek. Hogy minden nemzetnek létezik egy jól megfogalmazható karaktere. Ez azért ma nem annyira divatos elgondolás. A Virágzabálókban mégis jelen van, hangsúlyosan és erősen. Nemcsak egyes emberek léteznek, de nációk is, jelleggel, karakterrel. Talán a cigányfejezeteknél a leginkább kifejezett ez, nagyon részletesen jelennek meg a közösségi jellegzetességeik, a belső életük, az európaiól nagyon különböző magatartásmintáik. Ugyanabban a világban élnek, mint a többiek a regényben, de ők mást látnak az ugyanabból, más dolgok fontosak számukra, mint a környezetükben létezőknek. Ilyen tudatos cigánykultusz-építéssel nem találkozom még az irodalomban. Volt erre valami reakció? Konkrétan a cigányok részéről. Jött oda valaki hozzád, mióta a könyv megjelent, hogy na, most ez jó volt, szerettem olvasni. Vagy ha nem, akkor jó lenne, ha lenne efféle hatása a regénynek? Ez fontos neked?

Tíz évvel ezelőtt kezdetem el mindenféle anyagokat gyűjteni, különböző legendákat, meséket olvasni a cigányokról. Szándékoztam írni egy cigányregényt, egy cigányokról szóló könyvet. Azért érdekelt, mert nagyon szélsőséges, és nagyon kiszolgáltatott világ az övék. En kedvelem a szélsőséges költői vagy társadalmi szituációkat. Egyszer csak láttam, hogy ebben a regényben ők meg tudnak történni, ebbe a regénybe ők bele tudják vinni az életüket, a sorsukat, a történelemhez, a többi nép kultúrájához való viszonyukat. De fontos volt, hogy úgy hajoljak hozzájuk mint író, hogy úgy hajoljak a témához, hogy a szavaim később se jöjjenek zavarba. Nem akartam idealizálni a világukat. Költőivé akartam tenni, de nem idealizálni. Nem akartam megható passzusokat szövegetni, nem akartam jogvédőként tetszelegni, nem akartam pártoskodni. Ha van ilyen, akkor a költészet igazsága érdekelt, ami sokszor éppoly kegyetlen, mint a valóságnak nevezett botrány, ráadásul a költészet sok esetben bír olyan típusú tisztánlátással is, ami talán olykor politikailag nem egészen korrekt. De azért korrektnek kell lenni, nem? Korrektnek lenni mindenestül. Feladat. Legyél csak az. Azt kellett megtapasztalnom, hogy amíg a regényt írtam, a cigány szó más értelmet vett. Különösen Olaszliszka óta, vagy a Gárda megjelenése óta, vagy a veszprémi tragédia

óta. Micsoda szörnyű feszültség munkál az életünkben. De a hiba a rendszerben van. Én azt szeretném, hogy amit leírtam ebben a könyvben a cigányokról, autentikus legyen, érvényes arra nézve is, ahogyan ők most ma élnek, és ami ma történik velük.

Ezt értem, de a kérdés konkrétan arra vonatkozott, hogy cigányoktól jött-e valamilyen reakció. Azért is érdekel ez, mert a regény cigányképe annyira alapos, pontos, részletes és ugyanakkor empátikus is, hogy (olvasóként azt gondolom) könnyen működhet akár indentitásképző erőként is a regény. Mutathatja, bizonyíthatja az elsősorban nem az írásbeliségre épülő cigány szellemi közösség (és az egyes cigány emberek) számára, hogy jönnek valahonnan, tartanak valahová, hogy létezik mögöttük egy gazdag kultúrhistoria, ha mindez nincs is betörve történelemkönyvekbe. Megadhatja azt az érzést, hogy vagyunk, hogy valakik vagyunk.

Cigányok nem kerestek meg. Nyilván idő kell még hozzá, ez a mű egy nagy test, lassan indul el.

A regény befejezése, az 1879-es szegedi árvíz mint esemény sor egy parabolává lényegíti át a művet. A Virágzabálók szereplői csodabogarak ugyan, nem képesek, nem akarnak betagozódni a rendszerbe, de a világ körülöttük olyan (lassú, csendes, a szabadságharc hónapjait nem számítva kifejezetten békebeli), hogy ez működhet így mégis. Hagyja őket létezni a gazdasági, politikai, kulturális környezet. Csak hogy jön a modernitás, a gyorsabb élet, a totális ellenőrizhetőség, a hiatalnokok világa. A szereplők nem tudják, nem érzik, de mi nagyon is tisztában vagyunk vele, hogy ha túl is élnék a természeti katasztrófát, hamarosan akkor is felszámolódik az az univerzum, amiben az ilyen embereknek helyük lehet. Lejárt a koruk, kihálásra vannak ítélve, mint a dinoszauruszok. Volt egy ilyen szándék, érvényes olvasat ez? Hogy a Virágzabálók az elvesző világ parabolája.

Óvakodtam attól, hogy az eltűnő világ felé könyves, nosztalgikus mozdulattal forduljak. Ez a korszak oly módon változtatta meg a benne élő embernek a viszonyát a térhez és az időhöz, ami soha nem történt korábban. Ha a 18. században valaki meghalt, többé-kevésbé egy ugyanolyan világból távozott, mint amilyenbe beleszületett. A város, a rítusok, a munkaeszközök alig változtak. Nem nagyon mozdult az emberi univerzum, nem volt jelentős átalakulás, fejlődés. De egy ezernyolc-száz körül született ember ifjúkorában már látott gőzmozdonyt, gőzhajót, és aztán, ha 1879-ben halt meg, akkor már egészen megváltozott korból távozott. Petőfinek van egy verse, a költő arról beszél, hogy ugyan a múlt és a jövő testvérek, de már nem ismerhetik egymást. Nekem erős szándékom volt ennek a testvérségnek az ábrázolása, poétikai lehetőséget láttam a dologban.

Amikor elérkeztem a regény végéhez, akkor azt gondoltam, most szépen elárastom az egész várost, romba döntök mindent, szépen ezt megírom úgy, ahogy volt, és talán egy kicsit alakítókat a katasztrófa eseményein. Aztán egyszerre nagyon erős igény támadt bennem arra nézvést, hogy ne legyen árvíz. Maradjon csak el. Megszelídül az a tengernyi víz, és folytatódik az élet. De végül jött az árvíz, kacagva, bömbölve, ahogy valóban is, és már meg nem tudnám mondani, hogy miért. De nekem a mai napig tetszik az a verzió, hogy nincs katasztrófa. Egy ilyen regénynél lehetett volna egy másik történelmet is csinálni. De hát így is más lett kicsit, hát nem?

KOLOZSI ORSOLYA ◀

A képzelet végtelen kertjének virágai

Darvasi László: Virágzabálók

Az 2009-es Ünnepi Könyvhét kiadványai közül a legnagyobb várakozás valószínűleg Darvasi László új, Virágzabálók című kötetét előzte meg. A regény több részlete megjelent már folyóiratokban az elmúlt években, így stílusa, hangneme nem volt ismeretlen az érdeklődő olvasó előtt, de hogy mindez és a nyomtatásban még nem hozzáférhető fejezetek miként rendeződnek majd struktúrába és rajzolnak ki egy narratívát, természetesen nem volt előre látható. Ehhez a felfokozott várakozáshoz a korábbi nagyregény, A könnymutatványosok legendájának egyöntetű és széleskörű sikere is hozzájárult. Ezt a könyvet sokan a nyolcvanas-kilencvenes években teret nyerő és domináns „szövegirodalom” mellett egyre hangsúlytalanabbá váló, történetmondásra, határozott cselekményre építő szövegek egyik kiemelkedő példányának tekintették, és a történet, a történelem viszszatérését ünnepezték. A török hódoltság idejébe visszavezető regény ugyanis megmutatta azt (is), hogy a történetmesélés nem feltétlenül „ódivatú” eljárás, hiszen a történelem és fikció határainak újragondolása igen termékeny lehet.

Aki elsősorban a fenti jellemző miatt olvasta szívesen a Könyvmutatványosokat, annak az új regényt olvasva sem kell csalódnia. A török idők után most egy, napjainkhoz közelebb eső időszak, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc ideje, illetve annak tágabb intervalluma kerül bemutatásra, a harmincas évektől az 1789-es szegedi nagy árvízig. A történelmi események azonban – és nem volt ez másként az 1999-es regényben sem – nem egy hagyományos történelmi regénytől elvárt pontossággal és az elfogadott fontossági sorrendet betartva jelennek meg, sokkal fontosabbak a történelem fragmentumai, úgy, ahogyan a benne élő emberek számára is adóttak. Nem kívülről és utólag, annak (képzelt) totalitását, hanem alulnézetből, mintegy beszivárogha a hétköznapok történéseibe. Ráadásul mindezt a legendák, a mesék furcsa fátylán át, gyakran bizonytalanán téve azt, meddig tart a valóság és hol kezdődik a fikció. Mert amilyen különleges lények voltak a könnymutatványosok, legalább olyan furcsa szerzetek elevenednek meg, s járnak-kelnek a Virágzabálókban is, a realitás és irrealitás határait folyamatosan, szinte a teljes megszűntetésig tologatva, változtatva. Ugyan valós történelmi események is helyet kapnak a 19. századi történelemben (az ehhez

szükséges gondos filológusi munkáról a szerző több interjúban is beszél), azért az adott időszak történéseit mégsem lehetséges a könyv alapján rekonstruálni, bár az olvasónak valószínűleg nem is ez a célja. Ahogyan a – hagyományos értelemben vett – történelmi regény jelző nem illik rá teljes mértékig, úgy a több kritikus által használt Szeged-regény meghatározás sem tűnik egészen pontosnak. Bár első látásra valóban indokoltnak tűnik egy ilyen megállapítás, hiszen a regény legfontosabb eseményei valóban a dél-alföldi városban játszódnak, a szereplők nagy része itt éli le életét, egyértelműen ez a város áll a középpontban, még akkor is, ha néha vannak kitérők egyéb helyszínekre is. Pelsőczy Klára, a különleges, apja által a csodák szeretetére és tiszteletére nevelt öntörvényű nő ebben a városban születik és éli le egész életét. Hozzá kötődik további három, igen fontos szereplő: férje, a virágok szakértője és megszállottja, Szép Imre, és az ő öccsei, a vad és szenvedélyes Péter és a „láthatatlan”, észrevehetetlen sápadt fiú, Ádám (akik nem mellesleg mindketten Klára szeretői). Szeged városában telepednek le Gilagóg vajda cigányai és itt praktizál a mindenkit ismerő, a szálakat észrevétlenül a kezében tartó Schütz doktor is. Mindezeket túl rendkívül sok leírást olvashatunk a városról, annak negyedéről és lakóiról: „A mi városunk évszázadokon át szigetektől állt, és Felsővárost sem annyira az emberi szó vagy a szekerektől összeszabdalt utcák kapcsolták össze az alsóvárosi fuvarosok és halászok házaival, a szerbek, görögök és zsidók lakta Palánkkal vagy Rókussal, mint inkább a fű zenéje, a virágok vagy a rothadó avarral játszó szél illata, mely éppúgy mesélt haldöngőkről, mint friss hajtásokról.” Megelevenedik a 19. századi Szeged, melyben még a várost jól ismerő mai olvasó is otthonosan mozog, de ez a város a szövegnek nem kitüntetett tárgya sokkal inkább meghatározó háttér, milió. Valószínű, hogy nem született még olyan regény, melyben Szeged ilyen központi szerepet kapna és ehhez hasonlóan domináns szerepet kapna, de ettől, véleményem szerint, még nem beszélhetünk Szeged-regényről, hiszen témaként a fókuszban mégsem a város története áll.

Hogy egy másik fronton is próbáljunk közelebb férkőzni a monumentális szöveghez, érdemes lehet szemügyre venni a mottókat. Az első Ivo Andrićtól származik (Híd a Drinán című regényével egyébként

a nemzetiségek egymásmellettsége vagy akár a folyó metaforikus szerepe miatt is összevethető lenne a tárgyalat Darvasi-szöveg), és a kert jól ismert irodalmi toposzát vonja be az értelmezésbe: „És most mindenki úgy sétálgatott itt, mint a saját kertjében, amelyet a képzelet teremtett abból, ami létezik, és nem létezik, ami valaha volt, és többé nem tér vissza, ami sohasem volt és nem is lesz soha.” Ez az első mottó a regényt kertként, a fikció és a valóság keveredésének és összemérésének kertjeként teszi értelmezhetővé. Ebben az esetben - kissé továbbgondolva -, a virágok (központi motívum, ezért értelmezése is igen nagy jelentőséggel bír) lehetnének a különböző történetfragmentumok. Így aztán a Virágzabálók cím, a regény világából kilépve akár az olvasóra is vonatkozatható lenne, ez esetben az olvasót virágzabálóként, a megtörtént és meg nem történt események „fogyasztójaként”, habzsolójaként interpretálva. A másik két mottó egyaránt a regény szereplőitől vett idézet. Ezek közül az egyik az olvasó virágzabálóként való értelmezését erősítheti tovább: „...vagyis ami nem csak megtörténhet, de bizony meg is kellene történnie, nos, éppen az nem lesz meg soha, az marad örökös és hamisan csengő ígéret, így kergetvén örületbe egyeseket, akik aztán furcsa, igazán kellemetlen szokásoknak kezdenek hódolni, élve is halottak és holtukban is élők, és amikor csak tehetik, virágot esznek.” E szerint a logika szerint azok esznek virágot, akikkel nem történik meg az, ami megtörténhetne, akik szeretnék kipróbálni azt is, ami pusztán lehetőség, nem történő valóság, hanem elképzelt fikció – ők lehetnének a fantázia birodalmában, különböző szerepek és képzelte alternatívák között bolyongó olvasók, akik ebben az áradó mesélőkedvvel megírt szövegben kedvükre csemegézhetnek a fantázia és a valóság virágaiból.

Természetesen kézenfekvőbb megoldás a címet a regény cselekményén belül értelmezni, ahol a szereplők nagy része a virágévszék szenvedélyének hódol. Klára egyszer majdnem áldozatává is válik e különös szokásnak: „Otthon az asztalra fektette a virágot, először a törzs halványzöld leveleit, majd a szív alakú szirmokat ette meg. Aztán csak ült, ölbe ejtett kézzel, magára engedve a délutáni homályt, (...) Így talált rá Imre, Klára sötétben ült, mozdulatlanul, lehuny szemmel, vállára billent fejjel, de még lélegzett. (...) Úristen, úristen, mit csinált?! A lilium mérgező!” A szereplők a legkülönbözőbb helyzetekben és a legkülönbözőbb okokból esznek virágot, így e motívum jelentése meglehetősen összetett, talán felderíthetetlen, mindenesetre egyértelmű összekötőként működik, motivikus hálóként tartva össze a regényt, ezenfelül az egész szövegvilágnak valamiféle sejtelmes, varázsos hangulatot ad. A virágzabálás kifejezés egy ellentétet is magában hordoz: a virághoz kapcsolt kellemes, esztétikus képzeteket a zabálásához asszociálódó erőszakossággal, otrombasággal keveri. Ez a kettősség, ellentmondás a fejezetek címeiben is tetten érhető. A rövid, cím nélküli keretfejezetek ugyanis öt nagyobb fejezetet fognak közre, melyek elnevezései egyrészt utalnak arra, melyik fontosabb szereplő szemszögéből láthatjuk majd a történeteket, de ezekben a címekben szinte minden esetben megfigyelhető

valamiféle ellentmondás. Az első Klára szemszögéből, az ő érzéseit és életét a centrumba helyezve mesél és a Vad mimóza címet viseli, mely szó szerkezettel ellentmondása nem szorul különösebb magyarázatra. A Gilagóg vajda történetét elmesélő A cigányok bejövetele is magában rejt egy ilyesfajta ellentétet, hiszen a cigányok, mint hontalan, vándorló nép (és ez az elképzelés, sztereotípa a regényben is többször előke-rül és megerősítést nyer) és a magyarok bejövetelére, a honfoglalásra, azaz a letelepedésre való rájátszás között szintén ellentét feszül. A következő három fejezet címe is tartalmaz – ha kisebb mértékben is – valamiféle ellentmondást, feszültséget: A semmi kertésze (Imre története és nézőpontja), Fehér árnyék (Ádám szövege), Édes hús (Péter életének eseményei).

A fejezetek vizsgálata a regény alapvető struktúráját is felfedi. A rövid, keretező, cím nélküli fejezetek megmutatják azt, hogy a szöveg ott kezdődik, ahol a cselekmény majd véget ér. Klára és Imre különös, önként vállalt halála már az első oldalakon megjelenik, így a terjedelmes és rendkívül bonyolult cselekményt apránként, több szemszögéből is megismerve mindvégig tudjuk, hova fut majd ki a befejezés. Erre vonatkozhat Schütz doktor (aki egyébként mintha a klasszikus szócső, rezonőr szerepét töltené be) megállapítása még a szöveg legelején: „Ide figyeljete, semmirekellők, vannak olyan történetek is, amiknek abban a pillanatban lesz végük, amint hozzájuk kezdenek, de nyomban elkezdődnek, amikor a végükre érnek!”. A mondat paradoxitásával a kezdet és vég összefüggésének problematikájára hívja fel a figyelmet, sőt ezen túl az elbeszélés és az elbeszélés tárgyának (az elbeszélő történetek) sajátos viszonyára vonatkozóan is meglepő megállítást tesz. E szerint az elbeszélés aktusának kezdete egyben a történet végét jelentené, és fordítva, az elbeszélés lezárulása egyben elkezdi a történetet. Míg a megállapítás első része egy jól ismert irodalmi, művészeti kérdéshez vezet, addig másik fele, számomra legalábbis, jóval enigmatikusabbnak tűnik.

Az öt nagy fejezet egy-egy központi szereplő történetét meséli el, úgy, hogy ezek a történetek egymást keresztezve más és más megvilágításba helyezik ugyanazt a cselekménydarabot, esetleg megmutatják egy korábban megismert történet háttérben álló motívációt is. Nem arról van szó, hogy pontosan ugyanaz a történetet meséli el öt nézőpontból, hiszen mindenkinek saját története van, de a szereplők ismerik egymást (testvérek, barátok, házastársak, stb.), így a történetek gyakran ismétlődnek, ahogyan az élet-történetek itt-ott metszik egymást. Azt például, hogy hogyan lövik meg Imrét éppen akkor, mikor felesége gyermeket hoz a világra, elolvashatjuk Klára, Imre, Ádám és Péter fejezetében is. Érdekes, hogy az egymást keresztező történetek alapján szinte lehetetlen egyetlen, egységes narratívát felépíteni, ugyanis sokszor ellentmondások, eldönthetetlenültségek bukkanak fel és a cselekmény bonyolultságával is számolnunk kell, így a 673 oldal teljes pontossággal és megnyugtatóan nem áttekinthető. Lehetséges, hogy ez eleve szándékolt célja a szövegnek (és a mindentudó elbeszélő mégsem tud mindent), de az is megeshet,

hogy egyetlen olvasás nem elegendő ekkora és ennyire szerterágazó anyag összefogásához, átlátásához.

De milyenek is ennek a hatalmas, áradó szöveg-folyamnak a mondatai? Mennyiben segítik vagy nehezítik a megértést? A mondatok továbbviszik a Könny-mutatványosokban kidolgozott szentenciózusságot, de úgy tűnik, hogy némileg rövidebb és hangulatilag komorabb formában. („Azokra az emberekre gondolok, akik kiestek az életükből, ám ott, ahol kihulltak, ablakok tárulnak. És ha kinézünk egy ilyen ablakon, különös világra láthatunk.”; „A doktor újra a gyerekekhez hajolt, jegyezd meg, kislány, nem az hal meg, akit eltemetnek. Akkor ki hal meg?! Aki olyan akar lenni, mint a halottak.”; „Mi az, hogy igazi költészet?, kérdezett közbe Klára. Pelsőczy nyalogatta a felső ajkát, gondolkodott, majd annyit mondott, ami nagyobb fájdalmat okoz, mint ami valóban van.”) A racionálisan nehezen, vagy egyáltalán nem fölfogható, inkább valamiféle intuícóra támaszkodó, rendkívül esztétikus, szinte lírikushoz méltó választékosággal és szóhasználattal megírt mondatok itt is nagyon nagy számban szerepelnek. („Mert ez ilyen gyerek! Szépek az ujjai, tud zongorázni a levegővel, mert tud ölni.”; „Édes, fekete földből volt a hátuk és a hasuk, olyanok lettek, mint a város alatt alvó, időtlen kövek, ki tudja, miféle hegycsúcsok odasodródott sziklák, olyanok lettek, mint a folyóvíz partja, olyanok lettek, mint a határban nyújtózó fák kérge, olyan lett az asszony arca a sok szerelmeskedéstől, mint az ég, melynek vízében egykor tán sebesen úsztak, de már csak álltak a felhők. Olyanok lettek, mint a téli fagy, az üveg-szerű végtelenség a város határában, olyanok lettek, mint az élet.”) Nem kizárt, hogy visszafogottabb használatuk még a jelenleginél is nagyobb hatást ért volna el, ugyanis az olvasó könnyen belefásul ezekbe a mondatokba, hozzászokik, ha túlságosan gyakran követik egymást. Nem beszélve arról, hogy néha még zavarosnak is tűnnek ezek a filozofikus megállapítások, kijelentések. Nem kizárt azonban, hogy Szilasi Lászlónak van igaza, aki azt állítja, mindezek mögött észre kell vennünk „a metafizikai fogalmak agyonbeszélésére, széjjelhasználására, pusztán a túlhajtott alkalmazás által megtörtént dekonstrukciójára irányuló nagyon rokonszenves igyekezetet.”

Még egy érdekes kérdés vetődik fel a szöveg kapcsán, mellyel talán komplex módon feltárhatók bizonyos jellemzők, s melyet rendkívül sok elemző vetett már fel az előző és a mostani nagyregény kapcsán is. Sok kritikus mutat rá arra, hogy Darvasi László regényeit akár a mágikus realizmus kategóriáján belül is értelmezhetjük. Legutóbb például a Virágzabálókkal októberben elnyert Rotary Irodalmi Díj zsűrijének indoklásában találkozhatunk a sokak által vitatott, mégis gyakran használt fogalommal: „A regény kivételesen varázslatos jellegét leginkább mágikus realizmusa adja.” Magyar nyelven Bényei Tamás monográfiája (Apokrif iratok. 1997) foglalja össze legalaposabban ezen írásmód jellemzőit, melyek nagy részével a Virágzabálók szövege is rendelkezik, a rokonítás nem alap-talan. Ennek a rokonságnak az alapja az a sajátosság, mely egyértelműen jelen van a Darvasi-regényben és az ún. mágikus realizmus összes alkotásában: a cso-

dás és a valóság keveredése. Olyan keveredés mégpedig, mely elmosza a két minőség határát, a csodást valóssá teszi és a valóst csodássá. A mágikus realizmus lényege ugyanis éppen abban áll, hogy nem pusztán egy természetfeletti, vagy mágikus világot tár olvasója elé, hanem úgy tesz, mintha ez a valóság része lenne, nem kezeli kitüntetettként, a realitástól való eltérésként. A természetfölötti elem a valóság szerves része, a mágia nem furcsaság, hanem a világ értelmezésének, a világról való beszédnek egy módja. A Virágzabálók lapjain Mama Gyökér, Féreg Úr, Koszta Néró, Habred vagy a Kócmdonna ugyanolyan rangú, az események alakulásába beleszólással rendelkező szereplők, mint a „valódi” figurák. A cselekményben sincs különbségtétel egy gyermek születése vagy egy embrió felnevelésének valóságosságát illetően.

A mágikus realizmus szövegeit a fentivel szoros összefüggésben még sok meghatározó közös jegy kapcsolja össze. Az egyik ilyen a multikulturális jelleg, a különböző kultúrák egymás mellett való bemutatása, a közöttük lévő kapcsolatok és interakciók megvilágítása. A sokféleség ünneplése, a különbözőség nagy-szerűsége többször megjelenik a könyvben, melyben magyarok, zsidók, cigányok, németek, szerbek élnek szimbiózisban: „Az ott egy zsidó polgár kislányom. Látod, milyen fürgén szaporázza? Ókegyelme nem tud sétálni, lófrálni! Miért?! Mert annyira bizonytalan az istenadta! Szombaton ritkán látod őket, olyankor a lábukat lógatják, némelyik még a mécesest se gyűjtja meg. (...) Azok ott szerbek, bundások, erősek és szépek, némelyik kétszer beretválkozik napjában. (...) Nem tudnak leejtett karral táncolni, nem tudnak hal-

kan énekelni! (...) Az akácfa árnyékában örmények pipáznak, ők egyre kevesebben vannak. (...) A német szereti a cilindert és a kopogós bőrcipőt, azzal kérkednek, hogy nekik van a legnagyobb zeneszerzőjük, írójuk és filozófusuk. (...) A németek erős testűek, de a szerbek még nagyobbak, és úgy mulatnak, mint senki más, összerágják és lenyelik a pálinkáspoharat is!” Megfér egymás mellett minden nemzetiség, minden kultúra, mint ahogy a csodás lények is egyenrangúak a valódi emberekkel. Mindennek helye van itt, sőt minden szükséges ahhoz, hogy létrejöhessen ez a képekben és fantáziában tobzó hatalmas áradás.

Bényei Tamás szerint a mágikus realizmus regényeire az is jellemző, hogy benne a szereplők önmeghatározásának mindig fontos része az eredet megtalálása. A különböző genealógiai események (fogantatás, névadás, születés) így általában központ szerephez jutnak. A Virágzabálókban is sok ilyen eseménnyel találkozhatunk. Pelsőczy Klára fiának fogantatása például egy rendkívül érdekes eset, hiszen a fogantatás éjszakáján Klára mindhárom testvérrel szeretkezik, így sosem derül ki, hogy ki a gyermek igazi apja. A cigányok világtörténetének megismerése utáni vágy, melyet Gilagóg érez, szintén az őseredet (bár itt nem egy személy, hanem egy népcsoport genealógiájáról van szó) témáját járja körül. A cigányok,

akiknek – a regényben többször is hangsúlyozottan – nincs otthonuk, az átlagosnál is kíváncsibbak gyökereikre, származásukra.

A mágikus realizmussal való rokonítás természetesen még hosszasan folytatható volna (pl. hibrid lények szerepeltetése, mint amilyen az embrióból felnevelt Kócmadonna vagy az öregén született, egész életében egyetlen mondatot ismételtető Habred; a bevezetőben már említett történetelvűség kiemelkedő szerepe, a szexuális tabuk gyakori áthágása, a képi és cselekménybeli burjánzás és a szálak széttartása, stb.), mint ahogyan a regény egyéb sajátosságainak, motívumainak számbavétele és értelmezése is megtölthetne még jó néhány oldalt. Az elkövetkező években minderre részletesen, darabokra bontva, minden irányból alaposan körüljárva sor is fog kerülni, mert a Virágzabálók egy jó ideig biztosan az értelmezői tekintetek fókuszában áll majd.

E rövid írás azonban nem kívánt más célt szolgálni, mint hogy felvessen néhány szempontot, érzékeltesse az anyag gazdagságát és végezetül hangsúlyozza azt, hogy a szöveg sok érnye közül a legfontosabb talán a képzelet elképesztő és nagy tehetségre valló szárnyalása, mely érzékelteti velünk a felfoghatatlant, a fantázia végtelenségét, határtalanságát és erejét, mely képes felülemelni mindenben.

Az összetört világ - A pegazus = egy legenda

A munka vagy az erőszak mítosza

Szilágyi István: Bolygó tüzek

Hogy a szerző a saját véleményükhöz, akaratukhoz csökönyösen ragaszkodók fajtájából való, az a *Bolygó tüzek* olvastán ismét nem kétséges. Igaz, ugyanakkor ritka fajtát is jelez: olyan író – egyik kedvelt metaforájával élve –, aki művei megjelenésének folyamatát nem felduzzasztani, ellenkezőleg, elapasztani igyekszik. Mint ki annyira irtózik a feltűnési viselkedéstől, hogy inkább meg sem mutatná magát. Vagy ha mégis, csupán annyit fed fel tegnapi magából, amennyivel ma is azonosulni tud, amennyit vállalhatónak vél. Így a több mint negyven év szépprózájából saját válogatásában kiadott kötet azt nyilvánítja ki, hogy a pályakezdés alkotásai úgy, ahogy voltak-vannak, vállalhatatlanok a számára. Az első, bemutatkozó könyv, a Sorskovács (1964) novellái, elbeszélései, köztük az Utunk pályázatának nyertese, az Ahol nem történik semmi éppúgy kimaradtak, mint a két évvel későbbi könyv, az Ezen a csillagon darabjai, köztük a több kritikusa által remekműnek tartott A végállomáson leszálks is. Hogy a szerzőnek mi baja akadt saját szülőtteivel, miért tagadta ki őket? Sokszor magyarázott már róluk, egyszer sem magyarázkodóan; mindig meggyőződésből, egyszer sem meggyőződen. Amit legutóbb, a vele készült leggazdagabb és legszínesebb interjúban is szóba hozott („Én mindig folyóra, nagyvíz mellé vágytam”. Fekete Vince beszélgetése a 70 éves Szilágyi Istvánnal. Székelyföld, 2008/ 10.), az elegendő érv lehet a jó értelemben vett művészi exhibicionizmus, az örökös szereplési vágy hiányára, ám édeskevés az alkotói élet- és létszemlélet folytonosságának épp a pályakezdő szakasz kitörülésével keletkezett hiányára. Azt fejtegette itt, végigolvasván az első két kötet novelláit, hogy ezek „a heroikus leszartságnak szépen kikészített és ábrázolt változatai”, szerinte „ezen röhögött a szocialista realizmus, mert ez kellett neki, sőt megújhoda érezte tőle magát”. Kicsit gonoszodik, mondja, ekkori önmagával, és már ez a felemás belátása, önitélete is elgondolkodtató, a pálya alakulására nézve megint csak. Mert amennyire gonoszok, ugyanannyira lehetne csodálkozni is, az ismert kortárs módjára, kérdezve akár: ez mind én voltam egykor.

Az árnyaltabb és igazságosabb válasz fogalmazása pedig már számba venné, hogy annak a heroikus micsodának az állapota, helyzete nemcsak a megtagadott írói indulás szemléleti-hangulati jellemzője s

jellegzetessége, hanem például az Agancsbozót, sőt a Hollóidő világáé is. De a szerzői vallomások, nyilatkozatok között lapozgatva úgy tetszik, érvénye túlterjed a művek birodalmán, magáig az emberi létezésig tén. Vagyis nincs semmi szégyellni (és kidobni) való abban, ha a helytállás, a „csakazértis” Camus-vel és Hemingway-vel kapcsolatban emlegetett heroizmusa „átsugárzott” a létezett szocializmus korába, a „mi üzemeinkbe, a mi munkánkba, a mi tevékenységünkbe is”. Vagy egyaránt szégyenletes lenne, hogy – a pályanyitó novellákból idézve – a Szerencsekerék húszéves esztergályosa riadtan nézi, hallotta-e valaki, amikor élete nagy próbatételére vállalkozva a mozdonykerék fémtömegével kezdett beszélni, a Mozdonyosok segíteni siető lakatosra pedig feszült pillanatában senkit sem lát maga körül, holott többen is vannak, „csak azt a két ütközőtárcsát”? Hasonlóan, hogy az Agancsbozót Deresét meg „elviszi” a katana, azaz a kard pengéjének csiszolása közben „se lát, se hall, lehet, rég észre sem veszi a mozgást maga mögött”. E megszállottság, hétköznapi nyelven a munkába való belefeledkezés talán mégsem a sztahanovista mozgalommal egy indíttatású. Ha nem antropológiai lényeg, karakterjegy, akkor legalábbis a protestáns hivatás-etika munkakultuszával függ össze, miként ezt más vonatkozásban az író monográfusa, Mester Béla is fölveti. Továbbgondolva, illetve megerősítve, amit a pályakezdő kötetek kritikusi állítottak. Szilágyi Domokos, aki a Szerencsekerék „ember-jelölt”-jének az anyaggal, továbbá önmaga kicsiségével és a munkatársak kicsinyességével folytatott „emberföltötti küzdelm”-t emelte ki. A második kötetet méltató Szabó Gyulát a „köznapi realitások plasztikus poézise” ejtette meg, az, hogy a novellista a földkubikolásról vagy egy hajócsavarról is olyan szuggesztív erővel tud írni, mint a kamaszok szerelméről. K. Jakab Antal ugyancsak e kötet szereplői közös jellemzőjének tartotta, hogy a rájuk váró feladatok a képességeikhez viszonyítva mindig túlméretezettek, „de csak annyival, amennyivel az akarat még meghosszabbíthatja a képességet”. És végül az első kötethez ajánlást, bevezetőt író, majd a harmadik, a Jámor vadak (1971) méltatója, Szócs István: „Szilágyi Istvánt mint író és embert valóban, őszintén, a nagy téma elragadtatásával érdekelte a 'munka', különösen az ipari munka, annak testi, szellemi s műszaki oldala egyaránt;

izgatta az erőpróbák, általában a nagy erőfeszítések minden fajtájának élménye”. Helytálló szavak, szóról szóra. Más, későbbi alkotásokra, így az Agancsbozóra vonatkoztatva is – egyetértéssel idézhetők, akár csak Ács Margitnak a pályakezdő prózaíróról szóló sorai (Kortárs, 2008/10.): „a készülődő-kereső évek termésének javát is balgaság volna figyelmen kívül hagynia a magyar novellairódalom virtuális törzs-könyvének”. Az, balgaság. De mit tehet az olvasó, ha maga az író törölné ama könyvből életművének korai darabjait? Egyelőre még előkeresheti, ha nehezen is, a pályakezdés köteteit, és rögzítheti, „a szocreál munkásbrázolat” valóban távol állt Szilágyitól. Indulásakor, a hatvanas évek elején azzal tűnt fel, ahogy a magyarországi „megújulás” nemzedékéhez, Sánta Ferenc, Csúrka István, Szabó Istvánhoz, Moldova Györgyöz és másokhoz hasonlóan mintegy elkülönítette egymástól, amit a sematizmus egyben látott, a köz- és a magánélet területét, az „emberavatás” próbáit elválasztva az ideológiai-politikai megmérettetésektől. Aztán a hatvanas-hetvenes évek fordulóján szemlélete csakugyan szinkronban volt – ahogy a Kortárs tanulmánya is felhívja rá a figyelmet – a világ szellemi folyamataival, a tekintetben különösen, hogy kételkedett a nagy világmagyarázatok, így a szocializmus társadalmi utópiájának hitelében, érvényességében. A végállomáson leszálly igazán ékes példa erre, érdemes miatta (is) előkotorni valahonnan a második kötetet, hogy álmélnodni lehessen, Rejtélyességéhez és telítettségéhez képest a Gyorsvontat, az olasz szerző novellája az idő múlásának vérszegény metaforája csak.

A rövidprózáinak első válogatott kötetével előálló Szilágyi István azonban nemcsak azzal lep meg, hogy ki akarja törölni az olvasó emlékezetéből pályakezdése dokumentumait, a két kötet húsz írását. Az is meghökkentő, s talán helyén való ismét, Ács Margittal együtt balgaságot emlegetni, hogy a Bolygó tüzekbe beválogatott tizenegy alkotás java részének szövegén is változtatott, átdolgozta, hite szerint: javította őket. Anélkül, hogy erre a kötet bárhol is utalna, előlapján, a borító fülszövegén, bárhol. Ez – egyszerűen szólva – ugyanolyan félrevezetés, mint amilyen a Kő hull apadó kútba esetében is történt, ott sem érezte szükségét tájékoztatni: kurtított a regényen. Aki olvasta a Székelyföldbeli beszélgetést, az persze tudhatja (másutt, nyilatkozataiban, vallomásaiban nem tért ki rá), hogy egynémely novelláját úgymond átigazította. Egy-két példával szolgál itt. A Kibic, az árva emberrel, amit „megcsinált”, és hogy „ma is élvezhető legyen, kicsit

felgyorsítottam”. A szlenget pedig, amelyik „meghalt mára”, ezeket „az akkori korhoz tapadó nyelvi ficamokat” kioperálta, a „műtrágárkodásokat” elejtette, ha nem is mind maradéktalanul. Szerinte alapvetően nem változtatott rajtuk, holott a felszínesebb figyelem is észre veheti, nem csak a beszéd, az elbeszélői és az alaki megszólalás módján változtatott, változtatásai nem csupán stiláris jellegűek. Eljárását, módszerét különösen indokolja: ragaszkodik ahhoz, hogy mindenik írás után szerepeljen a megírás éve. Úgy véli tehát, tájékoztatásnak ennyi elég. Pedig akkor igazítani pontosan utba, ha mindegyik írás után, amelyikbe úgymond belenyúlt, feltüntetne még egy évszámot. Az átdolgozását, a javítását. Nehéz persze eldönteni – A végállomáson leszálly dolgában maga is töpreng ezen -, hol a határ, meddig „etikus” utólag megmásítani valamit.

Akár csak a vállalt rövidprózák esetében a kötetnyitó Kísérlet alig két és egynegyed oldalát, amely a megduplázott sorközzel is elválasztott zárlaton kívül szinte szó szerint megegyezik a hétszer hét fejezetre tagoló Agancsbozót 44. részének egyik eszmefuttatásával. Azon morfondírozik itt egy mások, azaz talán egy közösség, talán az emberiség nevében is valahol megszólaló valaki, hogy mit tehetnek, ha egy damaszkszű kard megedzése ürügyén lényegében egy ember – egy rabszolga - megölésével bizák meg őket. Ráadásul a rabszolga, akinek a testén a pengét át kellene ütniük, közülük való is lehetne, sőt, muszáj lenne maguknak eldönteniük, melyikük legyen az. A regény olvasói tudják, a sziklabarlang négy lakója számára a választásra, vagyis a gyilkosságra kényszerítésnek ez a lehetősége jelenti a fordulóponthoz. Ami ott igen, az ellenszegülésnek, a szembehelyezkedésnek az esélye, az itt fel sem merül. Az ember mintha csak arra születne, hogy különböző kivégzési módok, akasztás, agyonlövés – innen a cím – kísérleti alanya legyen. És a végső szentencia: mindig számítani lehet rá, hogy „az embert a gyáva-sága rendszerint gyilkosai cinkosává teszi”. A kötetnek ettől a felütésétől, nyitányától nyilvánvaló, hogy a tizenegy írás központi gondolata az erőszak, a pusztítás, a kényszerítés, a kíméletlenség lesz. Különösen, hogy az ábrázolt tárgyiasságok, a helyre és időre vonatkozó tények tekintetében nem különbözik tőle a címadó Bolygó tüzek minden áron ellenséget kereső „szép seregé”-nek kötetzáró története sem, jóllehet a végén itt is többes első személyben megszólaló narrátor mégis mintha egy középkori zsoldos krónikás szerepét venné fel, amikor nevek helyett rangokkal és beosztásokkal jelöli a várostromlókat, az ostromlot-

tal pedig nemcsak névtelenek, hanem láthatatlanok is maradnak. Láthatatlanok, mert hisz nincsenek is: a vár üres, elhagyott, gazdátlan ágyúin azonban az ok nélkül ostromlókra rögvest vasat okádnak, mihelyt a zsidelytetőkre és cserfagerendákra dobott tüzes nyilak nyomán elharapózó láng, parázs hozzájuk ér, és megszólaltatja őket. „Dördül sorjában egyik a másik után”, egymást tiporja a lovas, a rohanó gyalogosok között a láncos golyó vág rendet – aminek előbb hívei s alkalmazottjai voltak, az erőszak, az kelt utóbb félelmet, rémületet bennük. S az idegen tájon, hol di-csőséget szerezni, diadalt aratni indultak el, a haza, a hazaút lesz sóhajtásuk, vágyuk tárgya. De mint aki-ket bolygó tüzek lidércfényei örök bolyongásra kárhoztattak, a vacsoratüzek mindörökre már mögöttük égnek, lobognak.

A pusztítás és a pusztulás, a hódítás és a hódolt-ság képei, persze, nemcsak az időtlen időkből tűnnek fel. A nyitó, illetve a záró novella alkotta kereten belül, mintegy ezt megerősítve közvetlenül mellettük is a kötet elején a Kibic, az árva ember, illetve a végén a Mesterek balladája. Az utóbbi arra a történelmi közhelyre, hiedelemre épít, hogy a különleges mű, szerkezet, építmény alkotóit a készítettök elteszik láb alól. Itt Botár Nagyúr akar olyan vadászsházat magának, „amilyen eddig sohasem volt hasonló nagyuraknak, és amilyen ezután se legyen”. Csak az akarát fed fel azonban, a személyét nem; mint a groteszkben a titokzatos hatalom birtokosa, képviselője, csak üzen, ám meg nem jelenik. Az intező s a porosz-lók ingerültsége s pár szava sejteti, hogy a munkákat mu-szájból, a megélhetés kényszeréből válláló tölgyvár-ácsokra, s ezt maguk is gyaníthatják, hisz figyelme-zetik őket, a halál vár, elkerülhetetlenül. Aki mind-ezzel tisztában van, ám aki csak önmagát feláldoz-va semmisítheti meg a maguk betetőzte művet, az az öreg ács: puskaporos palackokkal robbantja fel a nagyúr büszkeségét. E jobbágyvilági ballada párja a szerzői önletrajz elemeivel is színezett kamasztörté-net, „a háború” (azonosíthatóan a második világhá-ború) idejéből, Jajdonból, ahol a Kő hull apadó kútba régi világára tán csak a vén Zemő figurája emlékez-tet. Az övé, a Faggyással egyivásúé, mögöttük, min-taként, háttérben a Vesztésekből (Utunk Évkönyve, 1982.) sejtetően a szerző kuvaszéletű édes nagyap-jáé. A kisvárost mi más tarthatná izgalomban, mint egy nyilvános kivégzés, Bogyának, a ki tudja, miben vétkes napszámosnak az akasztása. A kisváros közön-ségét nem is az foglalkoztatja, hogy statárium idején elsötétítés után tyúkot lopni miért számít főbenjáró bűnnek, vagy hogy csakugyan arányban áll-e bűn és büntetés, hanem hogy az ítélet végrehajtóját, az ide-genből jött hóhért láthassa, koccinthasson az egész-ségére s a jól végzett munkájára. Mindez a góbfigu-rákra emlékeztető, talpraesett és csavaros észjárású Kibic szemszögéből mutatkozik meg – az író először itt próbálta ki a majd az Agancsbozótban is alkalmaz-ott elbeszélői technikát, az ironikus kommentátorét, aki miközben dialógust folytat vagy közvetít, a meg-szólalásokat követően zárójelben megjegyzéseket is fűz az elhangzottakhoz. Ime, egy jelenettörődék a hóhérral folytatott csevelyből: „- Jó mesterség, jövője

van. (-miért, múltja nincs?) – Oszt milyen a kereset? (-úgy van, mészáros uram, ne hagyja magát.) – Meg-lehető (főlényes fintor, vállrándítás.) – Darabszám, vagy átaljában megyen? (- lám, maga is partner akar maradni, bornagykereskedő uram.)” Az azonosnak különbözőkként való feltüntetéséből, a bizarr helyet-tesítésből fakadó ironia jellemzi Kibic bemutatkozás-át és búcsúját is. Előbb azt vallja meg, mindig utálta az akasztást, és a háború hozta el a reményt, „hál’ istennek, legalább most már nem fognak akasztani. Ezután remélhetőleg csak lövik az embert” – utóbb az járja meg az esztét, hogy „vajon lehet-e az ember olyan tökéletes, mint egy hóhér anélkül, hogy hó-hérnak kéne lennie”. Hasonló fekete humor hatja át a Foggal és bütyökkel hősenek évtizedeken átnyúló krónikáját. „Nagymarti András hazakerült a Dontól, csak a karjait hagyta ott” – indul a beszámoló, hogy valamikor akkor érjen véget, amikor többször átfestik a korcsma cégérét, a Papamorgóból Texas bár lesz, a csapos „privatizálta, vagy mi a frászt csinált vele”, András pedig képviselőt választ, szájában a pecsét-nyomóval, ha már csonka kezébe nem veheti. Keserű vigadalom a világ, a nyomorúságé, akár az ivó torz alakjai mutatkoznak meg, akár a társadalom, a törté-nelem torzulásai. A hadirokkantak segélyezése előbb, aztán, hogy a háborús rokkantak a nyomorúsága mentette meg a kollektív gazdaságba kényszerítés-től. „- A föld az enyém – mondta (...) -, de ha kezem nincs, hogy írhassek alá?”. Még ennyi játékoságot, sötét derűt, szomorú komédiázást sem enged meg magának a Tájékp tutajjal elbeszélője, aki a három fejezetre tagolt történet utolsó darabjában hirtelen átvált egyes szám első személyre, hogy a hegyvidék külső látványa után belülről láttathassa magát, vagy tán magában az örök emberit. „Valahol a félbemaradt teremtés peremén döglött kagyló a táj” – a vas-tag vonalak olyan környezetet rajzolnak meg, ahol „csekély villanyáram reményében valami fontoskodó szűkségállapot” (a szocializmus színönimája lenne?) csermelyekből, patakokból gyűjtőtavat eszkábált ott, ahol előtte falvak húzódtak meg, templomostól, temetőtől. A torony „a megalázottság emlékműve”, „ha volna harangja, elbőgné magát”, a temető pedig: ősi hajnalok kódében rémlik, hogy „fekete üres bár-kák – egész koporsóraj ring a víz fölött”. Az elbeszélői szó itt még szerzői, azaz személytelen, ám nemhogy szenttelen volna, nagyon is érzellemmel, szenvedély-lyel teli. Mint amikor a Szávai Géza kiváló könyvéből, a Székely Jeruzsálemből is ismerős sorsok villannak fel. A zsidó szombatosoké, akik Jehova nyomdokain az óceán túlsó partjára vágytak eljutni, ezért tanultak otthon úszni, hogy majd az Al-Dunán reflektorok fé-nyében hajócsavarok aprítsák bele őket a folyóba. Az együttérzésnek, részvétnek ez a hangja változik tár-gyilagos ironikussá, amikor „valamiféle szinkron-lé-tetés”-t feltételezve az időtlenségben az elbeszélőből kivált én, a vallomásos ott kóborol a tó körül, s örökké ugyanabba a hegylakóba botlik bele. „Időnként meg szoktuk ölni egymást. Van, hogy csak száz évben egy-szer. Van, hogy gyakrabban: húsz-harmincévenként” – szól a „belőlem való”, mielőtt elhárítaná a baltát rá-emelő hegylakó támadását, és meg nem fogalmazná

a sejtését: legközelebb a támadó nem hagyja életben, hisz ő sem tudna „megbocsátani annak, aki megkegyelmez nekem”. „Végül is rég megszokhattuk: az ember fia olykor le szokta ölni egymást egy tarisznya halért” – a csattanó ismét úgy tünteti fel a támadásra, az öldöklésre való hajlamot, mint az ember elidegeníthetetlen tulajdonságát. Mint olyan attribútumot, amely mintegy biztatja a mindenkori társadalmat s hatalmat, hogy ő se cselekedjék másképp, csak az erőszakra alapozva.

Ebbe a sorba illik A szőlősgazda groteszk megtörtelése is: a címszereplő, „amint valamelyik háborúnak vége lett, fent a bokrok mögött talált egy bombavetőt”, s addig rejtegette, ápolgatta, míg évek múltával, elviselhetetlennek érezvén saját mellőztetését s a rá nehezedező terheket, noha a rombolástól iszonyodott, a városra irányította az ágyú csövét. Korábban az őt különböző hátrálékokért s mulasztásaiért zaklató adóhivatal épületét vette célba, aztán saját kutyája ketrecét, merthogy az megharapta – végül a lövedék tán a szennytelep derítőjébe csapódhatott. „Élete java részében erre a dörrenésre várt”, ám a város tudomást sem vett róla, megcsúfolta a hallgatásával, nyugalomával. A „jámbor, béketűrő” ember lázadása visszhangtalan maradt, s még az ágyú rejtegetésére se derült fény. A kisszerű, torz lázadás másik példája a Csillagoltogató háromkirályok, amely három ipariskolai tanuló csínytevését és ennek következményeit beszéli el, részletezőbben tán, mint amennyit egy hősi emlékmű (vörös) csillagjait megvilágító reflektorok levizelése, majd az ezt követő bonyodalom, menekülés megkívánna. Az iskolai s az internátusi nyomorúságos helyzetnek, valamint a magyar s román diákok „együttélés-ügyei”-nek érzékeltetésén túl leginkább az elbeszélői elmélkedés érdemes figyelemre. Vagy az, amit szinte szokásosan szentenciába vagy paradoxonba foglal („Mert annyira sose bíztunk meg egymásban, hogy meg merjük ütni a másikat”), vagy pedig amit a háborút megélt korosztály kapcsán mond. „Az egymást követő nemzedékeket legmarkásabban talán éppen a szorongásélmények és félelemokok különbségei választják szét, tagolják s egyénítik” – morfondírozik a csínytevők egyike. Gondolatai segíthetnek választ keresni nemcsak a kötet két vándorútra kelőjének, a Jámbor vadak Pongrácának és a Valahol fenn a Messzi-folyón Gellértjének a személyes sorukat érintő kérdéseire, hanem a Jajdon gyermekei kamaszhősei gonosz csínytevésének, a város szerencsétlenje, Séhaj elevenen való felravatalozásának s halottként való hurcolásának motivációira is. Ez utóbbi esetben elsősorban is arra, hogy abban a világban, amelyik valóságidegen rendeletekkel szabályozza a működését, vonz a képtelenség, a törvénytelenység elkövetése. Ha előírják, hogy csak az világíthat a temetőben, aki igazolni tudja, hogy vannak halottai, akinek pedig nincsenek, az nem lábatlankodhat a sírok között, akkor az ezernyi gyertyaláng „lidérces szépsége” „szelíd rémként” fog bolyongani a távol maradókban, ésszerűtlen tettekre, sem élő, sem halottat nem tisztelő pótszertartásokra indítva őket. Hogy a végén megrettenjenek, mennyire torz, korcs módon avatták felnőtte magukat, s várják szüleiket, a „bősz atyák”-

at, „jöjjenek értünk, mit akarnak, pofozzanak végre haza”, lehessünk gyermekek ismét.

Pongrác és Gellért története a szorongás élettérzésének körébe vonható – ilyen összefüggésben tárgyalta őket, noha főleg a szerző által most kirosztált elbeszélésre, A Dermesre alapozva a harmadik novelláskönyv méltatója, Soltész József is. Szorongás és harmónia című kritikája szerint a Dermes egy Robinsonának, a Delabona nevű hősnék a szorongása végigkísért a kötetben, ez már több, mint a hőse, ez már „eredendő írói szorongás”. Hogy miben ölt ez testet? Leginkább a megfoghatatlan voltában. Abban, amiről Kierkegaard beszél, azt taglalva, hogy az ember béke és nyugalom uralta állapotában is jelentkezik valami más is, ami ugyan nem békétlenség és nem nyughatatlanság. És „nem viaskodás, mert itt nincs semmi, amivel viaskodni lehetne. Mi ez hát akkor? Semmi. De milyen hatást kelt a semmi? Szorongást szül”. A dán filozófus szerint a szorongás az álmodozó szellem meghatározottsága, s ekképp pszichológiai vizsgálat tárgya, de teljességgel különbözik a félelemtől és más hasonló fogalmaktól. Ez utóbbiak – emeli ki – „valami meghatározottra vonatkoznak, míg a szorongás a szabadság valósága, lehetőség a lehetőség számára”. S végül, a fogalom dialektikus meghatározottságát hangsúlyozza, pszichológiai kétértelműségét. Hogy a szorongás „szimpatizáló antipátia és antipatizáló szimpátia”. Minél kevesebb a szellem, annál kisebb a szorongás – állítja még ezt is. A Jámbor vadak nélkül számol le a múltjával, hagyja el, tán végleg az otthonát, hogy tudná, mi vár rá, s tudná, mi elől menekül. Csakugyan a szabadság valósága, ahogy a vonatozást követően, ahelyett, hogy siettetné a célhoz érést, ráérősen gyalogolgat, falvakban bámészkodik. Asszonyhívásra indult tán útnak, de most sem, mint régebb sem „akarta egyetlen világnak kiszolgáltatni magát”. Mint ahogy a városi házát szegesdróttal körbefonva s lelakotva hagyja ott, úgy számol azzal, „ki tudja, egyszer az a fehérkenyér-szegő, seprőszagú, dohányvirág illatú, mestergerendás biztonság is megrendül, oly bizonytalanná válik, mint amilyen ő”. A semmivel viaskodik, csakugyan, a lehetőség lehetőségével, míg a Messzi-folyóhoz érve, csakugyan ne kelljen szóba elegyednie a hidat őrző fegyveres férfival, erőpróbára szánja el magát. Inkább átmászik a hetven-nyolcvan méternyi drótkötelen, mint sem a hídort kérlelje, engedné át. Aztán muszáj mégis szóba állnia vele, ha már ráfogta a fegyvert, s ha már elvette tőle. Ekkor derül ki, üres a puska, nincs benne töltény, régóta nincs – az történhetett, amit először látva őt elképzelt: „valamikor ideállították valakik, aztán itt felejtették a puskájával”. Ezt az abszurd elkötelezettséget, ezt a képtelen szolgálatvállalást Pongrác azzal teszi értelmessé, hogy a hátizsákjából előkerült puskagolyókat az örnek adja. Azt kockáztatja ugyan vele, hogy megalázottságát megbosszulandó, az őt egy lövést reá ereszt, ám mégse kezd futni. A töltényeket inkább tán a dávávadak elejtésére, élleme megszerzésére használja majd az idegen, aztán pedig „minek rohanni...”, hiszen ismerte a világháborús fegyvereket”. Közben „úgy tűnt, messze az a falu, ahol őt várják – ha ugyan”. A

Valahol fenn a Messzi-folyón szénaboglyában ébredő, útra indulásával már számot sem vető férfinak nem a maga múltjával szembesül, hanem azzal, hogy a táj, amellyel úgy húsz esztendeje találkozott már, mennyire megváltozott. Hatalmas üzem csap zajt, gőzölgő, otrombáskodik ott, ahol valaha csend honolt, s a nap is úgy ragyog, „mint egy higannyal teli üvegbi”. A munkásoknak épített tömbházak látóterében is csak az üzem áll, a város utcáit járva ezért is ébredhet hirtelen vágy „valami kietlen, ember nélküli meghittség után”. Mégis egy lánnyal akad össze, vele megy ki a határba, ahol gépek aratják a búzát, egyre szűkebb és szűkebb körökbe szorítva a táblában meglapuló, a pusztulásukra váró nyulakat. Miért nem törnek ki? – értetlenkedik a lány, mire a válasz, nem hiszik tán, hogy ki tudnának törni. Aztán a pusztulás-pusztítás újabb, immár nem eleven jelére bukkannak: egy a földdel egyenlővé tett falu nyomaira, amelyet annak idején állítólag azért lőttek rommá, mert a nép el akarta szedni a földet a bojárától. „Irtó muris lehetett regén” – a lány számára móka, mulatság, ami tegnap tragédia volt. De szerinte ugyanígy „irtó jókat” mond az a városzéli „nyanya”, aki magában beszélve valamiféle tűzvész szükségét, „esőfelhőkből piros hópehely” hullását vizionálja, majd összefüggéstele-

nül bár, de ölésel, gyilkolással példálózik. Az ő és a saját morbiditása arra ragadtatja a lányt, hogy az asszony félkegyelmű, ágyban fekvő fiának örömet szerezzen, élvezetet okozzon. Gellért ezt látva kezd el rohanni a Messzi-folyó felé, ahol viszont különös látvány fogadja: a víz tetején „kinyújtózodott” halak lebegtek. Az üzem kárvallottjai és áldozatai. „Erre meg mit lehessen mondani – gondolta félig hangosan -, hogy majd megszokják, mint a tücskök, meg a madarak a gőzsivítást? Most az elején még el-el-ájulnak, aztán megszokják?” S aztán – 1969-es a novella – meglepő befejezés következik: „Igen, lehet, hogy megélnék... - ha nem is ezek. Mert ezek most rendre megdöglének. De majd bizonyára lesznek fajták, miért ne lennének, amelyek immúnissá válnak a koszra, a vegyszeres lére, s akkor azok majd újra benépesítik a Messzi-folyót”. Vörös farok, a halaknak? Esély inkább, hogy a pusztítást, a kényszeri éppúgy megszokhatják, mint az emberek. Természeti s társadalmi környezet ebben egy lényegű s távlatú.

A Bolygó tüzek írásait legerősebben tán ez kapcsolja össze. A szerző, eltüntetvén pályakezdése nyomait, a munka mítosza helyett az erőszak időközön átívelő kultusza jeleinek figyelésére s vizsgálatára vállalkozott.

Az élők sorozata - Kiskakas

▶ BEKE ZSOLT

A levél látszata

Kemény István: Kedves Ismeretlen

A legtömörebben talán úgy foglalhatnánk össze Kemény István Kedves Ismeretlen című kötetét, hogy az egy levél az időgép mélyéről, méghozzá egy regénynyi levél. De vajon ki a címzett, kinek szól ez a látszatokkal teli, néhol hallgatásba burkolózó, néhol pedig nagyon is szószátyár szöveg, – mint a regényből tudható – egy kiugrott, felesége által eltartott, az ötvenes éveikhez közelítő kispolgár, egy reklámszövegíró elbeszélése? És vajon mit jelent az időgép és a levél ebben az összefüggésben.

Ami már a borítót megnézve szemet szúrhat, az a szerző monogramjának és a címet alkotó szavak kezdőbetűinek azonossága. Ez a kettős játék egyrészt bevonja az életrajzi szerzőt a regényterbe, miközben a megismerhetetlenség bélyegével némiképp lebegtetni is ezt a bevonást. Másrészt a regény saját életét elmesélő, identitáskereső elbeszélőjének, Krizsán Tamásnak az önmegszólításaként is érthető a cím. A megszólító formula később a regény szövegében is feltűnik, Tamás Széles Emőkének címzett levele a következőképpen kezdődik: „Kedves Ismeretlen! Nem tudom, miért sírsz” (275.) – ha ezt a kontextust vesszük alapul, akkor az egész szöveg melankolikus hangoltságát is támogathatják, illetve jelezhetik ezek a szavak.

Bár bonyolult szerkezetével, „családiás” történetével azt próbálja elhíttetni az olvasóval, hogy témáját a lehető legátfogóbb módon táralja, a regényre mégis inkább a féloldalasság, a töredékesség a legjellemzőbb. Viszont ez a töredékesség, ahogy mondani szokás, egyáltalán nem biztos, hogy negatívum. Az mindenesetre már ebből is érzékelhető, hogy a látszat fontos helyet foglal el a szöveg értelmezésében. Mielőtt azonban továbblépnénk, mindenképpen szükség van egy intertextuális kitérő tenni.

Megítélésem szerint a regény, ajánlásával ellentétben, nem is annyira Szerb Antal Útas és holdvilág, sokkal nagyobb mértékben Bartis Attila A nyugalom című regényével rokonítható. Pontosabban az ott felvetett néhány alapprobléma továbbgondolásaként is olvasható. Hiszen ami Bartisnál felháborító, aminek legyőzése Weér Andor számára az egyébként elérhetetlen nyugalom előfeltételének látszik, ami eltakarja az „igazságot”, a hazugság, a látszatvilág, egy másik nézőpontból bukkan fel Keménynél. Számára a látszat már az élet megszokott rendje, a regényben végig a legtermészetesebb dolog, hogy a mondottak mögött található egy más,

a beavatottak által ismert szabályok szerint érthető jelentés.

Bartis regényének további fő kérdése nézetem szerint, hogy vajon a történet során felbukkanó véletlenek összeállnak-e rendszerre, s kiadják-e valamiféle gondviselés konstrukcióját, illetve hogy az megteremthető-e belőlük. A nyugalom inkább nemleges válaszával ellentétben a Kedves Ismeretlen inkább igenlő választ ad. Tamás szerelmének története is ezt mutatja: a gyerekkori találkozás Olbach Emmával szinte szükségszerűen vezet el – persze, egy sor nehézség, vágyakozás, a félnkség, a távolság legyőzése után – a későbbi egymásra találáshoz. Bár azt is el kell mondani, hogy Keménynél ez a fajta metafizika mégis valamennyire a föld közelében marad (ez megfigyelhető például Patai történetének profán befejezésében is – a sátáni figura szánni való, magányos öregként végzi). Ahogy a Kedves Ismeretlenben olvasható mitikus történet szerint a Duna a folyómedencét elárasztja időnként („...a Duna megemelkedik, kiárad a medréből, és pár órára elárasztja teljes vízgyűjtő területét [...] nem szó szerint kell érteni, nem víz árasztja el ilyenkor Európa negyedét, hanem – lélek” – 140.), úgy lebeg sorsuk meghatározottsága a szereplők élete felett.

A két regény közti harmadik kapocsként Kantot lehetne említeni. A nyugalomban szerepe leginkább a regény végén, az erkölcsi tanítására tett utalásban, annak felülírásában csúcsonodik ki: „...egyetlen dolog tölt el csodálattal: a csillagos ég fölöttem. És ez még nagyon kevés.” (B. A.: A nyugalom. Magvető, Bp., 2001. 325.). Keménynél viszont már a nyitó fejezet meghatározó eleme a (kanti) csillagos ég („Honnan fölfelé csillagok, és honnan lefelé lámpák?” – 18.), s ez a jelenet értelmezhető a Bartis-regény hiányt megteremtő utolsó mondatainak más körülmények közti s más jelentéssel telítődő inszcenírozásaként is.

A Kedves Ismeretlen – mint említettem – egy látszatokból konstruált világ kulisszái előtt játszódik, mely játék szintén a látszatok közé sorolható. Ez a világ tehát nagyon bonyolult mind a benne élők, mind a róla olvasók számára, telve rejtvényekkel, félreértésekkel. Sokszor találkozhatunk olyan részekkel, főleg az egyes szereplők közötti kommunikáció leírása során, hogy az elbeszélő az adott kijelentés, más esetben szituáció „igazi” értelmét, olykor többszörösen rejtett jelentését magyarázza. Például annak elmesélése során, hogy

Apa 56-os története miért nem hangzik el a családon belül, ez olvasható: „[Apa] ha mélyén önmagába nézett, be kellett vallania, hogy azért tiltotta meg Anyukának [a történet elmondását], hogy Anyuka megszeghesse ezt az ígéretet” (137). Csupán egyetlen esetben, a regény végén olvasható ennek ellenkezője: „Ez pontosan annyit jelentett,

amennyit mondott: én nagyon erős vagyok” (461.). Konkrétan Hugi mondja ezt, s jelentése ezek szerint csupán annyi, hogy Tamás elbírja vinni a könyvtárba a munkahelyi karácsonyra vett fenyőfát. Elgondolkodtató, hogy ez a később öngyilkosságot elkövető Hugival történik meg, mintha nyelvíleg ez jelezne előre, hogy kiszáll a (látszat)játékból.

A látszat ilyen funkciója alapján kerülhetünk közelebb ahhoz, hogy a regény milyen módon értelmezi a töredékességet (féloldalasságot), illetve – ezzel szoros összefüggésben – a teljességre utaló Nagytörténet és Nagyvilág problémáját. Végeredményben egy íróvá válás folyamatát követhetjük nyomon a szövegben, melynek az elbeszélő és az elbeszélés logikája alapján maga az olvasott könyv az eredménye. Krizsán Tamás gyerekkora, illetve felnőtté válásának ideje – lényegében a hatvanas évektől a nyolcvanas évek végéig – tartozik legszűkebben a regény idejéhez, ennek végére ér el Tamás abba a szellemi közegbe/állapotba, mely feltehetően később egyáltalán a történet megírását is lehetővé teszi a számára. Ezen a két évtizeden kívül azonban egy-egy szál korábbra is visszanyúl: Olbachék miatt egészen a két világháború közé, de például az 1956-os események is többféleképpen szerepet kapnak.

Tamás esetében tehát egy intellektuális fejlődés végigkövetéséről van szó, de pontosan a szellemi oldal kap kevés hangsúlyt. Bár könyvtárban dolgozik, ahol, ez tudható, nagyon sokat olvas, de olvasmányairól és szellemi környezetéről, alakulásáról csak keveset árul el. E miatt a szellemi arctalanság miatt aztán, annak ellenére, hogy a főszereplő lelki fejlődését, szorongásait, komplexusait alaposan körüljárja, talán kissé motiválatlannak tűnik a felnőtté válás, egyébként persze, szinte megragadhatatlan pillanata – inkább csak érzések tudósítanak róla, főleg a rátalálás érzése. „Öt perc, vagy maximum félóra telhetett el, mióta beléptünk. Én pedig – láttam. Mindent láttam, ekkor, elsősorban a jövőt. Nem a szó szerinti jövőt, hanem azt éreztem ebben a pillanatban, hogy így fogom majd egyszer gondolni, szó szerint, ahogy most még csak érzem.” (376.) (Am nem csak erről tudunk meg

keveset, a lelki oldal bemutatása szintén hiányos – az ebből eredő megdöbbenés azonban pozitív feszültséget is teremthet: például hogy Hugival szexuális kapcsolatot létesít, nem illik a szerencsétlen, félszeg Tomihoz, ám mikor ez kiderül, újragondoltatja a jelleméről kialakított véleményünket...)

Ahogy Tamás bemutatása féloldalasság, úgy az adott történelmi időszaké is. Megmarad főként pár ember nagyon összebogozott viszonyainak tárgyalásánál, ahol a klasszikus értékeken van a hangsúly (szeretet, barátság, család...). A szöveg kohézióját minden bizonnyal ez a módszer képes biztosítani inkább, narratológiai szempontokból is. Talán ezért van az, hogy Kemény elbeszélője látványosan kihagy néhány (mélyebb?) témát. Persze olykor hihetetlen dolgokat tudunk meg a „történelemből”, mint például a Duna új mederbe terelésének tervét, a besugárzás lélektanáról és Közép-Európa örökös hátrányérzetéről is hallunk, mégis, ami Tamásnak kézzelfogható közel lenne, tehát elemzése mindenképpen indokolt lenne, félhomályban marad. Leginkább a nyolcvanas évek ellenzéki mozgásaira, a szamizdatra, illetve a nihil (szub)kultúra, az underground pontosabb bemutatására gondolok.

Egyrészt érthető is, hiszen a gyermek Tomi családja és élete nem kapcsolódik ezekhez a mozgalmakhoz. Viszont a később meghatározóvá váló barátaikat részt vettek bennük – és ugyan a kamasz Tamás nem részese a szóban forgó folyamatoknak, mégis vonzzák, sőt formálják is őt. S ha figyelembe vesszük a mindentudó elbeszélő feltételezhető információszerzési praktikáit (véltőleg utólag beszélte el magának a részleteket a regény szereplőivel – bár néha mintha még ennél is több kompetenciája volna), méltán gondolhatunk arra, hogy a regény megírásakor már jobban ismerte ezt a világot (is).

A fővárosi „elit” művészvilág szintén csak az említés szintjén van jelen, bár ennek hiánya nem, vagy inkább csak közvetetten, szubkulturális áttétellel érezhető. Tamás testvéreinek, a filmgyárban dolgozó Gerdának köszönhetően a filmeseket talán kissé élesebben kivehetjük a történet perifériáján. A budai várban, a Korvin Könyvtár pincerendszerében tenyésző underground bemutatása azonban túlságosan is el/túlrajzolt, szinte már mitikus jegyeket mutat, ezért semmiképpen sem nevezhető „reálisnak”. Mint ismert, a túlzás az ironikus hatáskeltés egyik eszköze, azonban ebben az esetben az időn átívelő, romantikus folytonosság, azt hiszem, hathatósan az alakzat ellen dolgozik: „A jogfolytonosság mindenestre megvolt a Pilvax kávéház és a Palota pincéi között” (416.). Ez az iróniát ellehetetlenítő eltúlzottság jellemző a rock and roll világ, illetve a könyvtári Nagyok és Kicsik bemutatására is. Erőltetettnek és olykor didaktikusnak hat a zenekarokban bekövetkezett változásoknak, a dalszerzés módjainak leírása, különösen az olyan zenekarnevek, mint a Hajnali Alhasi Vérbőség (még ha esetleg valahol, valamikor létezett is ilyen együttes). Másik oldalon a könyvtár csak szellemi töltet nélküli kulissza, a Nagyok jellemzése inkább humorkodásként írható le, mint az irónia működéséeként.

Egy ilyen tudatosan szerkesztett regény esetében, mint amilyen a Kedves Ismeretlen, azonban felmerül a kérdés: Vajon a féloldalosság, a szellemi háttér mélyebb elemzésének kihagyása mögött milyen szándék áll? Komolytalan az az érv, hogy az utóbbi évek Kádárkor-regényeinek dömpingje rettenthette el a szerzőt. A regény mentegetésének tűnne, ha a féloldalosságot a látszatról elmondottak alapján első ötleként a regény fontos szerkezeti elemeként értelmeznénk. Mintha az elbeszélő Tamás rejtvénye lenne ennek a megoldásnak is a hátterében, amikor egyszerre fontos az, ami primer szinten kommunikált és az a mögötti tartalom is, még ha ez utóbbi végül is pontosan nem meghatározható, csak sejthető. Hiszen mindez elemi elvárás egy regénytől.

A magyarázat valószínűleg abban rejlik, hogy annak látszata ellenére, hogy „Nagy történetet” ír, hiszen a szövegét Időgépnak nevezi („Ez a történet az én időgépem” – 459.), ironikus módon mégis kerülni szeretné azt végig a regény során, akár annak árán is, hogy ilyen szerkezeti következtetéseket vállal – ami persze már nem magyarázható az iróniával. Ez az oka a történet családias jellegének, annak, hogy minden szereplő mindenkivel valamilyen viszonyba kerül, mintha csak egy archaikus közösségről lenne szó, nem a főváros és az ahhoz közeli Nyék különböző figuráiról.

Mert megépíteni az időgépet, az Ember Feletti Emberről képzelődni, esküt tenni, a nagyszerűen megrajzolt Lajos bácsi „férfias”, a „Nagyvilágot” átlátó politizálása, a „Nagyvilág” természetére és társadalomra történő felosztása Apa és Lajos bá, majd Kornél és Gábor közt, elterelni a Dunát – az mind Nagy történet. („Férfias” – minden bizonnyal tanulságos lenne a regény szereplőit megvizsgálni egy gender szempontú elemzés során.) És talán az elbeszélő számára a szellemi mozgatók mélyebb feltárása is azt a veszélyt hordja magában, hogy azok – esetleg megnehezítve a dolgát, bár szerintem nem okvetlenül – „Nagy történet” állhatnának össze. Ugyanakkor viszont szívesen használ olyan eszközöket, mint például a Duna-lélek, vagy a korokon átívelő motívumok, mint az említett művészi jogfolytonosság, vagy épp a Tamást John Torringtonnal, egy „körülbelül Petőfi Sándorral egyidős” (217.) jégbe fagyott felfedezővel rokonító ólommérgezés, mely előbbinek tompaságát, utóbbinak halálát okozza. Mindent összevetve azt hiszem, az elbeszélő „Nagy történethez”, de egyáltalán, a (hagyományos) regény eszközeihez, az egységes karakterekhez, a cselekmény ívéhez stb. való (látszat)viszonyát az egyik, ilyen értelemben önreflexívnek tekinthető jelenet írja le, amikor Tamás Hugitól búcsúzik: „Mert örültem neki, hogy elmegy. Ő pedig azt hitte, hogy most hősiesen lemondok róla. Tulajdonképpen ennyit követtem el ellene. Ő pedig ellenem azt, hogy tényleg elment.” (424.)

Egy ilyen, az utóbbi időben főleg Bán Zoltán András regényeiben fellelhető bonyolultságú szerkezetet, mint amilyen a Kedves Ismeretlen is jellemzi, természetesen nagyon nehéz egyben tartani. A történetek a fraktálokhoz hasonlóan ágaznak szét, hogy nyúlványaik újabb és újabb tereket, időket nyissanak meg, s emiatt a szöveg időszerkezete is rendkívül összetett. Néhány esetben azonban bebecsúszik, s a

regény nyelvét szétzilálja egy feleslegesnek tűnő elaprózódás (mondjuk Anyuka és Gerda „beszélgetése” a szexről – 271.), egy-egy túlírt történet, közhelyesnek, didaktikusnak ható részlet („mivelhog lassú hanyatlás következett, ami tart ma is” – 76., a Madelaine/Madeleine-ostya előkerülése – 337., vagy az olvasás befejezésére utaló kezdés, illetve ennek többszöri visszatérése, az erőltetett intertextuális párhuzamok: Hajnal Kornél figurája – Esti Kornél, Olbach bácsi esszékötetete, A kelet hajnala – A nyugat alkonya).

A motívum-visszatérések átszövik a regényt, kapcsolatot teremtve az egyes részek között. „...egy vicsorgó, fagyott hullának láttam magamat éppen” – olvasható például a 13. oldalon, hogy a mintegy kétszáz oldallal később a történetbe lépő John Torrington adjon magyarázatot/helyezze más kontextusba ezt a felbukkanásakor kissé furcsának tűnő mondatot. Ugyanakkor ez a megoldás a Tamás és Torrington közötti rokonságot is aláhúzza.

A szereplők közt szövődött kapcsolatháló szálaik közben tartása bravúros, még ha ez a bonyolult háló olykor már túlzásnak tűnik is. A karakterek (talán Erikát leszámítva) hitelesnek látszanak, Tamás figurájának ebbéli hiányáról már volt szó, már amennyire egy kortárs regény esetében ez elvárható, jellemrajzuk következetesen végigvitt, Patai figurája például még a nyilvánvaló sátáni túlzások ellenére is megőrzi integritását. A dialógusok általában pontosan követik a benne részt vevők jellemét, Olbach bácsi és felesége beszélgetése a 344–346. oldalon külön kiemelés érdemel.

Másrészt persze kérdés, hogy a történetet elmesélő Tamás honnan szerezhetett pontos információkat erről a párbeszédéről, mely Olbach néni halálós ágya mellett zajlott. De nem ez az egyetlen eset, ami a mindentudás látszatát keltve az elbeszélő hitelességét aláássa – számtalan, a szereplők belső, lelki életéről szóló információ, az elbeszélőtől távol történt eseményekről szóló beszámoló olvasható a regényben. Minden bizonnyal – mint már utaltam rá – Tamás sok dolgot tudott meg utólag a barátaitól, szerelmétől, amiket beleszórt a regényfolyamba. Ez ellen nem is lehet semmi kifogásunk. Általában nagyon szellemesek az ilyen megoldások, például az abban rejlő lehetőségek kiaknázása, hogy az olvasás előrehaladtával miként derül ki, az elbeszélő kitől is kaphatott leírást az egyes történetekről.

Viszont ez az eljárás nem szolgálhat magyarázattal mindenre, például az említett, halálós ágy mellett zajlott beszélgetés alapos ismeretére sem. Talán – hangsúlyozottan: talán – ismét a látszat említett szerepe adhat az elbeszélőnek felmentést a mindentudásra. Ezek szerint tehát az elbeszélő nem azt mondja, hogy ezt és ezt gondolta az egyik-másik szereplő, hanem hogy ezt és ezt a beszélgetést, érzést stb. sejtü a szereplők közülük megismert kommunikációja, látszattervekenyisége mögött. Vagyis ahogy a két bűnös szerelmes, Pryck és Gríga regénybeli, tragikusán végződő történetéből látható, az írás „varázsserejéről” van újra szó (mintegy másodlagosan, egy kör megtétele után visszatérve hozzá): a morvaországi kiugrott szerzetest és házasságtörő szerelmét egy másik szerzetes beleírta egy könyvbe, „és ahogy írta, írta bele a könyvébe Prycket és Grígát, úgy éledt fel a sírjában Pryck és Gríga...” (96.)

Nemes bosszú

Kemény István Kedves Ismeretlenéről

Nem tagadom, hogy bár nem vagyok kritikus, részben azért vállalkoztam rá, hogy írok Kemény István regényéről, mert elégedetlen voltam kritikai visszhangjával. Némelykor olyan érzésem támadt, mintha nem is ugyanazt a regényt olvastam volna, mint a recenzens. Ez a jelenség nem újkeletű Keményt illetően. Miközben az egyik legnagyobb hatású kortárs magyar költő mind olvasói, mind líratörténeti értelemben, a metaszövegek sorozatosan elég rossz színben tüntetik föl. Több oka van ennek. Az egyik valószínűleg az, hogy Kemény nem bosszúálló, az irodalom intézményrendszerének hatalmi harcaiból szemmel láthatólag igyekszik kivonni magát, kuratóriumi tagként pénz nem oszt, következképpen csekély kockázattal el lehet verni rajta a port. De nem ilyen egyszerű ez. Van, aki alapvetően méltányolja, sőt szereti, amit csinál, ugyanakkor a szíve mélyén irigység is él benne (amit egyébként természetesnek tarthatunk), és a megfelelő alkalomkor ez az irigység működni kezd, más irányba fordítja a gondolatokat, és módot ad arra, hogy a szerző szimbolikus győzelmet arathasson fölött – holott lehet, hogy a tudat szintjén egyszerűen a szépítés nélküli igazságot akarta megírni. Hasonlóan ahhoz, amikor a regényben a kialvatlan, boldog, részeg és kábítószerként használt gyógyszer hatása alatt álló Hajnal Kornél röhege túri, hogy a lakóhelyén szolgáló helyiségben, várandós kedvese társaságában dohányozzanak, bulizzanak, egy éppen formálódóban lévő rockzenekar próbáljon, s közben ketten kidekorálják Kornél hátát a saját pasztelkészletével. „Ő volt Bacchus. Nem volt már öntudatlan állapotban, csak éppen mozdulni nem bírt. Antropológiai előképzettsége folytán tudta, mi történik vele éppen, vagyis, hogy szimbolikus legyőzik, feláldozzák, meggyilkolják, letaszítják istenkirályi trónjáról.”

Az iménti jelenet a regény negyedik fő időszávjában zajlik, a legrészletesebben leírt események a főszereplő-elbeszélő Krizsán Tamás életkorához viszonyítva 6, 14, 19 és huszonegy-néhány éves kora körül zajlanak, s vannak ezeken kívülre való vissza-, illetve előretételek — mégis elmondható, hogy a két fő részre (s azon belül összesen 19 fejezetre) tagolt mű első részének a 14, a másodiknak a hoszonéves kor a domináns időszávjá, amelyek egyszersmind Krizsán Tamás sorsának fordulóihoz, felnőtte válásának két

fokozatához kapcsolódnak, s a kitekintések ezek értelmét gazdagítják, életűbeli (és más) összefüggéseit tárják föl. Külön tanulmányt érdemelne a regény pontosabb időviszonyainak, időszerkezetének föltérképezése, én csak egy jelenségre szeretném itt fölhívni a figyelmet: az alapvetően múlt idejű elbeszélés — saját fikciója szerint — nem ugyanonnan szól, nem csak a megnevezett 2008-as évből, hanem több helyen a magához viszonyított közelmúlt eseményeiről ad számot, tegnap, ma határozószóval jelölve pozícióját, amely mintha mozogna, lassan továbbgördülne, a Sorstalanságot idéző technikával.

A szövegépítkezés más vonatkozásban az Ottlik Géza prózáján való iskolázottságot mutatja, annak körkörös írásmódját alkalmazza, ahogyan egy-egy momentumra néhány bekezdés vagy akár fejezet után visszatér, olykor szó szerinti ismétléssel, s így tanúi lehetünk annak, hogy egy önmagában is értelmes mondat összefüggésekbe helyezése révén hogyan töltődik föl többletértelemmel, -tartalommal. S bár a nyelv nem tűnik föl olyan súlyosnak, veretesnek, mint Ottliké, kárpótol ezért az „édes új stílus”, amely prózaformában csakolyan frissnek, élőnek mutatkozik, mint versben. Van továbbá egy háttorzongató Ottlik-utalás, vagy ha tetszik, coincidencia. Az Iskola a határon (egyik) csúcspontja, amikor Medve és Merényi „párbajozik” egymással. Miután házi szabályaik szerint Medve nyer, Merényi ráparancsol: „Térdelj le!” Kemény István regényében az első szám első személyű elbeszélő kapja ezt a parancsot („Szolga, térdre!” alakban), de nem veszélyes ellenféltől, hanem egy nála gyengébbnek kinéző, „szemmel láthatóan máris tönkrement” harmincas férfitől, aki ezúton próbálja bevonni a király-kisasszonyosdiba, amelyet éppen a kislányával játszik egy erkélyen, majd maga a kislány is utasítja („Zolgatrdre!”). (Nem térdel le, ezt fogja tekinteni élete legnagyobb bűnének, „ami egy megbocsáthatatlan aljasság volt”.)

Az „erkély-jelenet” díszletűl a budai Vár szolgál, az ottani Korvin Könyvtár az egyik központi helye a regény cselekményének, amely számos motívumát idézi föl Kemény régi, udvaribolondos tárcáinak. Ilyen például az időjelzés évszámként való értelmezése: „Amúgy is nagyon eltelt az idő. Az Árpád-ház kihalását mutatták a könyvtár elektromos órái (13 01)”, vagy a Várból látható esti fények mitizálása. (Termé-

szetszerűleg) sok versáthallással is találkozhatunk, ezek is hozzájárulnak a próza tágasságélményéhez, (és a verseknek sem ártanak). Gazdagabbá Bartis Attila-vonatkozásokban, hol A nyugalom motívuma köszön ránk, hol Bartis valamely Lázár-tárcájával beszélget a szöveg, a Kemény–Bartis intertextualitás olyan intenzív, hogy fölvetődhet a két szerzői névhez tartozó alkotások egy műegészsként való olvashatóságának kérdése, talán nem egészen jogtalanul.

A Kedves Ismeretlent továbbá a mágikus realizmus irányzatához is erős szálak fűzik. A mindennapokban ismerős élethelyzetek hátterében, belső értelmezésében mitikus elemek, misztikus elképzelések tűnnek föl. A budapesti agglomeráció települései a centrum felé néző krokodilokként fenyegetik a várost, a Várhegy, mint egy öslény, issza a Dunát, a Duna démona kiárad, és egész vízgyűjtő területén megérinti a lelkeket — nem beszélve a keresztény vallás világának gyakori emblematisz megidézéséről (élükön a védőborító számaralakjaival, bár ezek nem látszanak vemheseknek). A világmagyarzó eszmefuttatások egymással néha korrelációban látszanak állani, máskor meg mintha viszonyuk semleges, esetleg széttartó lenne. Amikor az egyik legkarakteresebb szereplő, Patai (alakjáról Darvasi László miniesszében emékezett meg) hidegrázós történetével halálra rémiszti a hat éves Emmát, lélektanilag annyira pontos az elbeszélés, hogy abban teljesen természetesnek, sőt magától értetődőnek tűnik föl, hogy Patait az ördög szállta meg, aki (mármint az ördög) azután a kéjes aljasságából magához térő Pataiból az erdő sötétjébe menekül. Bizony ez a világ tele van titkokkal, élni még úgy is nagyon izgalmas, ha az ember mást se csinál, csak azokon töpreng. Például hogyan került a nyéki kert alsó végébe egy Warsava roncsa, amelyet aztán egy körtefa alá vontattak, s később a regénybeli Apa hozzákezdett, hogy időgéppé alakítsa át? Csak nem egyenesen Macondo környékéről?

Más irányból közelítve azt mondom, hogy Kemény István regénye felépítésében, poétikájában talán Dosztojevszkijével mutatja a legnagyobb rokonságot. Elsősorban nem is a polifóniára, az elbeszélői nézőpont változásaira, a szövegen belül idézett versekre, levelekre, a lélektani hitelességre, a többszörös csavarokra gondolok, hanem a drámai jellegű szerkesztésmódra. Egy-egy fölvezető rész, gondos előkészítés után gyakran nagyjelenetekbe torkollik a megsűrű-

sődő cselekmény. Ilyen az Ördögökben a botrányba fúló „irodalmi” ünnepély, vagy (A félkegyelműben) Miskin herceg vázatorése. Aztán snitt, és kezdődik az egész előlről. Részletesebben néhány óra vagy néhány nap van kidolgozva. Már Kemény első regénye, Az ellenség művészete is hasonló poétikai jegyeket mutatott (az események egy mozielőadásban eszkalálódnak ott). A Keves Ismeretlenben ilyen a már említett kirándulás Patai (és ördöge) társaságában, egy húsvéthétfő története (és folytatása), vagy Krizsán Tamás Kender Gáborral való megismerkedése és ami rákövetkezik.

Említi is a regény Dosztojevszkijt, az Epilógusban: Emmának, aki végül Krizsán Tamás felesége lett, „Volt egy ötlete, hogy egy emberi részvét-rovatot kéne indítani a magazinban, és egy Dosztojevszkij-cím lehetne a rovatcím, a Megalázottak és megszorítottak, de a főszerkesztő ki-nevette.” De jóval korábban, még az Első rész 8. fejezetében az Apát Miskinhez hasonlítják: „Nevettek. Pedig Szalai tényleg Krisztusnak nézte Apát, mégpedig nem először. És nem is ő volt az első. A forradalom alatt sokan látták Apát szakállasan, fél Budapest, és mivel az akkori divat szerint fiatal férfi szakállal maga volt a nonszensz, jól meg is jegyezték. Miskin hercegnek

nevezték el. Krisztusi jelenség volt.” Közös vonás még a korábban említetteken túl A félkegyelművel, hogy — bár nem olyan egyértelműen, mint ott, inkább csak jelzésszerűen — a főszereplő alakját a Kedves Ismeretlen is Jézussal állítja párhuzamba — pontosabban megteremti az alapját, hogy hozzá viszonyítsuk. Olyasmikre gondolok, hogy Elemér húga betlehemes akart rendezni, erről az első fejezetből értesülünk, a 3. fejezetben pedig Krizsán Tamásék nejlón alatt laknak, miután lebontották a tetőt, amit „mindvégig csak az imádság tartott” fölöttük; nővére, Gerda állítása szerint Tamást az édesanyja kicsi Jézusnak szólígtatta csecsemőkorában; gondolkodását áthatja a szeretetre való törekvés; és hangzásban, illetve betűképben a neve — Krizsán Tamás — is rokon Krisztuséval.

Az egyik oldalon tehát tételezhető a Jézussal való azonosítás — a másik oldalon viszont a főszereplő maga azonosítja magát Torringtonnal. (A regény prenatális időszakában még Torrington címmel jelentek meg részletei.) John Shaw Torrington az 1845-ben indított Franklin-expedíció vezető fűtője volt. Az expedíció két hajóját foglyul ejtette a jég, a résztvevők egy része partra szállt, és szárazföldi úton

próbált menekülni, de senki sem került elő közülük élve. Torrington az elsők között, 1845–46 telén hunyt el, sírját 1850-ben fedezték föl. 1984-ben tudományos céllal exhumálták, és megállapították, hogy bár halálának közvetlen kiváltó oka tüdőgyulladás volt, az ólommérgezés is közrejátszott benne, amit a témával foglalkozó kutatók többsége szerint konzervdobozok okoztak. (Krizsán Tamás édesapja pedig konzervgyárban dolgozik mint éjjeliőr.) Torrington holttestéről fényképet publikáltak. (Forrás: Wikipédia.)

A regényben először a közepe táján esik szó Torringtonról: „Ma kora délután egy halottat találtam a folyóirattárban...” A fotóra Patai hívja föl Kender Gábor figyelmét, ő mutatja meg Krizsán Tamásnak a National Geographicben, s Krizsán saját sorsának példázatát pillantja meg benne: „ott láttam alatta magamat. Nyitott koporsóban fiatal hulla. Egy fiú nagy tervekkel, nagy álmokkal felfedezőútra indult, és belefagyott a sarki jégbe.” A jég

és talán ólommérgezés által konzervált férfiarc megtekinthető az Interneten. De még mielőtt ezt meg tettem volna, egy másik kép úszott be a tudatomba, amikor először olvastam a Kedves Ismeretlent, s ott elmosódva újra és újra megjelent. A félkegyelmű egyik emlékezetes jelenetében, amelyben Miskin Rogozsinék házában jár, különös figyelmet szentelnek egy festmény másolatának. Rogozsin kijelenti, hogy szereti nézegetni. „— Ezt a képet! — kiáltott fel a herceg egy hirtelen támadt gondolat hatására. — Ezt a képet! De hát ennek a képnek a láttára némelyik ember még a hitét is elveszítheti! — El is vész az — erősítette meg váratlanul Rogozsin.” Ifjabb Hans Holbein reneszánsz mester hosszúkás, koporsóra emlékeztető alakú festményéről, a Halott Krisztusról beszélnék, melynek ikonográfiai rokonságát a Torrington-fotóval aligha kell bizonygatnom. Krizsán — Torrington — Krisztus — Krizsán: a kör ezzel számomra bezárult.

Bronz nyakék, szimbolumokkal arccokkal

▶ MARUZSNÉ SEBŐ KATALIN

Fejezetek a szlovák irodalomból, különös tekintettel a drámairodalomra

Ha a szlovák irodalom sajtóságos világába szeretnénk bepillantást nyerni, nem kerülhetjük meg azt a közismert tényt, hogy mintegy ezer éven keresztül a történeti Magyarország kereteiben formálódott, kiszolgáltva a mindenkor politikai hatalomnak. Ez a körülmény döntően befolyásolta fejlődésének irányát és tempóját s egyben meghatározta a szlovákság nemzetté válásának folyamatában betöltendő politikai funkcióját is. Alábbiakban a teljesség igénye nélkül tekintsük át fejlődésének legfontosabb állomásait a kezdetektől napjainkig, villanásnyi időre megállva egy-egy jelentős alkotónál.

A szlovák irodalom gyökerei a 9. századra nyúlnak vissza és szorosan összefonódnak Cirill és Metód kulturális missziójával, melyet a Nagymorva fejedelemség területén folytattak. A két testvér megalkotta a macedóni nyelvjáráson alapuló ószláv nyelvet, melynek segítségével 863-ban Nagymorávia területén lefordította a *Bibliát* és meghonosította az ószláv liturgiát. Fordítói tevékenységük révén a két hittérítőt tekinthetjük a szlovák (szláv) fordítási irodalom megalapozójának. A küldetés folyamán a fordítások mellett eredeti művek is születtek. Cirill *Proglas (Előhang)* 863) című költeménye az első ószláv lírai alkotás, mely a szláv költészet formálódásában, míg a tanítványoknak, Klimentnek tulajdonított Pannon legendák a szláv prózairodalom fejlődésében jelentenek mérföldkövet. Metód halála után (885) Svätopluk fejedelem támogatásával betiltották az ószláv liturgiát és az apostolok tanítványait elűzték az országból, akik Csehország, Bulgária, Horvátország, Szerbia, Oroszország területén tovább folytatták munkájukat. Ennél fogva ezekben az országokban a szláv nyelvű kultúra fejlődése kontinuitást mutat a nagymorvái hagyományokkal, míg ugyanezt a szlovák írásbeliség további fejlődéséről nem mondhatjuk el.

A Nagymorva Birodalom összeomlását (907) követően a mai Szlovákia területe fokozatosan beintegrálódott a magyar királyságba, mely a latin kultúra felé orientálódott. A soknemzetiségű ország lakosságát a latin nyelv és a natio hungaricához való tartozás érzése kötötte össze hosszú ideig. A szlovák etnikum a mindennapi életben a népi nyelvet (nyelvjárásokat) használta, majd a 14. századtól a latin mellett a cseh nyelv is helyet kapott. A cseh nyelv (szlovákosított

formában) a szlovák elit réteg körében az anyanyelv funkcióját töltötte be. A cseh nyelven írt szlovák irodalom a 16. századtól követhető nyomon például a történelmi énekekben, a szerelmi és egyházi költészetben. A reformáció hatására megtörténik a *Biblia* nemzeti nyelvekre való fordítása. A cseh nyelvű fordítás 1593-ban készül el és „biblicstyina” néven kerül be a köztudatba. Ezt a nyelvet veszik át a szlovák írók is, és használják a 19. század közepéig. Az ellenreformáció hatására virágzásnak indul a protestáns és a katolikus énekkultúra. Ezzel kapcsolatosan érdemes megemlíteni, hogy Jiří Tranovský (1592-1637) *Tranoscius* néven közkezdeltté vált evangélikus énekeskönyvét (1636) már az első szlovák evangélikus telepések magukkal hozták a délfelvidre, mely azóta is legfontosabb kultúrkódjuk.

A 18. század második felétől Mária Terézia és II. József reformjai kedvezően befolyásolták a szlovák kultúra és irodalom fejlődését. A nemzeti öntudatosodás folyamata a történeti Magyarország népei számára lassú és bonyolult volt, különös tekintettel a szlovákságra. Több hátráltató tényező közül kettőt említek: az egyik az, hogy a szlovákság nem rendelkezett kulturális intézményekkel, a másik pedig a már előbbieken is említett probléma, a saját irodalmi nyelv hiánya. Ebből kifolyólag a szlovák nemzeti ébredés első korszakában (felvilágosodás) a nyelvkérdés dominál. A megoldást azonban hátráltatta az a tény, hogy a szlovák értelmiség a nyelv és a nemzeti koncepció kérdésében két részre szakadt. Az evangélikusok kitarítottak a cseh nyelv mellett, míg a katolikusok ezzel szemben jogot formáltak az önálló nyelvre. Ennek megteremtése Anton Bernolák katolikus lelkész és egyben nyelvész nevéhez fűződik, aki a nyugati szlovákiai nyelvjárás alapján létrehozta a „bernalácstyinának” nevezett első szlovák irodalmi nyelvet. 1790-ben jelent meg a *Grammatica slavica* című nyelvtudományi munkája, majd halála után látott napvilágot a budai nyomdában hat kötetes szótára a *Slovár slovenský česko-latinský-nemecko-uherský* (1825-1827). Ezzel a két nyelvészeti munkával rakta le a szlovák nyelvtudomány alapjait. A Bernolák-iskola legaktívabb tagja Juraj Fädly katolikus lelkész író nevéhez fűződik az első irodalmi szlovák nyelven megírt alkotás, a *Dúverná zmluva mezi diáblom a*

mníchom (Bizalmas beszélgetés az ördög és a szerzetes között) (1789) című szatirikus dialógus, mely II. József reformjait népszerűsíti. A „bernalácstyina” Ján Hollý fordításaiban és eposzaiban teljesedett ki. Ebből a korszakból Jozef Ignác Bajzát is meg kell említeni, annál is inkább, mert két szempontból is övé az elsőbbség: tollából született meg a szlovák irodalom első regénye *René mládenca prihodi a skusenosti (Az ifjú René kalandjai és tapasztalatai 1784-1785)* címmel és ő volt az, aki már Bernolák előtt kísérletet tett a szlovák irodalmi nyelv megalkotására. Ezt az ambícióját azzal juttatta kifejezésre, hogy regényét a saját maga által kreált szlovák nyelven adta közre, ami nyelvészeti szempontból nem volt megalapozva.

Már a 19. század első negyedében megjelennek a politikában a magyarosító tendenciák, melyek a magyar nemzetállam létrehozására irányultak. A szlovák értelmiség ezért a csehnek és a szlávok világában keresett támaszt, amit a szláv kölcsönösség eszméjében feltételeztek. Ezt a nemzetképcionál Pavol Jozef Safárik (1795-1861) a *Dejiny slovenskej reči a literatúry (A szláv nyelv és irodalom valamennyi nyelvjárásának története)* 1826) eredetileg német nyelven megjelent művében dolgozza fel, Ján Kollár (1793-1852) pedig *Slávy dcéra* (1824) című lírai epikus művében önti művészi formába. A szonettek mintegy bevezetve a *Předzpěv (Előhang)* című elégiájában újrafogalmazza a haza és a nemzet fogalmát, felveti az egyén szabadságának kérdését, mindezt a múlt-jelen-jövő dimenziójában. Össz-Szlávia koncepcióját többek között a sokáig tölgy szimbólumával demonstrálja, melynek törzse az erős orosz államot, ágai pedig a kis szláv népeket jelképezik. A klasszikus műfajba öntött romantikus mondanivalónak külön hangsúlyt ad az elégiikus disztichon versforma és a cseh nyelv. Kollár Pestre kerülése után (1819) a szláv kölcsönösség szellemében kapcsolatot tart fenn az ott formálódó szerb irodalom képviselőivel és más szláv írókkal, tudósokkal. Ján Hollý (1785-1849), a korszak másik nagy költője, 1833-ban írja meg a Bernolák-féle szlovák nyelven *Svätopluk* című nemzeti eposzát, melyben a Nagymorva Birodalom történetéből merít témát. Svätopluk és a morva nép szabadságért folyó hősi küzdelméről, majd a német Karolman felett aratott győzelmeit meséli el klasszikus hexaméterekben. Mindkét költő Herder szellemében „galamblelkű”, békeszerető, szabadságszerető népként mutatja be a szlávokat és szlovákokat. Ezt az idealizált nemzetképet veszi át a romantikus irodalmi iskola is.

A 19. század nemzeti mozgalmanak legjelentősebb személyisége Lúdivit Štúr (1815-1856). Korának legsokoldalúbb embere, igazi polihisztor. Egy személyben tanár, filozófus, esztéta, nyelvész, költő, lapkiadó, politikus, népművelő és nem utolsósorban kultúra és irodalomszervező. Hegel hatására dolgozza ki irodalmi koncepcióját, mely szerint a szlovák írónak nemzete vezérének kell lennie, és az átfogó nemzeti cél érdekében le kell mondania egyéni boldogságáról, hogy teljes emberként a nemzetet szolgálhassa. Arról, hogy ezt a követelményt valóban komolyan gondolta, *Rozžehnaní (Feloldozás)* című verse tanúskodik, melyben a nemzettel kapcsolatos kötelezettségeire

hivatkozva szakít szerelmével. Irodalmi koncepciója értelmében a költőnek a nemzet szellemét kifejező műveket kell alkotnia. Mivel Štúr szerint a szláv lélek finom rezdülései népköltészetében nyilvánulnak meg leginkább, ezért költővé vált tanítványai figyelmét a népköltészetre irányítja. Legnagyobb jelentősége abban áll, hogy az irodalmi nyelv kérdésében sikerült megteremtenie a katolikusok és evangélikusok közötti konszenzust, amikor a közép-szlávok nyelvjárás alapján 1843-ban létrehozta az új szlovák irodalmi nyelvet. A *Nauka reči slovenskej (Szlávok nyelvtan)* 1846) című nyelvészeti munkájában tudományosan alátámasztotta az új szlovák nyelv szabályait.

A Štúr-iskola költői igyekeztek művészi stratégiájukban hűek maradni mesterük irodalmi programjához. Mindannyian a népköltészetet tekintették legfőbb inspirációs bázisuknak, költészetük középpontjába pedig szabadság utáni vágyukat helyezték, melyet egyéniségüktől függően más-más módon juttattak kifejezésre. Samo Chalupka (1812-1883) *Morho! (Úsd, vágd!)* 1864) című költeményében történelmi érdeklődése révén egy, a IV. századból származó témát emel ki, konkrétan azt a momentumot, amikor a római császár azzal a céllal jelent meg Pannónia területén, hogy leigázza az ottani őslakosokat. A támadás és az önvédelem motívuma beleillett koncepciójába. A területüket életük árán is védő őslakosokat a Herder által szlávokhoz rendelt tulajdonságokkal ruházta fel: önfeláldozó hazaszeretet, hősiesség, békeszeretet, vendégszeretet, szabadságszeretet, az emberek közötti egyenlőség elvének tisztelete. Janko Král' (1822-1876) *Orol vták (Sasmadár)* című versében azonosul a sasmadárral, amikor belehelyezkedik annak pozíciójába. Ez a metafora a lírai szubjektum határtalan szabadságvágyát fejezi ki s egyben demonstrálja az egyén korlátok közé szorított szabadságjogait. Janko Král' több szállal kapcsolódik a magyar költészethez. Részt vesz a forradalomban és lelkesedik Petőfi forradalmi verseiért, melyek hasonló szövegek alkotására inspirálják. Andrej Sládkovič (1820-1872) *Marína* (1846) című lírai költeményében harmonikus egységben forr össze a hazaszeretet és a Marína iránti szerelem. A 291 versszakból álló szerelmes versciklusban Puskin és Hegel hatása érzékelhető. A *Detvan (Gyevvai legény)* 1853) című lírai-epikus költeményében valószínűleg Petőfi és Arany János példáját követve a népi hős figuráját állítja középpontba és hangsúlyozza az ifjú becsületességét, nemzetéhez, szokásaihoz, nyelvéhez, szerelméhez való hűségét. Ján Botto (1829-1881) szabadság utáni vágyát *Smrt' Jánošíkova (Jánosik halála)* 1880) című lírai-epikus művében fejezi ki. Főszereplője Jánosik a betyár, akit a szerző a szabadság szimbólumává emel és aki a címmel ellentétben nem halhat meg. Ezért a betyár kivégzését egy allegorikus látomással helyettesíti.

Az osztrák-magyar kiegyezés után a szlovák nemzeti mozgalom képviselőinek szembesülniük kellett azzal a veszteséggel, melyet a 60-as években létrehozott három szlovák gimnázium és a Matica slovenská bezáratása, valamint az egyre fokozódó asszimilációs politika jelentett a szlovákság számára. Ebben a helyzetben sem a magyar orientációjá-

Ján Palárik és Ján Bobula vezette „Új szlovák iskola”, sem a Svätozár Hurban Vajanský nevével fémjelzett, Túrócszentmártonban székelő, politikai passzivitást hirdető Szlovák Nemzeti Párt koncepciója nem kecsgetett sikerrel. Ilyen kedvezőtlen nemzetiség-politikai légkörben lép fel a szlovák realista első hullámának hármastagja: Svätozár Hurban Vajanský (1849-1916), Pavol Országh Hviezdoslav (1849-1921) és Martin Kukučín (1860-1928), tudatosítva azt a tényt, hogy egyedül az irodalom maradt a nemzeti szellem ébren tartója. Írói tevékenységük fókuszába mindhárman a nemzeti küzdelmet helyezték, azon belül pedig azt a kérdést vetették fel, hogy melyik társadalom osztályt jelenthet a szlovákság számára a perspektívát. Vajanský társadalmi regényeiben (*Letiace tiene, Suchá ratolesť, Koreň a vŕhňky*) a kisvárosi és vidéki nemesi kúriák világába vezeti el az olvasót, melyben elnemzetlenedett nemesek (Imrich Jablonský, Stanislav Rudopoľský), nemzethű értelmiségiek (Milko Holan) és művészek folytatnak eszmei vitákat a szlovákság jövőjéről. Ezeknek a polémiáknak a végkicsengése szerint az író a szlovákság jövőjét a „nemzetéhez megtért” nemesség és az értelmiség összefogásában látja. Hviezdoslav és Kukučín ezzel a nézettel szemben a szlovák népi rétegben látja a nemzeti megújulás lehetőségét. Hviezdoslav ennek a véleményének *Hájnikova žena (Az erdész felesége 1886)* című nagy ívű lírai-epikus költeményében ad hangot, amikor élesen szembe állítja a nemesi kastély és az erdészknunyó világát, s ebből az oppozícióból a paraszti lét erkölcsi tisztaságát emeli ki az úri életvitel inmorálisásával szemben. Hviezdoslavval kapcsolatban feltétlenül említést kell tennünk a magyar irodalomhoz fűződő intim kötődéséről. A miskolci gimnázium diákjaként ismerkedik meg Petőfi és Arany költészetével, majd hatásukra magyar nyelven kezd verseket írni. Később ugyan visszatér anyanyelvéhez, de egész pályája során a szlovák-magyar megbékélés elkötelezett híve marad. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint Petőfi és Arany verseinek vagy Madách *Ember tragédiájának* szlovák nyelvre való átültetése. Ide kínálkozik még Ady az *Egy magyar jakobinus dala* című versére adott válasza is *Ó, herolde ty svitajúcich časov (Ó, te heroldja a derűs időknék)*. Martin Kukučín falusi környezetben játszódó elbeszéléseiben a szlovák paraszti figurák típusait mutatja be elnéző mosollyal és jó adag humorral, kifigurázva emberi gyengeségeiket, e mellett azonban meghagyva jobba válásuk lehetőségét is például *Rysavá jalovica (A tarka üsző 1885)* című elbeszéléseiben. Kukučín horvát környezetben játszódó, *Dom v stráni (Ház a hegyoldalban 1903)* című művével megteremtí a szlovák realista regényt, melyben egy nemes származású férfi (Niko Dubcic) és egy parasztlány (Katica Berac) szerelmén keresztül vizsgálja a két társadalmi réteg közötti átjárhatóság lehetőségeit. Az író végső konklúziója szerint ez a határ nem átjárható, a fiatalok szerelme az osztálykülönbség miatt zátonyra fut. A szlovák realizmus második hullámának, a kritikai realizmusnak a képviselői a szlovák falu elmaradottságát, igénytelenségét, a szegénységet, kiszolgáltatottságot, a társadalmi rétegek között feszülő szociális és morális szakadékot mutatja

be éles kritikával (Jozef Gregor Tajovský és Božena Slančíková Timrava).

A 19. és a 20. század fordulóján a kapitalista társadalom ellentmondásai lelki válságba sodorják az egyént és megingatják önmagába vetett hitét is. Ezt az új életérzést már nem lehet realista eszközökkel kifejezni. A szlovák társadalom és irodalom megújítására irányuló filozófiai és művészi impulzusok Prágából, a Detvan önképzőkör és a *Hlas (Hang)* folyóirat köré csoportosuló intelligencia köréből érkeznek. Tagjaik elvetik a Vajanský által képviselt politikai konzervativizmust és ruszofil orientációt. Helyette a maszaryki realista filozófia felvilágosító, aprómunkára ösztönző konkretizmusát és aktivizmusát követik, mellyel a szlovák társadalom megújítását célozzák meg. Ebben a körben ismerkednek meg a modern cseh és francia irodalommal és az aktuális irodalmi irányzatokkal, a szimbolizmussal és az impresszionizmussal is. A szlovák irodalmi modern (1900-1920) tevékenysége egybeesik a magyar irodalmi modern térhódításával. Képviselői (Ivan Krasko, Ivan Gall, Vladimír Roy) közül a legsikeresebbet, Ivan Kraskot (1876-1958) említem, aki a szimbolizmust sajátos nemzeti jegyekkel gazdagítja, miközben egyéni fájdalmait nemzete aktuális problémáival ötvözi. Emblematikus, *Otcova rola (Apám földje)* című költeményében a lírai szubjektum az „idegenből jött vándor” pozíciójába helyezkedve szembesül szülőföldje elmaradottságával és besorolja magát a romantikus költészetből már ismert, nemzetükért felelősséget érző és érte cselekvő hazafiak taborába.

A szlovákság és a szlovák irodalom történetében kétségtelenül a legnagyobb élményt az államiság létrejötte jelenti. Csehszlovákia megalakulásával (1918) teljesen új helyzet áll elő. Gyors fejlődésnek indul a gazdaság, megerősödik és professzionálisan differenciálódik az értelmiség, létrejönnek a nemzeti kulturális intézmények és politikai pártok. Az új korszak azonban új problémákat vet fel. Közülük a „csehszlovák ideológia” körüli polémiák váltják ki a legnagyobb visszhangot, melyek középpontjában az egységes „csehszlovák nemzet” és „csehszlovák nyelv” (Kollár és Šafárik nemzetkonceptiója) koncepciója ütközik az autonomista szlovák elképzelésekkel. Ezt a problémakört eleveníti fel például Janko Jesenský (1874-1945), a szlovák modernizmus népszerű írója szatirikus hangvételű, *Demokrati (Demokraták 1934-37)* című regényében. Az irodalom ebben a korszakban mind a líra, mind az epika területén a pluralizmus szellemében fejlődik. A költészetben egyidejűleg van jelen a realista és szimbolista hagyományokra építő, ún. „átmeneti generáció” (Štefan Krčmery, Martin Rázus), a neoszimbolizmus, poetizmus, vitalizmus (Emil Boleslav Lukáč, Ján Smrek, Valentin Beniak és Laco Novomeský), a szürrealizmus (Rudolf Fábry, Vladimír Reisel, Pavol Bunčák) és a szocialista avantgard (Ján Poničan, Laco Novomeský). A felsorolt költők közül műfordító tevékenységük révén többen közvetítő szerepet töltek be a szlovák és a magyar irodalom között. Magyar iskolába jártak, ahol megismerkedtek a magyar irodalom nagyjaival, akiket később fordítottak. Štefan Krčmery, Emil Boleslav Lukáč, Ján Smrek, Va-

lentin Beniak Petőfi, Arany, Vörösmarty, Madách, Ady, József Attila költészetét közvetítették a szlovák olvasó felé. Több stílusirányzat – historizmus (Jégé), kritikai realizmus (Milo Urban, Jozef Cíger Hronský, Janko Jesenský), naturizmus (Margita Figuli, Dobroslav Chrobák, Ludo Ondrejov, František Švantner) - keveredik a prózában is. Az expresszionizmus egyes jegyeit is nyomon követhetjük például Urbannál, Hronskýnál, Chrobáknál és Lukáčnál, de kifejezetten expresszionista stílusról a szlovák irodalomban nem beszélhetünk. A szlovák prózairodalom legjellemzőbb vonása ebben az időszakban lírai jellegében ragadható meg. A textus lírizálása fokozatosan valósul meg. Elsőként a témastruktúrában történik elmozdulás a barátság, szerelem, gyermekkor, otthon, természet motívumai felé. Ezt követően az eseményről áttevődik a hangsúly annak lelki dimenziójára, a cselekmény leszűkül, a súlypont áthelyeződik magára a szereplőre, végül sor kerül a nyelvezet metaforizálására. Mindez együtt van jelen a 30-as években induló naturista prózában, mely a civilizáció negatív hatásai elől a természetben, a mítoszokban, a mesék világában keresi a biztos pontot. A mindentudó narrátort felváltja az én elbeszélő, ezáltal erősen szubjektívizálódik a szöveg. A kritikai realista írók témája a háború és annak következményei a falu életében. Az írók a szociális motívumok lírai ábrázolására törekcszenek. Milo Urban (1904-1982) *Zivý bič (Élő ostor 1927)* című regényében a balladikus jegyek és a pszichoanalízis eszközeivel, Jozef Cíger Hronský (1896-1960) *Jozef Mač (Mač József 1933)* című regényében a nyelv metaforizálásával újítja meg a realista szöveget.

A második világháborút követő első években még nyomokban felfedezhető az előző korszak pluralizmusa, bár már érezhető a politika alkotói szabadságot korlátozó szándéka. 1948 után a hatalomra jutott kommunista párt hihetetlen erőszakossággal avatkozik bele az irodalmi folyamatokba. Az irodalom legfontosabb feladatát az jelölte ki, hogy segítsen a kommunista pártnak „történelmi küldetését” teljesítésében. Az 1945-1989 közötti időszak irodalmában a 70-es évek végéig a szocialista realizmus szellemében készült művek dominálnak (pl. Peter Jilemnický, Fraňo Král stb, legjelentősebb Vladimír Mináč) mellett azonban még a szigorú kritika ellenére is helyet talál magának az irodalmi neoavantgárd, melyből az egzisztencializmus közvetítésével idővel teret nyer a posztmodern irányzat. Ide nagyjából azok az írók tartoznak, akik a 60-as években kezdik pályafutásukat (pl. Rudolf Sloboda, Dušan Mitana, Dušan Dušek, Pavel Vilikovský, Peter Pišťánek stb.) A disszidens és szamizdatos írók körében alakul ki az ún. krisztusközpontú irodalom (pl. Jozef Cíger Hronský, Janko Silan), melyhez a 90-es években csatlakozik pl. Rudolf Sloboda, Vincent Šikula és Dušan Mitana, aki a vallásos téma feldolgozásában a legtovább jutott Návrat Krista (*Krisztus visszatérése*) című regényében. Napjainkban az 1960 után született írók (Pavol Rankov, Vladimír Balla, Martin Kasarda) térnyerését figyelhetjük meg, akikre jellemző, hogy szövegeikben minden gátlás nélkül, tüntetően demonstrálják a ma emberének deviáns megnyilvánulásait.

Ha feltesszük azt a kérdést, hogy a magyar olvasó mennyire jártas a szlovák irodalomban, akkor azt kell mondanunk, hogy nemigen, a gazdag fordításirodalom ellenére sem. A szlovák irodalom magyarra lefordított műveinek száma ezer körül mozog. Hagyományosan a realista művek (Kukučín, Timrava, Jesenský, Tajovský, Urban, Hronský) kerültek nagyobb számban fordításra, melyek mind a szlovák falu világát mutatják be vagy háborús témát dolgoznak fel. Ezek iránt a témák iránt a magyar közönség nem mutat különösebb érdeklődést. Ezt a tapasztalatot támasztja alá például Vincent Šikula (1936-2001) népi ihletű könyveinek langyos fogadtatása is. A magyar olvasók körében inkább a Rudolf Sloboda, Dušan Mitana, Pavel Vilikovský, Peter Pišťánek és mások műveivel fémjelzett posztmodern próza számíthat érdeklődésre, melyek magyar nyelvű kiadását a Kalligram kiadó vállalta fel. A kortárs szlovák irodalom megismertetésében az elmúlt évtizedekben fontos szerepet töltött be többek között a Bárka, a Magyar napló, a Jelenkor és a Kalligram című folyóirat.

*

A szlovákság kisebbségi pozíciójából adódóan nem rendelkezett kulturális intézményekkel, így egészen 1920-ig professzionális színházzal sem. Ez a körülmény nagyban gátolta a szlovák drámairodalom fejlődését. Ezt a hiányt Gáspár Fejérpataky Belopotocký 1830-ban, Liptószentmiklóson létrehozott műkedvelő színháza igyekezett pótolni, melynek nyitódarabja Ján Chalupka (1791-1871) *Kocourkovo aneb jen abychom v hanbě nezůstali (Kandúrfa, avagy nehogy szégyenben maradjunk)* cseh nyelvű vígjátéka volt. A darab éppen a színházalapítás évében készült el. Chalupka viszonylag hosszú ideig egyetlen drámaszerzőként művelte és tartotta életben az amatőr színjátszást. Cseh, német és magyar nyelvű műveit a harmincas évek végén fordította szlovák nyelvre.

A Chalupkát követő romantikus generáció is megpróbálkozott a drámaírással, de kevés sikerrel. Nem tudta elérni a költészetben nyújtott színvonalat. Chalupka nyomdokain indult el a 60-as években Pesten működő, lapkiadással és kultúraszervezéssel foglalkozó Ján Palárik Beskydov (1822-1870) liberális politikus, aki a szlovák-magyar megbékélés híveként vált ismertté. Ennek a meggyőződésének adott hangot legismertebb, *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch (Megbékélés, avagy kaland az aratási ünnepeken 1862)* című vígjátékában. Palárikot foglalkoztatták a drámaírás elméleti kérdései is. A *Dôležitost' dramatickej tvorby u nás (A nemzeti drámairodalom fontossága nálunk 1860)* című értekezésében rámutat a nemzet és a drámairodalom fejlődésének szoros összefüggéseire. Minden bizonnyal elméleti munkája és színdarabjainak sikerei, valamint a Matica slovenská által évente kiírt pályázatok is ösztönözték kortársait arra, hogy tegyék próbára tehetségüket ezen a kevésbé bejáratos területen. A szlovák írói társadalom élt is ezzel a lehetőséggel, hiszen 1860 és 1875 között mintegy száz alkotás született, azonban egyik sem bizonyult közülük életképesnek. Nehezen képzelhető, hogy

a versenybe szállt közel harminc író egyike sem lett volna elég tehetséges ahhoz, hogy megbirkózzon a drámai szöveg létrehozásával. A sikertelenség hátterében inkább azok a körülmények játszhattak szerepet, melyek a kezdetektől fogva erősen korlátozták a szlovák drámairodalom kibontakozását. Itt elsősorban a professzionális színház hiányára és az ebből fakadó színháztechnikai tapasztalatszerzés kényszerű nélkülözésére gondolhatunk, mely a fejletlen és provinciális szlovák kulturális viszonyok egyenes következménye. Így a műkedvelő színjátszás repertoárját továbbra is Chalupka és Palárik művei uralták egészen Jozef Gregor Tajovský (1874-1940) *Ženský zákon* (Asszonytörvény 1900) című vígjátékának megjelenéséig. Tajovský a chalupkai - tradíciókra épített, ugyanakkor kitekintett a modern európai drámára is.

1918 után Szlovákiában is megkezdődött a professzionális színjátszás szervezése, amely a számtalan leküzdendő akadály miatt csak nagyon lassan formálódott. 1920-ban alakult meg Pozsonyban a Szlovák Nemzeti Színház, ami nevével ellentétben nem a szlovák, hanem a cseh színjátszásnak adott otthont. Állandó szlovák prózai társulat csak 1932-re állt össze, de kizárólagos pozícióba csak 1838-ban került, amikor a cseh társulat megszűnt. A szlovák professzionális színházi élet megeremtésében jelentős szerepe volt Janko Borodáč színész-rendezőnek, aki 1924-ben került a pozsonyi színházhoz. Rendezői koncepciójában a szlovák és orosz klasszikus realista darabok mellett a kortárs szerzők műveit is preferálta, csakhogy a korabeli szlovák drámairodalom híján volt az ilyen műveknek. Ennek a hiánynak a kiküszöbölésére tett kísérletet a korszak fiatal íróinak egész sora (Gejza Vámoš, Štefan Letz, Jozef Cíger Hronský, Peter Jilemnický és mások), mely azonban nem tudott túllépni a próbálkozások szintjén. A hiátust végül Ivan Stodola (1888-1977) pótolta, akinek drámaírói talentuma már az első színdarabjaiban is markánsan megmutatkozott. A Szlovák Nemzeti Színház szerzőjeként Janko Borodáč realista-naturalista koncepciójához alkalmazkodva hosszú időn keresztül az ő darabjai határozták meg a színház profilját. Ivan Stodola is visszanyúlt a chalupkai kisvárosi világhoz, melyet a két háború közötti bonyolult, sokszor átláthatatlan politikai viszonyok aktualizálásával hozott mozgásba. 1928-ban mutatták be a *Bačova žena* (A juhász felesége) című tragédiáját, melyben bebizonyította, hogy képes újszerűen, a vígjáték mellett más drámai műfaj kereteiben is feldolgozni a hagyományos falusi, népi környezetben felszínre kerülő, éppen aktuális drámai konfliktusokat. Stodola a második világháború éveiben eltávolodott a realiztikus ábrázolásmódtól, mely újabb textusai jelentésbeli többértékűségében mutatkozott meg. A harmincas években tűnt fel Július Barč-Ivan (1909-1953), aki elvetette Stodola realista drámafelfogását és egyedi művészi látásmód kialakítására törekedett. Első darabja a *Mastný hrniec* (Zsíros bődön 1946) azonban szándéka ellenére mégis csak magán viselte a jellegzetes stodolai jegyeket. Amikor a karrierizmust és a korrupciót, mint korának jellemző visszásságait vette górcső alá, a realista szatírikus komédia eszközeihez tért vissza. A *Matka* (Az anya

1943) című tragédiájában viszont már az expresszionista színház egyes elemeit használta a drámai feszültség fokozására. Barč-Ivan 1947-ben vitte színre a *Veža* (Torony) című allegorikus drámáját, melyben a háborúban meghasonlott emberek megtisztulási lehetőségeit vizsgálta, előtérbe helyezve a szereplők egzisztenciális problémáit. Mivel a mű eszmeisége ellentmondott az akkori hivatalos kultúrpolitikának, a szerzőt egyszerűen kiiktatta a szlovák színházi életből. Ez a lépés jelezte az elkövetkező néhány évtized ellentmondást nem tűrő bánásmódját azokkal az alkotókkal szemben, akik nem voltak hajlandók azonosulni az egységes marxista-leninista szellemiséggel, ezen belül pedig a párt által egyetlen elfogadható eszmei-esztétikai koncepciónak kikiáltott szocialista - realizmussal. Csehszlovákiával ellentétben például Magyarországon vagy Lengyelországban, ahol az ötvenes években a munkásság és a politikai hatalom közötti konfliktus véres összecsapásokba torkollott, 1956 után már nem került sor a szocialista realizmus módszerének hatalom általi kikényszerítésére. Ezekben az országokban az irodalmi fejlődés már ekkor a pluralizmus felé nyitott, míg a szlovák és cseh művészek a kommunizmus béklyójában próbáltak kisebb-nagyobb kompromisszumok árán íróként megmaradni vagy az emigráció útjára térni. A negyvenes évek második felétől az ötvenes évek végéig a szlovák drámairodalom a kommunista ideológia és a szocializmus építésének jegyében vegetált. A következő tíz évben azonban a szigorú cenzúra ellenére is megjelentek az új hangok. Ebben a periódusban tűnt fel két, a maga nemében rendkívül figyelemre méltó színházi formáció. Az egyik egy duó, melynek tagjai Milan Lasica (1940) és Július Satinský (1941-2002) 1966-tól léptek fel párttesteken, humoros verses dialógusaikkal. Később, amikor a pozsonyi Korzó színházban kaptak fellépési lehetőséget, kabaré jellegű előadás-sá fejlesztették verses dialógusaikat. Az egyik ilyen emlékezetes darabjuk a *Dobrá správa pre všetkých, ktorí majú problémy s mechúrom* (Jó hír azok számára, akiknek problémái vannak a hólyagjukkal 1969). Szövegüket kollázs technikával állították össze úgy, hogy nyíltan vagy bújtatva, párhuzamok és allúziók segítségével kétségbe vonták a regnáló hatalom praktikáit. A másik jelentős színházi együttes Stanislav Štepka (1944) alapította 1963-ban, szülőfalujában. A Radošini naiv színház falusi humorral átítatott kabaré jelenetekben mutatta be a mindennapi valósághoz fűződő kontraverz alapállását. Főleg a *Jááánosítók* (1970) című munkája jelentett mérföldkövet a szlovák drámairodalom fejlődésében. Ez az első mű, mely magán viseli a posztmodern szövegalkotási stratégia szinte minden jellegzetes vonását. A szlovák romantikus irodalom révén piedesztálra emelt és nemzeti hőssé, a szabadság jelképévé nemesített betyárfigurát Štepka letaszította az éteri magasságból és újra írta a róla szóló patetikus hangvételű textusokat. Tette ezt éppen akkor, amikor a szlovák hivatalos politika a nemzeti identitás megerősítése érdekében kísérletet tett a nemzeti szimbólumok újraélesztésére, többek között Jánošík revitalizálására. A hivatalos színházi világban szóba sem jöhettek a fenti kezdeményezé-

sek, melyek kizárólag csak az amatőr kisszínpadokon mutatkozhattak be. Míg az eldugott, apró színháztermekben Lasica és Satinský, meg Štepka naiv színháza tette neveltségessé az országban uralkodó viszonyokat, addig a kultúrpolitika újabb témalehetőségekkel ösztönözte az írókat a szocializmus diadalának művészi ábrázolására. A hetvenes évek második felétől a rendszerváltásig a dráma az enyhülő társadalmi légkörben a pluralizmus felé vette az irányt. Ennek első jeleként Lasica és Satinský professzionális színházi fellépési engedélyt kapott. Ezt a lehetőséget a duó annak köszönhette, hogy nem titkolt szándékkal éppen a színházpolitika által támogatott Ján Solovič *Zobrácke dobrodružstvo* (Koldusáland 1970) című tragikomédiáját írta át saját stílusába és ültette át a muzikál műfajába *Plné vrecká peňazí* (Pénzzel telt zsebek 1975) címmel. Stanislav Štepka négy éves betiltása után egy minden „gyanú” fölött álló történelmi téma átdolgozásával próbálkozott visszakerülni a színházi vérkeringésbe. *Alžbeta Hrozná alebo Krv story* (A Retteggett Erzsébet, avagy A véres sztory 1975) című művében Báthory Erzsébet személyét parodizálta. Az áthallás nem tűnt teljesen nyilvánvalónak, ezért kerülhetett bemutatásra a mű. A rendszerváltás éveitől új, egyéni és csoportos kezdeményezések jelentek meg a szlovák színházkultúrában, melyek különböző prioritásokat exponálnak ugyan, mégis mind a színház megújítására szerveződtek. Ľubomír Feldek (1936) *Metafora* című darabjában például egy lírai szövegből kiválasztott költői kép színrevitelével kísérletezett, vagyis a vers egy kiragadott trópusára építette a történetet, miközben szabadon szárnyalhatott költői fantáziája. Ondrej Šulaj (1949) dramaturg a próza dramatizálásával kísérletezett. Közkedvelt prózai alkotások televízióra és filmre való adaptálását végezte el. Ebben Milka Zimková (1951) író - színművész követte, aki egyszemélyes színháza számára prózai szövegeket tett alkalmassá színpadi előadásra. Ebben az időszakban nem ritka, hogy végzős színművész osztályok együtt maradnak és alternatív társulatokat alakítanak. A kőszínházi konvenciókat elvető színész és rendező egyéniségek, valamint a vidéki amatőrszínházak alternatív műhelyeket hoznak létre, melyekben intenzív kísérleti munka folyik. Ehhez a vonalhoz csatlakozott a Viliam Klimáček vezette GunaGu színház és a STOKA színház is.

A Békés Megyei Jókai Színház *Közép-európai Színházi Szomszédolás* című projektjében Ivan Holub író – rendező *Javor* című mesedarabját vitte színre. A szerző eddigi legsikeresebb, *Pohreb* (Temetés) című groteszk komédiáját saját rendezésében a budapesti székhelyű, tájoló Vertigo nemzetiségi színház mutatta be Magyarországon szlováklakta településein, köztük Békéscsabán is. Ebben a fejezetben többször esett szó a szlovák műkedvelő színjátszásról, mely a maga korában a hiányzó professzionális színházat pótolta és egyben ébren tartotta a magyarosítás következtében elbizonytalanodott szlovák nemzeti érzést. Az amatőr színházmozgalom a dél-alföldi szlovákság körében is igen nagy népszerűségnek örvendett. Tótkomlóson 1907-ben alakult meg a műkedvelő színjátszás, mely egészen az 1947-ben zajló lakosságcsereig töretlenül működött. A társulattól Szlovákiába távozó színészek hiánya azonban hosszú időre véget vetett az ígéretesen fejlődő művészi munkának. A helyi színjátszás fénykorában évente 2-3 darabot mutatnak be olyan ismert szlovák szerzőktől, mint például Ferko Urbánek, Terézia Vansová vagy Jozef Gregor Tajovský. Hosszú szünet után az 1990-es évek végén, a Laukó házaspár élesztette fel Tótkomlóson a színjátszás tradícióját. Napjainkban az újra alapított kis létszámú társulat, valamint a Vertigo színház és a Szarvason működő szlovák Cervinus Teátrum hasonló funkciót tölt be, mint a 19. század első harmadától működő lipótszentmiklósi és a valamivel később létrejött túrócszentmártoni, zólyomi, nyitrai vagy eperjesi amatőr színjátszó mozgalom.

Felhasznált irodalom

- Marčok, Viliam: *Dejiny slovenskej literatúry III.* Bratislava, 2004.
 Pišút, Milan: *Dejiny slovenskej literatúry.* Bratislava, 1984.
 Šmatlák, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry I.* Bratislava, 1997.
 Šmatlák, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry II* Bratislava, 1999.
 Sziklay László: *A szlovák irodalom története.* Budapest, 1962.
 Žilka, Tibor: *Változó szlovák irodalom.* In: Magyar Napló 2004/10. 39-40.

▶ BOMBITZ ATTILA

Osztrák könyvespolc 1989–2009

Italo Calvino amerikai előadásainak egyikében arról értekeznek, hogyan állítsa össze az olvasó a maga ideális könyvespolcát: felerészben álljon e könyvtár olyan könyvekből, amelyeket elolvastunk, és a magunk számára fontosnak találtunk, felerészben pedig olyanokból, melyeket ezután kívánunk elolvasni, és várhatóan fontosnak fogunk találni, s kell még egy-két üres polc a meglepetéseknek, a váratlan felfedezéseknek. Calvino tanácsát az eszményi könyvtárról alaposan megfogadva kezdtem olvasmányaim bordázatait és címeit jól láthatóan elkülönítve külön polcokra beosztani. Eppen 1989-ben nőtte ki magát egy autonóm, osztrák könyvespolc a könyvtáramban. És az elmúlt húsz év során gyakran kerültek egymás mellé már olvasott és még olvasatlan klasszikusok, akik hosszú idő után is először jelezték létezésüket a magyar olvasóknak, mi több, régi és új meglepetések az irodalomtörténeti időt alaposan felkavarva kértek maguknak hívatlanul is biztos helyet e polcon. 2009-re megérkezett az osztrák irodalmi köztársaság szinte minden reprezentánsa, akit feltétlenül olvasni kell magyarul is. S talán semmi különös nincs benne, de az 1989 és 2009 közötti időszakban az osztrák irodalom korábban nem tapasztalt mértékben képviseltette magát Magyarországon színesen virágzó könyvespolcain.

1. Megalomania Austriaca

Ez az osztrák irodalom, legyen szó annak egykori vagy mai szerzőjéről, a magyar olvasó számára egyszerre lehet közeli, ismerős és távoli, idegen. A térközelség (csak egy ugrás Bécs) és a történeti idő gyakorta közös (és elég színes) tapasztalata az előbbi erősíti. Az irodalmi különutak és poétikai vívmányok, a nyelvi játékoságok és leleményességek, a valóság és a fikció egymás elleni kijátszása, az elbeszélés lehetőségének és az identitás kérdésének állandó tematizálása ugyanakkor olyan „nehéz” irodalmat hozott és hoz mindegyre létre, amelynek sikerei mégis túl tudnak nőni Ausztria határain. Az osztrák irodalom az elmúlt százötven évben forradalmasította a nyelvhez való viszonyunkat. Alapvetően nyelvben létező irodalom az osztrák, nem kevés gondot okozva ezzel a valósághoz ragaszkodó olvasóknak. A legkülönbözőbb korok szerzői küzdenek

itt egyetlen „közös” kommunikációs eszközünkkel, a nyelvvel, s teszik azt a „magukévá” – saját szótár- és szintaxissá alakítva. Vagyis sok esetben ezt a közöst diszharmonikussá hangolják. Ne csodálkozunk, ha nem könnyű emésztésűek szerzőink, de éppen ettől izgalmasak, s maradandóak: az osztrák irodalom nem fast food jellegű. Hogy a nagy történelmi periódusok mégis miben teszik hasonlóvá az osztrákokat? Gondoljunk a 19. század első felének legsikeresebb drámaírójára, Johann Nestroyra, aki éppen a legkülönfélébb élő és holt, házi és bürokratikus használatú, mívés és periférikus nyelvi rétegeket tette meg komédiáinak alapjává. A századfordulón élt Karl Kraus ítésként és esszéistaként a nyelv finom áthallásainak kimunkálásával teremtette meg életművét. A Monarchia és a k.u.k. hadsereg multikulturális nyelve máig Az emberiség végnapjai című hatalmas művéből idézhető fel a leginkább. A két háború közötti irodalom, egyáltalán az osztrák kötelező olvasmányok első helyezettje, Robert Musil találja ki valóságérzékünk mellé a lehetőségérzék fogalmát, ami ugyancsak nyelvi, nyelvben létező szenzibilitást, az adotton túli, poétikai lehetségeséget célozza meg. 1945 után felszámolták a történetmesélést az osztrák szerzők, közülük immáron több évtizede Thomas Bernhard neve fémjelzi nemzetközi szinten is ezt a történetellenes elbeszélői attitűdöt. Hatása egyértelműen kimutatható generációtól függetlenül Esterházy Péter, Kertész Imre, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Podmaniczky Szilárd, Sándor Iván munkáiban. Általában az osztrák elbeszélés ellehetetlenítése, az ideológiai beszédmódok kifigurázása, az identitás megkérdőjelezése, a nyelv gúzsba kötő szerepének ábrázolása 2004-ben Elfriede Jelinek Nobel-díjával is honorálva lett, s vele megerősödött az osztrák irodalom jogfolytonos világ-irodalmi nagysága és kritikus igényű esztétikája. A magyar olvasó szerencsésnek mondható, mert ha olykor késéssel is, de kitűnő fordítók tolmácsolták, tolmácsolták neki az egykori jelentős, s az éppen ma aktuális irodalmat, hogy aktuális maradjon az egykori jelentős irodalom, vagy hogy időben jelentőssé váljon egy aktuális sikertörténet. Ennek megfelelően nincs olyan osztrák szerző, aki valahogy, valamilyen úton-módon, elfeledettségéből újra vagy újonnan felfedezve el ne jutna hozzánk. Évente megjelenik négy-öt könyv, amelyek akár metszetét is kínálhatják az osztrák irodalomnak.

Hogy miért éppen 1989-ben nőtte ki magát az osztrák könyvespolc? 1989-ben Ausztriában is új történetírás kezdődött a határnyitással, a kelet-európai rendszerváltozásokkal. 1989-ben halt meg Thomas Bernhard. 1989-től számos magyar irodalmi lapban tűnt fel a Heldenplatz című, utolsó darabja körüli botrány híre. És oly sokáig kitartott Bernhard hírneve, hogy fémjelzi is az elmúlt húsz év osztrák irodalmának magyarországi recepcióját. Lehet, hogy tényleg Bernharddal kezdődött minden, mert aztán apraján szabad utat talált az ország kulturális közegében. Jöttek a fiatalabbak, jöttek (újra) a nagy öregek. Faschingsball, Maskenball, Opernball. Thomas Bernhard egyedül és rendületlenül középen lépdél színes feketéjében. Peter Handke és Elias Canetti balja mögött tűnik el. Paul Celan és Ernst Jandl, ragyogó és komoly jelenségek, egy-egy gyűjteményes kötetrel a kezükben mellette álldogálnak. Három grácia: Ingeborg Bachmann, Barbara Frischmuth és Friederike Mayröcker félhomályba vesznek, Elfriede Jelinek új reflektorfényt élvez. Heimito von Doderer alaposan megkésve, a bál közepén jelenik meg bizonytalan léptekkel. Robert Musil visszatérő vendégként üdvözlök. Hermann Broch a nagy öregek közül az egyetlen, aki fel is ismerhető, meg nem is. És új köntösben lépdél Kafka, Rilke, Trajl, majd Schnitzler, Hofmannsthal és Joseph Roth. És a harmadik generáció maszkjai? Erich Hackl, Josef Haslinger, Robert Menasse, Christoph Ransmayr és Robert Schneider egymást erősítő testőrgárdaként van jelen. És csak pillanatok műve, hogy a hangos zűrzavarba és színes ruhákba vesztett kavalkádban feltűnjön a még lefátyolozott társaság maradék, de épp oly izgalmas része, a generation next, a történetmondás restaurátorai, Daniel Kehlmannal az élen.

Az osztrák irodalom valami oknál fogva mindig otthont talált a magyar kiadóknál. Sőt, ha kifejezett osztrák profillal egyetlen magyar kiadó sem rendelkezik, számos példát találunk az értékközpontú, rendszeres kiadói gyakorlatra. Szerzők, korpuszok tűnnek föl, néha egészen hasonlóan, néha teljesen más fordításban, hol ennél, hol annál a kiadónál. De vannak olyan súlypontok is, amik éppen az osztrák irodalom fenomenójának erősítéséhez járultak hozzá. Kelet-európai létélmény, nyelvprobléma, identitáskérdés. Kezdetben a pécsi Jelenkor kiadónak volt köszönhető az osztrák irodalom javának prezentálása, példamutató a névsor és a címjegyzék: Heimito von Doderer: A Strudlhoflépcső (1994), Michael Donhauser: Kérvény a réthez (1994), Robert Menasse: A regény kora (1995), Thomas Bernhard: In hora mortis (1997), Karl-Markus Gauß: Késérű tinta (1997), Christoph Ransmayr: A Kitaharukór (1998), Hermann Broch: Alvajárók I-II-III. (1998-1999), Friederike Mayröcker: Utazás az éjszakán át (1999), Ingeborg Bachmann: Malina (2002), Ingeborg Bachmann: A kimért idő (2007). Az Ab ovo az osztrák hard vonalat közvetítette: Thomas Bernhard életrajzi regénysorozatát 1992 és 1995 között öt kötetben publikálta (Egy gyerek megindul, Egy okkal több, Egy hátraarc, Nagy levegő, Elkülönítés), öt váltotta fel Elfriede Jelinek rendszeres megjelenítése (A zongoratanárnő, 1997; Kis csukák, 1998). Jelinek Nobel-díja

után az el nem adott példányok átárazása után a Kéj (2005) és az Egy sportdarab (2006) következtek, illetve újra Bernhard, az életrajzi könyvek egybekötött és részben újrafordított kiadásával (Önéletrajzi írások, 2007). A Magvető még az évtized kezdetén adta ki az „utolsó” magyar Peter Handke-könyvet (Az ismétlés, 1990) és hosszú hallgatás után az „első”, lavinát elindító Bernhard-könyvet (Wittgenstein unokaöccse, 1992). 1996-ban Josef Haslinger Operabáljával, 1998-ban pedig Erich Hackl Sara és Simon című regényével maradt a Magvető továbbra is az osztrák könyvespolc támasza. Majd Doderer Slunji vízesése (2000) következett, s ráállt a kiadó az új évezred első sikeres szerzőjének kiadására, Daniel Kehlmann regényeire: A világ fölmérése (2007) és A Beerholm-illúzió (2008) Magyarországon is szép sikert ért el. Az Európa Kiadó az elmúlt húsz évnek is az első harmadában jeleskedett: Elias Canetti emlékiratainak 1982-es első kötete után jelent meg 1990-ben a második (A hallás iskolája) és 1993-ban a harmadik (A szemjáték), Handke a Végre egy kínaival volt jelen (1989), Barbara Frischmuth két kisregényét egy kötetben lehetett olvasni (Kapcsolatok – Családi nyaralás, 1990), Thomas Bernhard itt jelent meg A menthetetlennel (1992). A későbbiekben a kiadó az egész német nyelvű irodalomtörténet kevéssé orientáltan kezelte, de az osztrákok közül fontos kiemelni a két klasszikus, Arthur Schnitzler Drámáinak válogatott kiadását (2004) és Hugo von Hofmannsthal elbeszélés-gyűjteményét (Az árnyék nélküli asszony, 2004), valamint a legfiatalabbak közül Arno Geiger regényét, a Jól vagyunk címűt (2007). A Ferenczy Könyvkiadó Ernst Jandl válogatott verseit (A nem kívánt személy, 1995), majd Bernhard egyéb regényeit adta ki (Irtás, 1994; Beton, 1995; Korrekció, 1996). A Palatinus Bernhard válogatott drámáit (A színházcsináló, 1998) illetve a Régi Mesterek című regényét gondozta (1998). Bernhard aztán átkerült a Kalligram Kiadóhoz, itt jelenhettek meg azok a könyvek, amelyek korábban megmagyarázhatatlan ok nélkül maradtak lefordítatlanul. A Kalligram ebben az értelemben egy kvázi-életműkiadást vállalt magára, s a könyvek gondozása, külalakja is ezt az igényt hordozza. A Kioltás (2005) és a Megzavarodás (2006) megjelenítése szinte adósságtörlesztésnek számít, Az olasz férfi (2008) már a vájtfulú (egybe!) Bernhard-rájongóknak szól, míg a legújabb, a Díjaim című (2009) hagyatékából szinte párhuzamosan németül is és magyarul is megjelent mű bestseller-számba megy. A Musil-életmű-kiadás mellett, mely 1995 és 2006 között a tényleges teljes életművet prezentálta műfaji besorolás szerint (A tulajdonságok nélküli ember. I-III. kötet, 1995; Próza, dráma, 2000; Esszék, 2000; Naplók, 2006), nyilvánvalóan ez a legnagyobb vállalkozása a kiadónak. A Kalligram emellett hozta divatba elsőként és újra Schnitzlert a Tágra zárt szemekkel (2000), a Therese című regényének kiadásával (2004), és egy elbeszélés-válogatással (A játék, 2005). És ugyancsak a Kalligramnak köszönhető Ransmayr nagyeposzának magyar változata, A repülő hegy (2008), valamint Robert Menasse Ez volt Ausztria (2008) című esszé-kötete. A Kortina kiadó Helmut Qualtinger Karl úr című darabját Parti Nagy Lajos közreműködésével

igyekezett divatba hozni, s Kehlmann fölfedezése is tulajdonképpen neki köszönhető: az *En* és Kaminski mégis utólag lett érdekes olvasmány. A Kortina adta ki a legfiatalabb sikerszerzők közül Thomas Glavinic *Hogyan kell élni* című regényét (2006). Ugyancsak a Kortina tette a legnagyobb lépéseket az osztrák és magyar költészet megismertetését illetően. Dichterpaare – Költőpárok című sorozatában egy-egy osztrák illetve magyar költő válogatott verseit hozta dialógusba 2007 és 2008 között. A páros kötetek eredeti alkotói: Balla Zsófia és Alfred Kolleritsch, Christine Koschel és Székely Magda, Helwig Brunner és Szabó T. Anna, Halasi Zoltán és Lisa Mayer, Szijj Ferenc és Peter Waterhouse. És persze vannak olyan kiadók is, akik, ki tudja, mi oknál fogva, megelégedtek (vagy megfenneklettek?). A Cserépfalvi Antonio Fian Schrott című regényét (1994), az *Emberhalász* Bernhard két rövidtörténet-gyűjteményét (A túlélő feljegyzései, 1994) gondozta. A Maecenas 1995-ben adta ki az elmúlt évtized talán legfontosabb német nyelvű osztrák könyvét: Christoph Ransmayrtól *Az utolsó világot*. A Frames 1996-ban rukkolt elő Robert Schneider bestsellerjével, az *Álomnak fivérével*. Az *Új Mandátum* 1994 és 2002 között hat kötetben gondozta Rilke *Leveleit*. A Fekete Sas kiadó Georg Trakl *Összes versei és szép-próza* írásai cím alatt adta ki a múlt századelő egyik legjelentősebb osztrák lírikusának életművét (2002). Fontos megjegyezni, hogy a másik nagy monarchiabeli modern szerző, Franz Kafka a legkülönbözőbb formátumokban bukkan elő újra és újra: a Palatinus kiadótól az Európán át a Cartaphilus kiadóig az elmúlt húsz évben számos magyar kiadó biztosította a Kafka-dömpinget. Az Alexandra valószínűleg merő tévedésből, kalandregénynek hihetette, fordította le Ransmayr *A jég és a sötétség borzalmai* című regényét (2003), a Mágus kiadó pedig egy fiatal osztrák első kötetes szerző, Peter Truschner *Kígyógyerekét* jelentette meg (2005). A *Múlt és Jövő* Ilse Aichinger válogatott elbeszéléseinek adott otthont (*Ráhel ruhái*, 2003), az Ulpius Robert Menasse *Kiűzetés a pokolból* című regényét adta ki (2008), legújabbban pedig a Scolar jeleskedik osztrák történetekben, Wolf Haaas krimijeinek kiadásával (*Halottak feltámadása*, *Csontdaráló*, 2009). A lista egyáltalán nem teljes, de talán mutatja az egyes kiadói érdeklődési köröket és szándékokat. S talán azt az orientációt is, aminek segítségével bárki ízlése szerint variálhatja, bővítheti, szűkítheti a maga megalomán osztrák könyvespolcát.

2.

Metszet a huszadik századról
(Schnitzler, Roth, Bachmann, Jelinek, Kehlmann)

Elfogadott tény, hogy a mai osztrák irodalom mintha Thomas Bernhard köpönyegéből bújt volna elő. Anélkül, hogy e tézist bizonyítanánk, Bernhard magyar jelenlétét axiómaként fogadjuk el, mert hazai viszonylatban is ő jelenti az osztrák irodalom alfáját és ómegáját (mintha sem előtte, sem mellette, sem utána más nem rendelkezett volna hasonló kritikai attitűddel). Ezért is érdemes megvizsgálni néhány más osztrák szerző magyar kánonhelyzetét, s e helyzetek súlypontjait, s éppen irodalomtörténeti korpuszokat szem előtt tartva, nagyon is különbözőket. A válogatás lehet önkényes, de a név mindig kötelez. Bernhard előtt és túl a következő nevek is fogalmakká váltak vagy újraértelmeződtek az elmúlt húsz év magyar kiadás-történetben. A válogatott irodalomjegyzék után tehát öt osztrák szerző: Arthur Schnitzler (a múlt századforduló modernitása), Joseph Roth (Monarchia-nosztalgia a két háború között), Ingeborg Bachmann (a második világháború utáni nyelvkeresés), Elfriede Jelinek (a „saját fészkebe piszkító” irodalom) és Daniel Kehlmann (a történetmesélés posztutáni reneszánsza) magyarországi jelenlétének közelítőbb elemzése következik, különböző filológiai, fordításkritikai és értelmezői nézőpontból.

Schnitzler hat könyvvel, miközben Hugo von Hofmannsthal egy könyvével (*Az árnyék nélküli asszony*, 2004) kanonikus módon jelzi a századforduló osztrák nyelv- és művészetének, esztéticizmusának, némi Freudot is megelőző, pszichoanalitikus jellegű irodalmának jelentőségét. Kettőjük közül is mintha Schnitzler könnyű kézzel írott elbeszéléseiben, regényeiben, drámáiban látnánk több felfedeznivalót. A múlt század tízes-húszas éveiben Schnitzler művei magyarul közismertek voltak, de későbből legfeljebb Kornis Mihály 1989-es *Reigen-átiratára*, a Körmargyarra emlékezhetünk, s Alain Delon *Casanovájára*. Igazán Stanley Kubrick *Álomnovella-értelmezésére* volt szükség ahhoz, hogy Schnitzlerre kíváncsiak és nyitottak legyünk. A Kalligram Kiadó ki is adta kissé szemérmetlenül Kubrick filmjének címével (*Tágra zárt szemek*) az *Álomnovellát* (2000), majd sorba állítva a különböző elbeszélői műfajokat, előbb legkülönbözőbb korai, illetve kései korszakából négy elbeszélést *A játék* címmel (2001), ezután az 1928-ban íródott regényét, a *Thereset* (2003). Schnitzler drámagyűjteménye (benne az 1890-es évek olyan klasszikusai, mint az *Anatol*, a *Körtánc* és a *Zöld Kakadu*) az Európa Kiadó gondozásában jelent meg (2004), s a Casanova hazatérésének régi fordítása is újabb kiadást ért meg az Éri Kiadó jóvoltából (ugyancsak 2004-ben). 2007-ben egy újabb Schnitzler-válogatás jelent meg az Európa Kiadó gondozásában, A titokzatos asszony címmel. Ez az immáron sokadik válogatás éppen arra nem ad választ, hogy a szerző egyes szövegeinek minősége, vagy éppen minősíthetetlen egyszerűsége minek lehet a függvénye. Vagy hogy van-e egyáltalán prózapoétikai megfontolás az életműben. Schnitzler egészen egyszerűen, s mindvégig, hozza a formáját? Akkor viszont együtt kellene olvasni az irodalomtörténeti jelentőségű, belső monológot használó Guszti hadnagyot (1900) a negyedszázaddal később írt *Else* kisasszonnyal (1924). Egy lényeges válogatásban mind a kettőnek ott a helye. Így, ha nagyon kíváncsiak vagyunk, két válogatást is meg kell vásárolnunk. A titokzatos asszonyból sem derül ki, Schnitzlernek melyik szövege melyik korszakából származik, nem ad tájékoztatást arról, hogy egykori fordítások miért állják meg a helyüket, s miért szükséges meglévő, friss fordítást újrafordítani (a Kalligram-válogatásból A díszelődás

itt A nagy nap címmel olvasható). A titokzatos asszony lényegében hasonló korpuszt teremt, mint az ugyancsak Tatár Sándor válogatásában készült Hugo von Hofmannsthal elbeszélés-gyűjtemény. Egyik sem él filológiai, műfaji és fordítástörténeti tájékoztatással. Ahogyan oda újra fordítottak Kertész Imre és Tandori Dezső Hofmannsthal-fordításai, innen ugyancsak az ő munkáik hiányoznak indokolatlanul. Mindenesetre szám szerint kiadás van elegendő, sőt össze is hasonlíthatók a különböző fordítások.

Ha Schnitzler Bécszet teszi meg történeteinek fő színterévé, akkor az egykori Monarchia részterületéből Joseph Rothnak is kijár a maga különös hangulatú, mással össze nem hasonlítható világa, amit nem egy elbeszéléseiben, regényében föl is idéz: Galícia. Az Osztrák-Magyar Monarchia keleti peremvidékének eltűnt, s letűnt kultúrája az, ami Roth írásművészetében a tulajdonképpeni meghatározó elem. A harmincas években, szinte párhuzamosan, megjelentek munkái magyar fordításban, de azután csupán főműve, a *Radetzky-induló* maradt meg kanonikus műként, amit 1957-ben, majd kevésbé sikerült folytatásával, A kapucinus kriptával egy kötetben, 1982-ben adtak ki újra. Nevezetes még Kertész Imre 1989-es *Jób* fordítása, de egy csúnyácska *Rakéta Regénytárbeli* kiadáson (A hamis súly, 1979), s egy esszékötetten kívül (Zsidók vándorútja, 1989) nem is nagyon tudunk másról. Holott Roth rendkívül jó stílusú, újságírói napi tevékenysége és a Monarchia nemzetek feletti örökségének megörökítési szándéka szerencsésen találkozott egymással, s bár hányatott sorsú, legendás ivóként élte és űzte az életét, nem kevés katolikus kontra zsidó identitáskeresésben, olyan életművet hagyott maga mögött, amely éppen lelkességében, számadásában, hitelességében múlja felül kortársainak irodalmi munkásságát. Roth a Monarchia árnyékában élt és alkotott, az elfeledtetet, a múltat rögzítette minduntalan, figurái sorstörténeteiben az állandó identitáskeresést, a származás és hovatartozás kérdéseit firtatta. A Scolar Kiadó rendhagyó és igen művészi szépirodalmi sorozatának negyedik kötete Roth utolsó éveiben írott hosszabb elbeszéléseit fogja közre *A szent korhely legenda* címen (2007), melyek a külső, náci fenyegetés és a belső, állandó krízishelyzet feszültsége ellenére is talán legszebb megfogalmazásai imaginatív emlékmű-állítási szándékának. Az 1937-ben íródott *A hamis súly* Anselm Eibenschütz zlotogrodi mértékemester, egykori altiszt, az 1940-ben, már Roth halála után posztumusz műként közreadott *Leviatán* Nissen Piczenik progradii korallárus életmeséjét mondja el (előbbi Szaszovszky József, utóbbi Kurdi Imre korábról már ismert fordításaiban). A kötet címadó elbeszélése, az 1939-es *A szent korhely legenda* itt olvasható először (Szaszovszky József fordításában). A szerkesztők (Balla Zsófia és Báthori Csaba) példátlan munkát végeztek a szövegek filológiai pontosításával, s esszészerű utószó, a legfontosabb életrajzi adatok kivonatolása, sőt szakirodalmi útmutató segíti az olvasó tájékozódását. És ez még akkor is fontos gesztus, ha az egykori közös államiság és otthontalanság révén Joseph Rothról általában is többet illenék tudni. Mert hogyan is érthetnénk meg például egy háború utáni

szerzőnő, Ingeborg Bachmann viszonyulását a Monarchiához, Ausztriához, nemzetéhez és nyelvhez, ha nem ismerjük Roth írásait?

Bachmann majd' negyven évvel később, utolsó kötetében, annak is az utolsó elbeszéléseiben, a *Három út* a tóhoz címűben idézi fel Roth szellemi örökségét. Bachmann korai, 1973-ban bekövetkezett halálával ugyan nyitott életművet hagyott maga után, de életében megjelent kötetei mind egy határozottan egzisztencialista és nyelvfilozófiai irányultságú létezés-élet esztétikai megvalósulási lehetőségeit jelzik. Két verseskötet (1953, 1956), két elbeszéléskötet (1961, 1972), egy regény (1971): ez a publikus életmű. A Gruppe 47 által is díjazott verseit antológiákban, folyóiratokban olvashattuk, válogatott elbeszéléseit a *Szimultán* című kötetben (1982), egyetlen kész regényét, a *Malinát* 2002-ben a Jelenkor Kiadó adta ki magyar fordításban. Ismeretlen szerzőnek is tekinthetjük Bachmann, akit legfeljebb a beavatottak kedvből, a német szakos hallgatók kötelezőségeiből olvasnak. Pedig azóta láthatatlan életműve is végigjárta a filológiai és irodalomelméleti éresi szakaszokat. Rekonstruálták hatalmas regénytervezetét, a *Todesarten* projektet, kiadták korai verseit, jó ideje a gender studies nemi reprezentációkereső szubjektumelmélete dolgozik életművén. 2006-ban, 80. születésnapját megtisztelendő, számos tudományos konferenciát rendeztek világszerte, Magyarországon is. Ennek, a budapesti Osztrák Fórumnak, s a két kitűnő fordítónak, Adamik Lajosnak és Márton Lászlónak köszönhető, hogy a Jelenkor Kiadó, ha némi késéssel is, de 2007-ben vállalkozott Ingeborg Bachmann verseinek kötetkiadására. Bachmann ugyanis alapvetően lírikusként futott be igen gyors karriert, látványos képekben, szűkös mondattannal, megszólalói elbizonytalanítással hermetikus költészetet alkotott, különös szépségénél fogva mégis széles befogadásra talált; még a Spiegel címlapjára is felkerült az ötvenes években a „szőke osztrák lány”. Bachmann költészete él a hétköznapi nyelvhasználat banalitásként ható regisztereivel, kiemelve azokat elkoptatott kontextusaikból: a szürkeségből és tragikusból kifénylik valami nagyon nehezen megragadható, metafizikai léttapasztalat, miközben a versek alapvetően dalszerűek, árnyaltak, orpheuszi igézetűek. Bachmann egyfolytában a vers erkölcsi artikulálhatóságát feszegeti, ezért is téves az a mendemonda, hogy éppen a nyelvi, az erkölcsi és az esztétikai határ folyamatos reflektálása során hagyta föl a versírással. A hatvanas években kötetté nem rendezett, de elszórtan, folyóiratokban publikált verseiből éppen az állandó nekifeszülés létfeltételként szabott szűksége olvasható ki. A képek itt már visszafogottabbak, a szép szavak elfogynak, és erősen reflexív, önmaguk státuszát is kétségbe vonó versbeszédnek keletkeznek. A vers elhallgattatása mindenesetre konzekvencia, utolsó versében, az 1967-es *Elég* az ingyencségekből címűben fel is számol valamit a versbéli individuális létezésből. A kimért idő, Bachmann régóta várt, magyar nyelvű verseskötete nem csupán egy megkerülhetetlen életmű gondolatközpontját jelenti, de most már költészettörténeti hiányt is pótol.

Jelinek ismertsége, hát még értése-értelmezése nem kevés kételyt hagy maga mögött. Pedig ha Bernhardhoz hasonlóan időben mögé álltak volna jó és erős fordítók, írók, mind a színpadi drámairodalom, mind az elbeszélő irodalom nyitottságára fogékony közönség befolyásos és izgalmas, műfajgazdag életművet nyert volna. Igaz, éppen Bernhard neve, retorikai és zenei gyűlöletbeszéde lett félreértésekre okot adó orientációs pont Jelinek első magyar nyelvű megjelenésében is. 1997-ben még értetlenkedünk A zongoratanárnő regényvoltán (pl. Élet és Irodalom, Jánossy Lajos), igaz, Jelinek nyelvi kreativitására és zeneiségére érzéketlen fordításban jelent meg magyarul a könyv. Nem csoda, hogy 1998-ban a Kis csukákat már senki nem is vette észre. Ez utóbbi, eredeti címén A szeretők, még a hetvenes évek kísérleti irodalmának egy zártabb, a szerelmes füzetek és a honregény műfajaira rájátszó, humorosan társadalomkritikai, ugyanakkor már erősen gender studies nézőpontokat is magában hordozó mű. A korai nyolcvanas években Jelinek nyelvet, stílust, műfajt, nézőpontot vált, ennek a korszaknak a legpregnánssabb darabja a nyilvánvalóan tévedésből főműnek titulált A zongoratanárnő. Mert ha főművet keresünk, akkor az 1995-ös A halottak gyermekeit kellene fellapoznunk, azt a majd' 700 oldalas regényt, amelyben hétvégi turistákat riogatnak az Alpok élőhalottjai. 2001-ben Michael Haneke Zongoratanárnő-értelmezése a filmvásznon lendíthetne Jelinek itthoni ismeretlenségén. Azután 2004-ben a Nobel-díj kapcsán politikai-ideológiai-esztétikai értetlenkedésekbe futunk bele (pl. Életünk, Alexa Károly), s bár az Ab Ovo kiadó előveszi A zongoratanárnő és a Kis csukák korábbi eladatlan példányait (fordította volna újra a nem-főművet), a megkésetttség magáért beszél. Jelinek ügyben egyetlen szerencsénk Tandori Dezső műfordítói zsenije, a maró szatírájú, de tényleg élvezetes Kis csukák után 2005-ben neki köszönhető, hogy egy újabb nyelvátváltozata, a Kéj antipornográfia magyar regiszteren is megszólal, szabadosan és kreatívan, ahogy az egy liturgiái nyelvbe ágyazott testi erőszak történetéhez szükséges. S hiánypótló a legutóbbi Tandori-fordítás is, a Sportdarab (2006), mert bár színpadi szövegről van szó, olvasó legyen az, aki első hallásra (látásra), érzékelni képes Jelinek nyelvzsenijét: a szöveg olvasásra, meditációra hív, miközben a szerző a legnagyobb szabadságot engedti esetleges rendezőjének (nézőjének, olvasójának). A Sportdarab tökéletesen elmeleg elbeszélő szövegnek is; Jelinek nem tesz már különbséget műfajai között. Hatalmas monológok teszik egynyelvűvé témáit, itt a férfias játékokat, a háborút, s annak különös formáját, a sportot. A darabban úgy jelenik meg a sport, mint a háború folytatása, ismétlődő áldozati és rituális gyilkosság történetében. Az individuum sport általi megszálottsága pedig tömeg és hatalom együttes effektusaként ábrázolódik. Jelinek egymáson taszítja a görög és a keresztény hagyományokat, mitikus és névtelen hősökkel demonstrálja a tömegpszichózis e modern változatának örökbecsű továbbélését, a sportos linceselés örök szükségét.

Daniel Kehlmann (Én és Kaminski, A világ fölmérése, A Beerholm-illúzió) magyar megjelenése erősen utal arra a posztmodern utáni modernre, amely finom stiláris regiszterekkel, könnyed és elegáns szintaktikával, álnaiv cselekménybonyolítással, szokatlan ironiával fonja elbeszéléssé és szisztematizálja újra egészérvényűvé a világot. Bensőségesség és életszerűség, voyeurizmus és pszeudo-filozófia, történet és kaland, valóság és metafizikai fölfeslés segíti az olvasás érzékiségének e felszabadítását. És ez már globális trendként, nagyban működik a nemzetközi könyvpiacra; Kehlmann is kinötte osztrákságát, a német irodalomkritika teljesen meghajolt előtte – olyan jelentős szakmai folyóirat, mint a Text + Kritik foglalkozik a 2008. év első számában a teljes eddigi életművel, A világ fölméréséről oktatói segédanyag és tanulmánygyűjtemény jelent meg. Ausztriában is, mint Magyarországon megvan a történetmesélők és történetellenesek pártja, mindkettőnek súlyos hagyományai vannak és hihetetlen sikerei olvasói és kritikai körökben egyaránt. Kehlmann és a többiek (akiket már magyarul is olvashatunk innen-onnan), Arno Geiger, Daniel Glattauer, Thomas Glavinic, Wolf Haas, Paulus Hochgatterer könyvsikerei már egy teljesen más, Bernhard, Handke, Jelinek utáni új osztrák irodalmat fémjelveznek. Olyan szerzőkről van itt szó, akik bizonyos értelemben háttér fordítottak a jellegzetesen „nehéz” osztrák irodalomnak, s cselekményközpontú, rendkívül változatos műfajú, egyszerre okos, könnyed és szellemes irodalmat publikálnak. Van itt detektív, satirikus, szerelmes, pop és médiaregény egyaránt. Nem véletlen, hogy A világ fölmérése is több kiadást megélt magyar nyelven. Olyan kultúrtörténeti anyagot és filmes elbeszélői módot párosít Kehlmann, ami megfelel a legkülönbözőbb olvasói elvárásoknak.

Láthatóan mind a mai napig van energia az osztrák irodalomban, alkalmas az ismétlésre, a hagyománykövetésre, ugyanakkor a kreatív megújulásra, sőt az irodalom társadalmilag vesztes státuszának visszaemelésére is.

3. Ami egy magyar folyóiratba belefért (Lettre, Jelenkor, Látó, Tiszatáj)

Az osztrák irodalom magyarországi recepcióját természetesen nem csupán a könyvkiadás jelenti. A magyar folyóirat-kultúra az elmúlt két évtizedben éppen azáltal vált nyitottabbá, a világirodalomra, vagy ami még fontosabb, a környező országok írásművészetére, hogy blokkokat, tematikus számokat közöltek egy éppen aktuálisan fölfedezésre váró kulturlandschaftról. A Magyar Lettre Internationale alapvetően is mindig ilyen lap volt, a szegedi Tiszatáj vállaltan hídfunkciót („Most – Punte – Híd”) töltött be korábban is a szomszédos országok kultúrák közvetítését illetően, a pécsi Jelenkor „Folyóirat a folyóiratban” című nemzetközi együttműködés keretében mutatja be a szomszédos országok egy-egy irodalmi lapját, a marosvásárhelyi Látó bécsi vendégszámot

jelentetett meg. Osztrák ügyben nyilvánvalóan találhatunk még további ínyencségeket. A Magyar Napló 2004. áprilisi számában Ircsik Vilmos összeállításában voltak olvashatók osztrák szövegek, a Nagyvilág rendszeresen közöl osztrák szerzőket, a Forrás 2008. márciusi száma a szegedi Osztrák Irodalom és Kultúra Tanszék fennállásának 15. évfordulója alkalmából mutatott be egy közös hallgatói-oktatói osztrák blokkot, az Új Könyvpiac rendszeresen szemlézi az osztrák irodalmat. De az említett négy folyóirat szó szerint könyvespolc-kiegészítőket, értsd könyvértékű antológiákat, szöveggyűjteményeket kínálnak sajátos projektjellegük következtében.

Aki tehát arra kíváncsi, hogyan lehet osztrák irodalmat és kultúrát magyar folyóiratba csempészni, azoknak utólagos olvasásra is bizván ajánlhatom a Magyar Lettre Internationale három kilencvenes évekbeli összeállítását. Az első „Boldog Ausztria” címmel jelent meg (1991/3), és ugyancsak ebben a számban volt olvasható Peter Handke első jugoszláv tematikájú esszéje, búcsúja Szlovéniától. A „Hogyan legyünk osztrákok?” című összeállításban (1995/17) már egész névsor szerepel: Günther Freitag, Wilhelm Grund, Lucas Cejpek, Helmut Eisendle, Oswald Egger, Julian Schutting, Kurt Neumann, Elfriede Jelinek, Werner Schwab, Ingram Hartinger, Felix Philipp Ingold, Antonio Fian, Peter Handke és Wendelin Schmidt-Dengler képviseli az aktuális irodalom kalandjait. Ez a szám nyilvánvalóan jelezni kívánta, hogy Ausztria szerepel díszvendégként a Frankfurti Könyvvásáron. Mert 1999-ben, amikor Magyarország tett szert effajta meghívásra, a Lettre éppen az osztrákokkal közösen fogott össze egy „Osztrák-magyar, két jóbarát” dialógus fölvetését illetően. Ez a szám (1999/34) Frankfurtra figyel, s közben nagyja részt éppen az aktuális magyarországi díszvendégséget szem előtt tartva a bécsi Zsolnay kiadó osztrák-magyar kulturális kapcsolatokat, írói barátságokat, fordítói aktivitásokat elemző könyvéből (Wahlbekanntschaften. Literarische Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1989 bis 1999. Hg. von Mária Mayer-Szilágyi und Margot Wieser. Paul Zsolnay Verlag, Wien, 1999) kínál olvasnivalót magyarul. Az esszék, tárcák, tanulmányok, versek írói – mindkét oldalról – a legbiztosabb forrásanyagot biztosítják egy nyitott és szabad osztrák-magyar dialógus érdekében. A névsor újra önmagáért beszél: Christoph Ransmayr, Wendelin Schmidt-Dengler, Dalos György, Eörsi István, Josef Haslinger, Kurt Neumann, Friederike Mayröcker, Buda György, Németh Gábor, Adamik Lajos, Robert Menasse, Karl-Markus Gauß – többek között.

Éppen Gauß, az Európa szerte elismert utazó esszéíró, a magyar irodalom egyik legfogékonyabb „külföldi” olvasója, sőt rendszeres szemlélője (miközben sajnálatos tény, hogy világszerte elismert könyvei egy magyar kiadót sem tudnak megszólítani), a salzburgi neves folyóirat, a Literatur und Kritik főszerkesztője állította össze lapjának magyar változatát az említett nemzetközi együttműködés keretében belül a Jelenkor számára. A 2006. decemberi szám így bepillantást enged egy másik, idegen irodalmi szer-

kesztőség munkájába, szerzői kapcsolatrendszerébe, értékrendszerébe. A vendégszám nyilvánvalóan a best of kategóriáját is kiérdemelhetné, ugyanakkor a Literatur und Kritik pontosan azokat a preferenciákat követi, mint a Jelenkor, egyszerre tekint a világirodalomra és hagy teret saját osztrák honfiakra (és –lányaira, ez osztrákoknál már kötelező kategória), tájékoztat mértéktartóan, kritikailag az újdonságokról. A „különszám” pontos látlelete és számbavétele Gauß szerkesztői és írói kvalitásainak, a versek, az esszék, a prózák, a tanulmányok, a beszélgetések megválogatása, egybefűzése érezhetően egy igen erős és tartós osztrák anyag magyar megteremtését célozza. Együtt olvasható itt Herta Müller és Raoul Schrott, Ilse Aichinger és Vladimir Vertlieb, Michael Scharang és Bettina Galvagni, csak hogy nemzedéktől és ismertségi hányadostól függetlenül nevezek néven néhány alkotót.

A Látó 2005. 2. száma a „Bécslátó” címet viseli, és Deréky Pál, a kitűnő bécsi magyar irodalmár, egyetemi tanár és kultúraközvetítő vendégszerkesztésében jelent meg. A szám egésze újra fölér egy nyelvet fókuszáló antológiával, bevallottan ez is az összeállítás vezérfonala: Bécs és az osztrák nyelv viszonyának bemutatása fordításokban, közelítésekben. A fővárosi beszédmodok és a vidéki nyelvhasználat bemutatásán át a nyelvi determináció kultúrtörténeti ívét át a legújabb osztrák nyelvjátékokon át igen gazdag a kínálat. Deréky gondos szöveggondozása és –válogatása nyelvi sajátágaiban mutatja a bécsi osztrák látásmódot: olvashatunk Ernst Jandl- és Artmann-verseket Bécsről, Helmut Qualtinger-szkeccset nyelv- és identitásvesztésről, Jelinektől idegengyűlölkre mérhető nyelvi ostorcsapásokat, Antonio Fiantól hasonló töltetű vígjátékot és Thomas Bernhardot megidéző képregényt, műmellékletként. Nem volna a „Bécslátó” teljes, ha nem venne figyelembe helyi érdekeltségeket: erdélyi származású bécsiek válaszolnak arra a kérdésre, miért éppen Bécsben telepedtek le átmeneti időre vagy huzamosabban. És természetesen megszólalnak a magyar bécsjárók is a lapban: Balla Zsófia, Báthori Csaba, Halasi Zoltán, Kukorelly Endre, Láng Zsolt, Szijj Ferenc, Tandori Dezső egy-egy megszövegezett képeslap erejéig. Kovács András Ferenc és Parti Nagy Lajos itt olvasható bécsi rigmusai bizonyíthatóan egy bécsi borozás közben születtek meg, természetesen Derékynek köszönhetően.

A magyar folyóiratok közül a Tiszatáj az, amelyik az elmúlt húsz évben a leginkább prezentálni volt képes az osztrák irodalmat. Az 1996. júniusi szám még Fried István összeállításában közölt Handke-, Bernhard- és Buchebner-aktualitásokat, de utána 1999-től, háromévenként, teljes, önálló számban, „Osztrák történetek” cím alatt jelentek meg a magyar osztrákozók: írók, fordítók, kritikusok, irodalomtudósok, esszéírók munkái. Bombitz Attila rendszeres koordinálásával, a szegedi szerkesztőség és az ugyancsak szegedi illetőségű osztrák tanszék munkatársai együttműködésének köszönhetően válhatott az egyszeri megjelenés szó szerinti sorozattá. Az 1999. júniusi első osztrák szám az ún. harmadik generáció, az 1950-es években született osztrák szer-

zők bemutatására vállalkozott, mind ami a fordítói, s a hozzá tartozó bemutató tanulmányokat, mind ami a szemlélő kritikarovatot illeti. Robert Steinle, a perspektive című kísérleti műfajú folyóirat szerkesztője, egykori szegedi osztrák lektor írta a bevezető tanulmányt az osztrák sokműfajúság és generáció-mellettiség jelenségéről. Párban, fordítóként és tanulmányíróként Kurdi Imre és Lányi Dániel a mindmáig magyar könyvvel nem rendelkező Josef Winklert, Adamik Lajos és Király Edit a hasonlóan ismeretlen Werner Koflert, a szegedi osztrák tanszék műfordítócsoporthoz, valamint Kulcsár-Szabó Zoltán ellenben a talán legnépszerűbb osztrák szerzőt, Christoph Ransmayrt, Fenyves Miklós pedig a verseivel korábban nálunk is debütált Michael Donhausert mutatta be. A felhívó jellegű kritikarovatban pedig az éppen aktuális osztrák megjelenések kaptak helyet: Szabó Erzsébet Josef Haslinger, Deréky Pál Erich Hackl, Kovács Edit Robert Schneider, Horváth Márta pedig Antonio Fian egy-egy magyarországi könyvéről értekezett. Az egyes Tisztatáj-osztrák számok aztán abból a nézőpontból is relevánsak lettek, hogy a más műfajúság is, illeszkedően az olvasnivalóhoz, jelentős teret kapott. Az illusztrációs anyag itt Kovács Melinda „Bécsi mesék” sorozatából származik, illetve bécsi sétáit Jász Attila is a lap számára örököltette meg versnapló formájában. A 2002. júniusi „Osztrák történetek II.” az 1990-es évek prózájából és esszéirodalmából válogatott, Kathrin Röggla, Franz Josef Czernin, Paulus Hochgatterer és Franzobel, illetve Karl-Markus Gauß, Christoph Ransmayr és Robert Menasse egymástól rendkívül elütő, műfaji áttételekkel dolgozó munkáiból. Márton László finom esszéje vezeti fel az összeállítás illusztrációs anyagát, Christian Thanhäuser „Karszt”-sorozatát. A 2005. novemberi „Osztrák történetek III.” az úgynevezett osztrák „nehéz”, ugyanakkor kanonikus, rendkívüli módon nyelvhez kötött irodalom jeles képviselőit mutatja be: Ernst Jandltól H. C. Artmannon át Thomas Bernhardig, Friederike Mayröckertől Josef Winklertől át Peter Handkéig, s az új nyelvművészeket sem kihagyva, itt és most: Raoul Schrottól és Christoph Ransmayrral bezárólag. Az egyes fordítások előtt itt rövid rezümészzerű szövegek villantják föl az egyes „nehéz” nyelvekről való legfontosabb tudnivalókat. Ebben a számban közöl tanulmányt Megalomania Austriaca címmel az osztrák irodalom mindenese, nemzetközi támogatója, vezető kritikus, az azóta elhunyt Wendelin Schmidt-Dengler professzor. S az összeállítás már teret ad a kritikus műhelymunkáknak is: a szegedi tanszék két doktorjelöltje, Fenyves Miklós és Nagy Hajnalka mutatkozik be egy-egy tanulmányával, disszertációfejezettel Thomas Bernhard illetve Ingeborg Bachmann életművéről. Az eddigi legújabb, 2008. decemberi, „Osztrák történetek IV.” címet viselő összeállítás

a legújabb és legfiatalabb sikerszerzők munkáiból kínál válogatást. Christoph Ransmayr régóta várt új könyve, A repülő hegy részlete, valamint az összeállítás bevezető tanulmánya után a bestseller-listákon évek óta előkelő helyet elfoglaló új generációs irodalom képviselőinek a prózarészletei olvashatók. Idetartozik a Magyarországon is nagy ismertségnel rendelkező Daniel Kehlmann, vagy a Német Regénydíj első, 2005-ös kitüntetettje, Arno Geiger, a német nyelvű krimi megújítója, Wolf Haas, a legújabb nagy elbeszélőmesternek titulált Thomas Glavinic, vagy az abszolút sztárszerző, Daniel Glattauer. Regényrészletek és esszék is olvashatók itt ugyanattól a szerzőtől. A szegedi műhelyből Arany Mihály mutatkozik be Robert Menasséről írott tanulmányával. Az illusztrációs anyagot pedig az Osztrák történetek visszatérő osztrák szerzője biztosította: Karl-Markus Gauß kisesszéje vezeti be Peter Karlhuber színes műmellékletét. S a negyedik szám egyben tisztelgés is az előtt, aki a legtöbbet tette irodalmának népszerűsítéséért, aki nélkül az Osztrák történetek évtizedes Tisztatáj-sorozata sem jött volna létre. Király Edit Wendelin Schmidt-Denglertől búcsúzó szavai az osztrák irodalommal itthon foglalkozókéval közös, és azokéval, akik mint mecénást, egyetemi oktatót-előadót, vagy mint magánembert ismerték.

4. Coming soon

2009-ben Ausztriában Friederike Mayröcker 85. születésnapját ünneplik fellépésekkel, fölvadásokkal. Ő a német irodalom doyenasszonya. A 2009. évi lipcsei könyvvásáron Daniel Kehlmann és Daniel Glattauer voltak a nagyjúk, mindketten hosszas várakozás után tették le az asztalra azt, amit a közönség várt tőlük, Kehlmann kilenc történetből szőtt regényt Ruhm, Glattauer pedig e-mail-regényt Alle sieben Wellen címen. 2009 augusztusában Thomas Glavinic (Das Leben der Wünsche) is, Wolf Haas (Brenner und der gute Gott) is csatlakozott a történetek folytathatóságához. Peter Handke még az év elején publikált két műveszkét, egy eredetileg franciául írott monológot (Bis daß der Tag euch scheidet) és jugoszláv-álmának és –utazásának egy újabb variációját (Die Kuckucke von Velika Hoča). Thomas Bernhard Meine Preise (magyarul: Díjaim) című posztumusz kötete egyre-másra éli meg az újrainyomást. Robert Menasse egy elbeszélésfüzérrel készül az őszi szezonra (Ich kann jeder sagen). Az osztrák történetnek, ahogyan a történeteknek általában, nincs vége. Előttünk a következő évtized, és máris látszik, az osztrák irodalom még mindig kimerítetlen nyelvből építkezik egyre csak tovább és tovább – és nem csupán a magyar olvasó okulására.

Változások az örökkévalóságban

Kepenyes Pál kiállítása a Békés megyei Munkácsy Múzeumban¹

„Kepenyes Pálnak hívnak. Ember vagyok és itt² idegen. Éppúgy megnyugtat annak a tudata, hogy ezen a bolygón élek, mint az, ha az univerzum egy másik pontján éltem és bontakoztam volna ki. Mindemmel szobrász vagyok, művész és egy folyton kíváncsiskodó alak. Örök szenvedély fűt a művészet mellett más dolgok iránt, például Platón és Szókratész filozófiája, a görögök története, és általában minden más nagyszerű civilizáció iránt, mint amilyen például a majáké is volt. Érdekel a földművelés, a méhészet, az energia, az egészség, a genom, különböző társadalmak berendezkedései, vagy a gyógyászat is. Továbbá olthatatlan szomjival vetem bele magam a munkámba, a képek folyamatos születésébe és a fény, a közvetítőjük felfoghatatlan sebességének csodálatába.”³

Igen, ő Kepenyes Pál. De kérdéses, hogy az előbbieknél mit szerencsés még róla mindenképpen tudunk. A Békés megyei Kondoroson született 1926. december 8-án, Kepenyes Mihály és Kovács Mária gyermekeként. Gyermekkorát Szarvason tölti, alapfokú tanulmányait Orosházán kezdi. 1947–1948-ban az Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző utódként működő Iparművészeti Iskola díszítőszobrász szakán Erdey Dezső, 1949-től 1951-ig pedig a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Ferenczy Béni keze alatt dolgozik. Utóbbi intézményből osztályidegenként távozták el, majd 1950-ben (koholt vádak alapján) tetemes, tízévi börtönbüntetésre ítélik. Az 1956-os forradalom idején börtönből kiszabadulva⁴ az események aktív részesévé válik; Magyarországot november 21-én kénytelen elhagyni. Rövid bécsi tartózkodás után Franciaországba kerül, ahol 1957-től 1959-ig ösztöndíjasként bekapcsolódik a párizsi képzőművészeti akadémia (Academie des Beaux-Arts) munkájába. Ismét szobrászatot tanul. 1957-ben jelentkezik első ízben önálló kiállítással, még Párizsban.⁵ Ez idő tájt megismert felesége, Lumi Kepenyes révén Mexikóban telepszik le. Acapulcóban él. 1992-ben tér első ízben újra haza, Magyarországra.

Milyen témák foglalkoztatják Kepenyes Pált, a szobrászt? A legalapvetőbb emberi történeteket veszi kiindulási pontként, a születés, az élet, és egyes formák széttöredezettségéből⁶ következtethetően a vég, a szétszóródás, a határozott emberi lépéseket szétforgácsoló más állapot foglalkoztatja. Hogy a művész, aki természetesen emellett elsősorban ember marad,

legfőképp az emberi lét, a létezés minősége és változó dimenziói, lehetőségei, befolyásolhatóságának határai érdeklők (akár egy teljes, hosszú életen keresztül), a legtermészetesebb. „Itt élek Acapulcóban, az »örök jelenben, ahol az élet úgy száll, mint egy hulló falevél, évszakok nélkül«. És mégis, a változások, melyeket »kövér otthonunkban« tapasztaltunk, egy szinte álomszerű végzet felé taszítanak...”⁷ Az örök jelenben? Létezhet egyáltalán ilyen kategória? Amennyiben igen, miképpen teremthető meg? Csak világlátás, életfilozófia, esetleg életmód kérdése? Ismerni kell e világ múltó-múlhatatlan értékeiből, szellemi és fizikai produktumaiból minél többet, és akkor a mulandó emberre is vetülhet több-kevesebb a múlhatatlanság fényéből? Igen, de nem a fizikai létre vonatkozóan, hisz az ember csupán művében (vagy gyermekeiben) kerül(het) az örökkévaló, a létezés, a jelenlét folyamatosságának, mint lehetőségnek a közelébe.⁸

Az emberi jellem alapvető vonása a kételkedés, legyen szó akár külső tényezőkről, akár önmagunkról. Ha ez nem így lenne, az emberiség sohasem bilitent volna ki a teremtés utáni percek idilli, időtlen nyugalmaiból. Am a hivatásunk által kijelölt útról, ha szándékaink elég komolyak, szerencsére nem könnyű letéríteni művészt/bármely foglalkozást választó embert, még akkor sem, ha a külvilág adásunk vételeire szolgáló receptorai nem látszódnak teljességgel működőképesnek, eléggé érzékenyek. Kepenyes Pál szerint: „Nem vagyok benne biztos, hogy mindenki, aki él és létezik ezen a bolygón, teljesen tisztában vele, hogy mi a művészet, hogyan működik, vagy hogy hogyan kéne működjön.”⁹

Mit? Miként? A kifejezés formái – műformák

Kepenyes Pál alkotó tevékenysége három pilléren nyugvó, szerves egységbe rendeződő egészet alkot. A forma vizsgálatára orientálódik figyelme akár plasztikát, akár ékszert vagy épületet tervez/készít. E műfaji sokszínűség elemeit a három dimenzióban való gondolkodás hozza közös nevezőre. Mivel a Munkácsy Múzeum Kepenyes-kiállítása az alkotó szobrászati és ötvösmunkáinak világába kíván (Békés megyében első ízben) betekintést nyújtani, magam is az életmű e tárgycsoportjaira fókuszálom a figyelmem.

Ezüst nagyszemű nyakék lóval

Kepenyes Pál plasztikai és ékszerei olyannyira hasonló formái, kompozíció és kivitelezésbeli hasonlóságot mutatnak, hogy csupán a betöltendő funkció alapján választhatjuk szét a tárlaton szereplő műveket e két kategóriába. A funkció nyilvánvalónak tűnik, amely a természeti formákhoz hasonlóan a mesterséges formákat is alapvetően meghatározza. A funkció egyszerűen meghatározhatósága, miszerint az ékszert viseljük, a plasztikát pedig csupán szemléljük, e tárlaton megdőlni látszik, ugyanis nagy számban találunk olyan szobrászati munkákat, amelyeket kedvünk szerint nem csak megérinthetünk, hanem rendezhetünk, alakíthatunk, igazgathatunk a számunkra leginkább megfelelő pozícióba. A Kepenyes-művek organikus jellege tehát alapvetően a plasztikák újraformálhatóságában, átkonstruálhatóságában rejlik, hisz önmagukban hordozzák a nem statikus jelleget, a változást, azaz egy új lényeg. Tisztázzuk, a műalkotások hosszabb, rövidebb élettörténete során a tárgyak sok esetben keresztülmennek bizonyos változásokon, általában oxidációs folyamaton, vagy enyhébb-erősebb romlásra. Kepenyes nemes anyagokkal dolgozik, tehát nem a felhasznált anyagban/anyagban az idő múlásának köszönhetően végbemenő átalakulásról van szó. Szándékosan előidézett változásról beszélhetünk, amely egy kiállítóterem léptékének megfelelő, kisebb méretű plasztikán is látványos, ám még érdekesebb egy nagyméretű köztéri mű¹⁰ esetében, amely az azt hordozó/magában foglaló tér jelle-

gét képes alapvetően meghatározni.¹¹ Ezek a művek emlékeztetni kívánják a nézőt/befogadót arra a tényre, miszerint a szobrászat alapvető tulajdonsága, hogy reprodukálja a teret.

Az ékszereken szintén szobrászi igényű plasztikai megoldások és kompozíciós elv figyelhető meg, amely mindkét tárgycsoportot jellemző rusztikus jelleggel párosul. Ez a kettősség nem új keletű a művészetben, a műfajok közötti átjárhatóságot biztosító ajtó már az ókor óta nyitva áll. Gondoljunk csak például a Parthenonra, amely mellett, hogy a korszak emblemikus épülete, – melynek a szobrászóriás, Pheidiasz által koordinált megoldásai a kutatók számára ma is kuriózumjellegű információkkal szolgálnak, – tulajdonképpen klasszikus görög szoborremeknek is tekinthető. Az előbbi műfaji kettősség majd minden, a tárlaton szerepeltetett ékszert jellemez, de például a Bronz derékpánt női alakkal, az Ezüst nagy szemű nyakék lóval, vagy az Ezüst nyakék jáde kő arccal különösen látványos mintapéldái az elmondottaknak. Kepenyes Pál ékszereinek elkészítése során nem kíván az anyagszerűség ellenében dolgozni, azaz elmenni az egyes anyagokban rejlő lehetőségek végső határáig. Eppen fordítva, az anyag fizikai tulajdonságai, a megmunkálás lehetséges módozatai szabják meg a megjelenítést, természetesen az alkotó által optimálisnak és kívánatosnak tartott formatarományon belül. Az e tárgyakon kialakuló faktúrák így értelemszerűen csupán részben függenek az alkalmazott anyagok tulajdonságaitól, inkább a Kepenyes jellemző alkotómódszerről, habitusról árulkodnak.

Ha a néző némi gyakorlatra tesz szert a műalkotás befogadásának folyamata során abban, hogy az alkotó jellemével, műveltségével, világlátásával kapcsolatos információ halmazból minél többet ki tudjon szűrni, egy-egy művet, művészt, irányzatot, korszakot is képes lehet új dimenzióba helyezve értékelni. A lényeg, hogy minél nyitottabb szemlélként fogjunk a dologhoz. Kepenyes Pál sem kíván ennél többet: „Így jegyezem föl, milyen élni, magamnak lenni, első kézből nyert tapasztalataimat a létről. Hiszem, vagy feltételezem, hogy mindent fölfogok a trópusi gyümölcs zamatától az öröklétről való álmodozásig. Egy olyan úton járva, ahol az ember sorsaként fogadja el egy istenség útvonalt, minden lehetőség belénk ivódik, legyen az technológiai, biológiai vagy bármilyen. Én, a szobrászművész, egy olyan helyre értem, ahol „sensimeta pales”-t találtam, és ez az a hely, ahol fölleltem a végtelen labirintusokat, a jövés-menés lehetőségét, az út, a mozgás változatait, a matematikai sokszorozódást, az őserdei meditációt, Aldous Huxley menedékét. Igen, testvéreim! Ezek a folyton változó misztériumok és labirintusok. Gyertek hát! Lássátok és változzatok meg, keressetek velem és tartsátok szorosán a párkák fonalát, melyek segítenek majd a viszatérésben.”¹²

1 Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma, 2009. július 24–szeptember 20.

2 Itt: választott hazájában, Mexikóban.

3 In: www.pal-kepenyes.com. (A spanyol nyelvű honlap angol fordítása nyomán.) About my Work. Why are we

- poor? / A munkámról. Miért vagyunk szegények?
 4 Máriosztrán a lakosság szabadítja ki Kepenyes Pált és rabtársait.
 5 E nagy ívű pálya minőségének és léptékének megítéléséhez elengedhetetlen adalékként szolgálnak a mester legfontosabb önálló kiállításai:
 1957: Cultural Center, Párizs, Franciaország
 1958: Visual Arts Gallery, Mexikóváros, Mexikó
 1959: Chapultepec Gallery, INBA, Mexikóváros, Mexikó
 1960: Copenhagen Gallery, Mexikóváros, Mexikó
 1961: Ankrum Gallery, Los Angeles, Kalifornia, Amerikai Egyesült Államok
 1965: Southampton East Gallery, New York, Amerikai Egyesült Államok
 1966: Museum of Modern Art, Miami, Amerikai Egyesült Államok
 1966: Trianon Gallery, Palm Beach, Miami, Amerikai Egyesült Államok
 1971: Manuel Lepe Museum, Puerto Vallarta, Mexikó
 1972: Edgard Munich Gallery, Mexikóváros, Mexikó
 1973: Volks Popular, Berlin Occidental, Németország
 1976: Mexican chancellery of the IMCE, New York, Amerikai Egyesült Államok
 1976: Calder Saloon, Hotel Camino Real, Mexikóváros, Mexikó
 1976: Young Gallery, San José Kalifornia, Amerikai Egyesült Államok
 1976: Spanish Art Gallery, Mexikóváros, Mexikó
 1976: Exposition Inter. Galerías, S. A. Acapulco, Mexikó
 1977: Exposition Summa Arts, Hotel Presidente Chapultepec, Mexikóváros, Mexikó
 1978: Mexican Cultural Institute, San Antonio, Amerikai Egyesült Államok
 1978: Dovan Museum, Montreal, Kanada
 1980: Museum of Modern Art from O.E.A., Washington, Amerikai Egyesült Államok
 1980: Center of Modern Art Guadalajara, Guadalajara, Jal, Mexikó
 1980: Phoenix Gallery, Hága, Hollandia
 1982: Cultural Poliforum Siqueiros, Mexikóváros, Mexikó
 1983: Arte Counsler Del Rio, Texas, Amerikai Egyesült Államok
 1984: Contrapunto Gallery, La Jolla, Kalifornia, Amerikai Egyesült Államok
 1986: Instituto Cultural Cabañas, Guadalajara, Jal, Mexikó
 1989: Alan Drayan Gallery, ?, Amerikai Egyesült Államok
 1989: Ana-Izax Gallery, Inc., Beverly Hills, Kalifornia, Amerikai Egyesült Államok
 1991: Jansen-Pérez Gallery, Los Angeles, Amerikai Egyesült Államok (Fame and Fortune, TV show)
 1994: Chac-Mool Gallery, Beverly Hills, Kalifornia, Amerikai Egyesült Államok
 1994: Fred Haisman Gallery, Rodeo Drive, Beverly

- Hills, Kalifornia, Amerikai Egyesült Államok
 1996: Mostini Gallery, Párizs, Franciaország
 1996: „Zurück aus der Ferne”, Münchner Stadtmuseum, München, Németország
 1998: Budapest Galéria, Budapest
 1998: Universidad Autónoma Metropolitana Unidad Xochimilco, Mexikóváros, Mexikó
 1999: First Exposition Universidad Anahuac, Mexikóváros, Mexikó
 2000: Exposition Congress Arquitectura ELEA, Acapulco, Gro., Mexikó
 2001: Exposition Pavillion Nissan, Automóvil, ?
 2002: Exhibition „Caminos Visuales”, Club de Empresarios Bosques, Mexikóváros, Mexikó
 2003: Exposition Instituto Nacional de Bellas Artes, Los Vivos, Mexikóváros, Mexikó
 2004: Exposition „La Casona de Juarez”, Acapulco, Gro., Mexikó
 2005: Exposition Universidad Americana de Acapulco, Acapulco, Gro., Mexikó
 2006: Exposition „Pal Inventa el Futuro”, La Casona de Juárez, Acapulco Gro., Mexikó
 2007: Permanent Exhibition. Galeria Al Sur, Acapulco, Gro., Mexikó
 2008: OCTOGONart Galéria, Budapest
 2008: Vienna International Center, Bécs
 6 Lásd például A háború áldozatai című művet vagy Az összetört világ című sorozatból A romokat és az Aranytojásokat.
 7 In: www.pal-kepenyes.com. (A spanyol nyelvű honlap angol fordítása nyomán.) (I live) The splendor of Form / A forma pompáj(ában élek)
 8 A különböző vallások ez irányú elgondolásainak tárgyalását mellőzöm.
 9 In: www.pal-kepenyes.com. (A spanyol nyelvű honlap angol fordítása nyomán.) About my Work. How were they? / A munkámról. És milyenek voltak ők?
 10 Kepenyes Pál köztéri munkái:
 1993: Urban sculpture in Acapulco, Tip Diamond, Town of the Sun, Gro., Mexikó
 1994: Donation of the Wailing Wall to Beverly Hills, Kalifornia, Amerikai Egyesült Államok
 1995: Monumental sculpture, Silhouettes for the IMSS, Monterrey, N.L., Mexikó
 2000: Commemorative, monumental sculpture for the Rep
 11 Egy ilyen jellegű, bizonyos időközönként változtatott nagyméretű plasztika létrehozásának ötlete budapesti helyszínen történő megvalósítással is felmerült, ám konkrét lépések még nem történtek.
 12 In: www.pal-kepenyes.com. (A spanyol nyelvű honlap angol fordítása nyomán.) (I live) The splendor of Form / A forma pompáj(ában élek)

▶ EISLER JÁNOS

40 éves a Gyulai Nyári Művésztelep¹

Amikor kézhez vettem a kiállítás meghívóját, örömmel olvastam, hogy nem „megnyitnom”, hanem bevezetnem lehet a 40 éves Gyulai Művésztelep című jubileumi kiállítást. Úgy gondolom, ez olyan jogosítványt ad számomra, amely nemcsak protokoll megnyitóra ad lehetőséget, hanem szélesebb merítésre, akkor is, ha a bevezető kissé hosszabbra sikerül majd, mint az illik vagy szokás.

De hogy egy ilyen bevezető sok lehetősége közül mégis egyenirányúsítsam szövegemet, három pillérré alapozva építkeztem:

1.: a magyar festészet „organizált keretei” között alakuló történetéből egy szeletet emelek ki

2.: a hetvenes évek hazai nagy művészeti funkcióváltását idézem fel, azt az időt, amikor a Gyulai Művésztelep legjobb korszaka esik

3.: az e tárlaton szereplő művek között tartok rövid szemlét, igyekezve a kiemelt művek által az egész gyulai csapat munkásságát jellemezni.

Természetesen mindhárom területen csak vázlatot készíthettem. E téma csupán egy nagyobb tanulmányban fejthetné ki teljes mondanivalóját.

Mindannyian tudjuk, hogy a modern magyar nemzeti festészet bölcsője Nagybányán ringott. Ott olyan festők szabad társulása alakult, akik korábban Münchenben iskolázták magukat. Mozgalommá fejlődött, amelynek súlyosabb oldala volt a sajátos festői-művészeti kérdések, mint a tematikai-tartalmi problémák taglalása. Ahogy művészettörténet írásunk ezt kiemeli, nem alkotott „hangsúlyosan egynemű stílusképletet”, elnevezése, a „nagybányai iskola” nem takar stílusegységet. Hollósy, Ferenczy Károly, Réti, Thorma, Iványi-Grünwald egyéni arculú művészetet teremtett. Ami közös bennük: a táj, a környezet hatása és a művészetről közösen vallott erkölcsi értékek. Ilyen értelemben a később alapított művésztelepek sora, a „művészeti szervezetek speciális vonásokkal rendelkező intézményei” etalont kellett hogy lássanak Nagybányában. Szolnok, Kecskemét, Hódmezővásárhely, Miskolc, Szentendre – mindegyik a maga módján alakította, változtatta a vele szemben támasztott elvárásoknak, igényeknek is megfelelő programját, átfogó művészettörténeti távlatból azonban nyilvánvaló, hogy olyan alkalmat, lehetőséget teremtettek, nevezzük most már őket így, a „művésztelepek”, amely a mesterségben alapozást és a stílus formálását, továbbfejlődését is elősegítette. Nem kell most a régmúlt művésztelepeivel foglalkoznom, de eseményeikben emlékeznünk kell arra, hogy a ma-

gyar festészet történetében a munkáséletet, a paraszti sor ábrázolását, a helyi milieu-be helyezett életsors eseményeit ezeken a művésztelepeken emelték be a mesterek festői programjaikba. Így 1885-ből említhető Deák-Ébner Hajóvontatókja, majd Fényes Adolf Nap-számosa és következménye, a Szegény ember sorozata, a példákat folytatva Koszta József Hazatérő aratókja (1897), a Mezőn (1904) és a Kukoricatörés (1915 körül) idézendők. Ezek a jelzett tematikában első úttörő művek saját élményből és megfigyelésekből fakadtak.

Nem ismerem a Gyulai Művésztelep alapító okmányát – utólag látom, ahogyan ez a jelen kiállításra kiadott, a Fényképek és dokumentumok² című albumból kitűnik, nem is volt ilyen. Csupán Tóth Tibor festőművész, az „alapító” címére a Népművelődési Intézet által küldött, 1969. június 20-án kelt felkérés tudósít arról, hogy augusztus 1–20. Gyulán művésztelep lesz. Nem áll módomban ismertetni a '60-as, '70-es évek alkotótelepeinek programjait – ezen egykori művésztelepek alapító okiratainak elemzése, értékelése még várat magára. De annyi bizonyos, hogy a művésztelep mint társulás – programjától bizonyos mértékben függetlenül – lehetővé teszi, hogy az ott dolgozók egyazon szellemiséget vállaljanak és homogén stílusorientációt alakítsanak ki, s mint intézmény, bizonyos keretekhez tartásuk magukat művészeti munkájukban. Egy ilyen, ha úgy tetszik, elvárás, vagy lehetőséget beteljesített a Gyulai Nyári Művésztelep – melyre elegendő bizonyíték a most válogatott művek közös szellemisége, egymást erősítő stílusigazodása.

A XX. századig a szélesebb néprétegek nem nyertek olyan ábrázolást, melyekben egyénítették volna alakjaikat. E személyiségek allegorikus attribútumokban, példázatokban, idillekben, tájábrázolás staffagealakjaként, vagy ideológiai megfontolásokban tipizált ideogrammaként szerepeltek csupán. Jószerint a XIX. században jelenik meg az az orientáció, amelyet immár sajátos értelemben munkás-, illetve parasztábrázolásnak tartunk: Courbet-nél, Meunier-nél, Millet-nél, Menzelnél, van Goghnál, Perovnál (1866), Repinnél (1873). Csupán jelzem, hogy a XX. századi magyar művészet ezen tematikájú ábrázolásainak tekintetében – összehasonlítva Európa egyéb festőiskoláival – igen hiányos a leltárunk. Nem lehetett ez véletlen. A XIX. században kialakuló magyar nemzeti művészet sem bővelkedett ilyen típusú művekben. A történelmi félmúlthoz érkeve: a munkás- és parasztábrázolást, a föld és a gyár munkástömegeit, azaz a „dolgozó nép”,

bemutatását lejáratta az ötvenes évek irányzatos és minőségében nagyon gyenge, hivatalos művészete. Így történhetett az, hogy annak a Kállai Ernőnek, aki erősen baloldali volt, aki mindig is sokat harcolt a legmodernebb irányok érdekében, 1925-ben, az Új magyar piktúrában leírt megállapítása sokáig, évtizedeken át érvényes maradt. Megállapítása szerint „amikor nemzeti sajátosságokról van szó, természetesen nem a liberális polgári illúziók (...) értelmében való fogalmakat használók. Az osztályokba tagozódó társadalom egészére kiható, egységes nemzeti kultúráról beszélni igen késői felújítása volna romantikus történelmi konstrukcióknak. Új piktúránk magyar, de polgárian magyar művészet. Sem a magyar paraszt, sem a magyar munkás élete, gondolat- és érzésvilága nem ölt testet benne. Hacsak nem polgári entellektüelektől származó értelmezések alakjában”. 1925-ben Kállai nem osztálytudatos, pártos művészetet vizionált, de megjegyzése a magyar festészet történetének egyik kitöltetlen fejezetét involválja. Mikor készültek a kisemberről, a kisiparosokról, hivatalnokokról, különböző szabadfoglalkozású, nem intellektuel rétegről, nem a középosztályról, de nem is az öntudatos munkásokról és földművelő vagy állattenyésztő parasztságunkról festői sorozatok? Olyan ábrázolások, amelyek nem zsánerben vagy karakterképen, hanem általánosságukban vagy típusaik szerint, cselekvő életükben vagy általános létükben ragadják meg ezeket a társadalmi osztályokat és réteget? Úgy hiszem, csupán kis számban és nagyon ritkán. Maradt helyettük a mára megfakult esküvői fénykép; később a munkahelyi brigádok, egyesületek, sportkörök és dalárdák stb. tabló-fényképei. És az 1950-es években a MOKEP heti híradója. Valójában a magyar képzőművészekről a szociológiai jellegű társadalomelemzés éppoly távol állott, mint a mélyebb filozofálás, a mélyebb, víziós vallásosság, az expresszionizmus lélekűvárlása, az elvont komponálási és szerkesztési kérdéseknek magukban a művekben felmutatható jelenléte. Kállai kívánsága a paraszti és munkásrétegek, sőt a kispolgári rétegek sorsának, tudatvilágának bevonása a képzőművészetekbe – végül is nem következett be. Ez a gondolat nem valósult meg akkor sem, amikor a második világháború után a művészetre irányuló pártos propaganda ezt történelmi megalapozottság nélkül erőltette, hiszen internacionalista világképtől vezetettve és totalitárius államszervezet kereteiben diktált a művészeknek. A „közösségi művészet felé” modern formákban gondolkodó irányt adminisztratív módon betiltották, a népi irodalomra támaszkodó, illetve a két háború közti magányos, elszigetelt szocialista művészet törekvéseit (Derkovitsot) is csak 1956 után tűzték lobogóra. Mennyire jellemző, hogy a Derkovits Gyuláról írt nagymonográfia csak 1968-ban készült el (Körner Éva munkája). Valószínű, hogy az MSZMP újabb kultúrpolitikai irányának kialakításához szabott taktikai fordulat hatására, a Szabolcsi Miklós által írt Bartók, József Attila és Derkovits művészetének sajátos szempontú rehabilitálása következményeként óhajtották a nagy proletárfestőt újraértékelve paradigmának állítani. Amikor már vagy évtizede Juhász Ferenc A tékozló ország című művéhez készített Kondor-illusztációknak (1954!) kellett volna érvényben lenniük! Az

1960-as évtized első felére hivatalos körökben is kimerült az úgynevezett szocialista realista művészet diktátuma, amely valójában egy nagyon megkészt, Keletről importált, nálunk ilyen formákban soha nem honos, naturalisztikus típusú festészet párthatározatok árnyékában erőltetett irányzata volt. (Ha már Derkovitsot említettem, mennyire jellemző, hogy a fiatal művészek még 1970-ben is Derkovitsról elnevezett alkotói ösztöndíjat kaptak, noha amit alkottak, jobbára köszönő viszonyban sem volt a proletár festő munkásságával.)

Tudjuk, hogy a szocialista társadalom berendezkedésében a művészet is felépítmény, az államtól függő tudatforma, és nem a társadalom magából kitermelt szabad tevékenysége. Az 1960-as, 1970-es évek művelődéspolitikájának gyermekeiként létrehozott művésztelepeken jobbára már a taktikájában megváltozott, „oldjunk, hogy köthessünk” ideológiák elvárásai, az izmusok állami tiltásai, vagy a művész magára erőltetett önkontrollja szerint folyt a munka. A jól nevelt, valóban „felkészült” művészettörténészeket, a művelt esztétákat, akik a realizmusok, új-realizmus és mágikus realizmus, vagy hiperrealizmus, pszicho-realizmus, illetve szürnaturalizmus kategóriáját laboratóriumi körülményeik között „analizálták”, azonban megzavarta a külföldi orientáció és a hazai irodalom. A '70-es évtized elején a magyar irodalom már Örkényé, Weöresé, Pilinszkyé, másrészt Gáll Istváné, Galgóczy Erzsébeté, Csurkáié. Még nem teljesen Csoóryé, de ugyanígy Tandorié, Esterházy Péteré, Hajnóczy Péteré és Nádas Péteré. Egy olyan irodalom, melynek jellegét akkor nehéz volt leírni, jellemezni – Tandoriról például azt írták: prózája „racionalista dadaizmus”, és Esterházyval is ugyan csak birkóztak. (A Termelési regény /kissregény/ megjelenésekor a Népszabadság a lukácsi realizmus totalitását kérte számon az írón. Így még 1990-ben is a Magyar irodalom történetében Kis Pintér Imre tollából ez olvasható: „...írásainak térhódításával az irodalom funkciójának átértelmezéséről, érzékenyebb esztétikai jelrendszer jelent meg irodalmunkban, s általa olyan konszenzus megteremtése, amely akaratlanul is zárójelbe teszi a valóságábrázoló epika két fő tartópillérét: a közösség közvetlen képviselését és a lineáris fejlődés elvét. Ez a prózaváltozat a nyelv, a kifejezés relativitásának élményéből született, s ebből következően a par excellence esztétikai alakítás lehetséges mozzanatait állította érdeklődése középpontjába, legfőbb témájává maga az elbeszélés módja vált.”) Hogy aztán a képzőművészet funkcióváltásának mily következményei lettek a '70-es évek folyamán, arra Németh Lajos emlékezetes tanulmánya vet fényt. Ő Gesztus vagy alkotás / A kortárs művészet fejlődéstendenciáiról (első közlés: Tájékoztató, Magyar Képzőművészek Szövetsége.1975/1. 5–10. p.) című írásában összesítve nyolc irányt ír le, s misem jellemzőbb, hogy maga az irányok értelmezése milyen skolasztikus körülményes nyelven íródott, s az irányzatok magyarázata-értése még ma is mennyire szakmai jellegű, azaz előzetes bennfentességet, tájokozottságot kíván. Nehéz ma rekonstruálni, milyen pozitív és negatív visszhangokat váltott ki az írás az akkori, nem felkészült közönségük és nem utolsó sorban a hivata-

los ideológia oldaláról: a nagyrealizmus elleni támadást sejtő illetékeseknek mily problémákat jelentett az egykori modernizmus értéke. Hogy emlékezzünk a szöveg valóban nem egyszerű terminusaira, meghatározásaira, íme két szűrőpróba. Németh Lajos ezeket írja többek között (I. m. 168–169. p.): „A mű, mint differenciált értékstruktúra koncepció helyett csupán parciális érték realizációjává válik. Ennek modellje az op-art, mikor is redukció történik bizonyos alapmotívumok permutációs és variációs sorára. A végső fázis a minimal art, a parciális értékre szorítkozás, illetve az értékstruktúra redukciója bizonyos optikai elemekre azt eredményezi, hogy a mű a nézőre csak mint pszicho-fiziológiailag meghatározott receptorra kíván hatni, azaz pszichofizikai apparátusára, és nem, mint korábban, egész pszichika és kulturális bázisára.”

Vagy: „A jelen szakasz paradox jellegét mutatja, hogy egyszerre mutatkozik – és a paradox szituáció jeleként ugyanabban a jelenségben – a szubjektivitás paroxizmussá fokozása és egyúttal kiiktatása. Ennek modellje a gesztufestés, amely egyszerre a szubjektivitás paroxizmussá fokozása, másrészt a véletlennek és a dimenzió nélküli expresszivitásnak való kiszolgáltatódása, amely pedig a valódi szubjektivitás halálát jelenti.”

Ezek a korfestő szavak nagyon jellemzőek az egykori műkritika nyelvi bonyolultságára, ami mögött természetszerűen a művészeti irányok filozófiai komplikáltsága húzódik.

Az 1970-es években a hazai pályán nemcsak a művészetnek született, új, bonyolult, nehezen érthető és értelmezhető nyelve, hanem a művészetet értelmező kritikának is. És valljuk meg, mindkettő értékéhez bizonyos scientizmus szükségeltetett, ahogy szükségeltetik ma is. De kétségtelen, hogy ekkor jelent meg Kassák Lajos *Az izmusok története* (Magvető, 1972) című műve³, és két kiválóan annotált, pontosan dokumentált, elmélyült helyzetfelmérés a *Kritika* folyóiratban Beke Lászlótól: *A magyar nem-ábrázoló művészet I.: Az absztrakció továbbfejlődése: konstruktív és organikus tendenciák.* (*Kritika*, 1971. 16–22. p.) és *II.: A tiszta forma művészei* (*Kritika*, 1971. 24–28. p.). Tehát azok a művészek, akik elméleti igazolást vagy igazodást kerestek saját művészetfelfogásukhoz, végére magyar nyelven is jó szakirodalmat olvashattak. Az megint más kérdés, hogy az irányokat hogyan lehetett értelmezni. De az kétségtelen, hogy jóhiszemű vitát csak ismeretekkel a háttérben lehet végbevenni, s bármennyire elkötelezettnek ítéljük vagy látjuk ma ezeket az írásokat, akkor szellemi vagy talán csak műveltségi horizontunk tágítását szolgálták. Másrészt a társadalomban jelentkező, az önállóbb és liberálisabb gondolkodáshoz a művészet is tápot igyekezett szolgáltatni. Meg kell említenem, hogy az évtized elejének szellemi szituációja, a kultúránkra irányuló alapkérdések életszerűségei, amelyek inkább a magyar irodalom által érintett sorskérdéseket jelentik, sokkal inkább valódi problémákra vonatkoztak. (Németh László Ha ma lennék fiatal és Illyés Gyula Válasza ahhoz a kérdéshez, hogy provinciális-e nemzeti klasszikusaink öröksége.) Illyés akkor szállt harcba/síkra a nemzeti kultúra klasszikus tradícióiért, örökségé-

ért, a „gyökerekért”, amikor maga a „mindent lehet” jelszavával, kései lírájának szabadabb ütemezéseivel, gondolatrítmusával, „formátlanságával” jelentkezett. E megformáltság mögött az irodalomismerő természetesen ismerte rhapszodosz költőnk korábbi, szigorú nyelvi strukturáltságát.

Az 1970-es évtizedhez érkezve, amikor a Gyulai Művésztelep alakul, a helyzetet a *Kritika* 1971-es, a képzőművészet értékeléséről írt tanulmánya világítja meg. NL: Realista törekvések a kortárs magyar képzőművészetben (*Kritika* 1971/2. 21–25. p.) Az írásról röviden annyit, hogy program-tanulmány. A tágan értelmezett realizmus és realizmusok meghaladására tett kritikusi javaslat, amely bizonyos kortárs tendenciák áttekintéséből indul ki. A tanulmány gondolatmenete több szálon fut. Több korábbi és egykorú, általa tág vagy a nagyrealizmus értelmezésébe bevont irányt említ; meglepő, hogy elfogadja (Kállai Ernő megnevezése alapján) Vajda Lajos művészetét, mint pszichikai realizmust. Bevezetőnk szempontjából nekünk elég most a hőmezővásárhelyi, azaz tágabb értelemben az alföldi festészet akkori centrumának tendenciáiról mondottakat felidézni. A realizmus NL-nél a következőkben foglalható össze: Társadalmi töltetű elkötelezettség; posztulált jövőkép elérésének alávete-tett, bizonyos elvontságot a művészetekben is tárgyiasító, elemző módszer; humánközpontú törekvések analízise. Erősen rokon a realista irodalom etikai szempontú témavállalásaival, a valóságot a maga totalitásban megragadó és azt ábrázolni képes művészeti módszer. Nem stílus, hanem módszer. És ebből a totális igényből erednek alapkérdései, azaz hogy a realizmus világképet teremtő művészet, hogy világot konstruál, de nem helyettesíti a valóságot. Ezért a realista művész és művészete mindig szembesül a valósággal, párbeszédet folytat vele, elemzi, értelmezi és közli a nézővel erről az ontológiai entitásról a saját, erkölcsileg megalapozott véleményét. A XX. századi realizmus tulajdonképpen realizmusok sora, állítja a dolgozat, amelyben a tartalom az elsődleges. A formák ugyan megfelelnek a tartalomnak, de változnak, változtathatók. A realizmust nem a megjelenési formái, hanem a tartalom értékelése, elemzésének módja határozzák meg. Németh Lajos – és ez a mi szempontunkból is figyelemreméltó körülmény – az 1970-es évek elejére meghaladottnak, kiüresedőnek tartja a korábbi realiztikus irányokat, így a kortárs vásárhelyiek szemléletét is. Utóbbi – meglehetősen tévesen – „paraszti mítoszt ébresztőnek vagy a paraszti élet verista ábrázolásának tartja”, és helyette egy új művészeti világjelenséget, a pop art irányát ajánlja, továbbá a felélesztett neoavantgárral ismerteti meg olvasóját.

Az ismét aktualizált „modern” művészet a '70-es években így már nem tudott, nem is akart a „valósággal” foglalkozni: hiszen magát a nyelvet, a kommunikációt vizsgálták. Áttértek a filozofálgatásra, hogy vajon mit lehet mondani, közölni a nyelv által, a nyelvvel, bár tudjuk, hogy a művészet is nyelv. Művészeink, kritikusaink Wittgensteint és Heideggert olvastak; a művészet és műkritika lét- és ismeretelméltté vált. Kétségtelen nagy hatása volt a magyar esztétikára Heidegger *Der Ursprung des Kunstwerkes*;

egyik kiváló hazai értelmezője szerint a század egyik leglekerekítettebb, legszebb művészetről szóló filozófiai szövege, noha kiváló fordítása magyarul csak 1988-ban (!) jelent meg. A sokkal „szolidabb”, természetesen egészen más alapokról induló Nicolai Hartmann féle *Esztétika* is 1977-től volt csupán olvasható magyarul.

Azt már kevésbé tudom, hogy vajon Heidegger kis írása, a *Die Kunst und der Raum* (1969, St. Gallen / *Das Draussen zum Innenraum wird*) ismert volt-e hazai körökben, például Shaár Erzsébet körül?

Az 1971-es *Kritikában* megjelent, NL tollából származó dolgozat mára kiható tanulságaiból azt emelem ki, hogy a kritikus mindig az előtt a nehéz feladat előtt áll, hogy szakmája éppen kurrens vagy bevett nyelvén értelmezze, magyarázza azokat a műalkotásokat, amelyek a befogadójuk számára mindig üzenetet jelentenek. Hiszen a műalkotások tartalmi rétegeiben csak igen vékonyka szelet, réteg az, amire a jóhiszemű kiállítás-látogató rákérdez. Mit ábrázol a kép /szobor stb./ és jól, azaz „hűen”, helyesen, vagy érdekesen ábrázol-e a művész? Elfogadom-e azt, amit a művész mond, vagy nem tetszik nekem ez az alkotás?

Hogy ezek a jelentéstartalmak, mint mondánivaló, cél, ráhatás a nézőre, katartikus folyamat felkeltése, az értsd és értelmezd, amit látsz, továbbá az, hogy a látvány nemcsak látvány, hanem a látványon túl lendülő elemzést kívánó tényanyag, meghosszabbítható esemény-sor, környezet – állapot és előzmény – leírás vagy elemzés, asszociációkra készítő megjelenítés. Hogy ezek a jelentéstartalmak egykor és ma aktuálisak-e, leírhatók, megközelíthetők, kifejezhetők, kimondhatók és magyarázhatóak-e, rejtetten vagy kifejtve, rajta, azaz benne vannak-e a műben, arról kell még nekem most beszélnem. Az 1970-es évtizedről,

majd az 1980-tól 1985-ig tartó időszakról van szó, amikor a Gyulai Művésztelep legjobb munkái készültek. Kérdés, hogy milyen kapcsolata volt e csoportnak a realitással, annak a realizmus vagy nem realizmus kérdésében/módszerében fogant elemzésével, az egyenes beszéd vagy áttételes jelképrendszer alkalmazásával, és a más irányzatok elemzéseinél oly gyakran alkalmazott kritikai nyelv használhatóságával. Ezek közül, emlékszünk, azon években az alábbiak voltak az elemzésekben a főbb jelszavak: tükrözés vagy átírás, vulgár-naturalizmus vagy illusztratív életképszerűség, avantgárd modernség vagy helyi tradíció továbbmentése, az ábrázolások egy elhatárolt tartalmi köre, mint a nemzeti szellem realizmusának monopóliuma, továbbá egyéni vagy kollektív mitológia, szuverén világ stb. Használhatók voltak-e, alkalmazhatók-e ezek a kritikától elvárt nézőpontok a gyulai művészcsoporthoz? És ha igen, hogyan használhatók ezek ma is?

Nem szeretném azt sugallni, hogy azon művek alkotói, akikről az alábbiakban nem teszek említést, nem lennének fontosak, hisz az ő anyaguk is szerves részét képezi a kiállításnak. Az alábbi kiemelések csupán arra szolgálnak, hogy világossá tegyem a fenti megjegyzéseket.

Szakáll Ágnes szereti elmosódott, kopottas tükrökben mutatni, pontosabban megfigyelni önmagát. Mintha közben egy, a szubjektumára vonatkozó nyelvi játékot is becsempészne a tükrös önarcképekbe: mit jelent az, hogy tükrökben jelenik meg alakja? Érdekessége e festménynek, hogy a nézővel szembenéző szobafal virágmintája erőteljesebben és konkrétan nyerte el jelenlétét, valóságát, mint a tükrökben a főszereplő, vagyis a tükrök kissé homályosan, csalafinta módra tükröz. Ilyen értelemben tehát nem azt mutatja, hogy ilyen vagyok, „tükröm-tükröm, mondd meg

nékem alapján”, hanem mintegy kérdezi, hogy ilyen volnék? A tükör úgy aktiválja magát, hogy elfed az egyéniségeből valamit. A cím kettősséget sugall: a falon is árvcáskák, a tükörben a portréírozott is talán árva... Árvcáskák a festmény címe. Talán mindkettő, a virág is és a festő is oly másodlagos fontosságú lenne, mint a falra felvitt monoton kiegészítő minta?

Tömpe Emőke éveken át visszatér ugyanahhoz a tárgyhoz, környezethez, ugyanahhoz a kertsarokhoz – így kettősük a kölcsönös egymásra vonatkoztatás, a valóság közossége. Itt mi változott, és vajon én is változtam? Máskülönb Szakáll Ágnes és Tömpe Emőke akvarelljei a természetközelség oly klasszikus darabjai, melyben a lebbentő pillanat és a rebbenő lélek egymásba kapcsolódását láthatjuk. Ritkán látható pillanatok, amelyek boldogságos akvarelleket eredményeznek.

Szabó Éva Mária a lepusztuló kamrák üres üvegeinek nemcsak egyszerű képi leltárát adja, hanem elég bátor ahhoz, hogy olyan metamorfózist varázsoljon a hétköznapi tárgy leírásba, hogy attól még egy asztalkendő rendetlensége, a „nem leszedett” rendezetlen asztali kellékek is organikusabb, majdnem, hogy maguk-kellette, csalfán derűs életre keljenek. A korszak egyik alapelvárása volt a tükrözés-elméletek vizsgálata, tágitása. Ha e három művésznőnek az ún. „összetett valóság” iránti érzékenységét kellene szavakban megfogalmazni, megfigyelhető náluk a tudatos szemlélet-szűkítés, és valami olyan műkritikai nyelvet kellene találni, amelyben nincs helye a sok díszítő jelzőnek, a mellébeszélésnek, a helyzetek – így mondták – kozmetikázásának. Tehát lakonikus tömondatokat kellene mondani, ugyanakkor a tárgyakra vonatkozó fogalmaknak, melyek a nyelvben főnevek, nos ezeknek a főneveknek kell felszívniuk magukba a tárgyak jellemzőit, jelzőit, egyszerűségét, puritán életét.

A fiatalabb generációt képviselő Bodor Zoltán szívéből oldottabb, lágyabb színvilág kel életre, még a címadásban is érzékeljük ezt. A Lila szoba című festményére gondolok. Ő mer derűs is lenni – a környezet megfigyelése részletgazdag, de gondolatai magabiztos egyéniségen keresztül leszűrtek. Hogy a kiállított művek között mily sokszor szerepel a modellrajzolás műterme, egy nyárra elhagyott elemi iskola igénytelen környezete, az sem lehet véletlen: a kis környezet jelenik itt meg, amelyben a mesterséget gyakorolták. (Rajzok, festmények, portrészobor születtek kedvelt modelljükről.) De a fő téma a kertsarok, az elhagyott ház, az üres konyha, szoba, a romladozó veranda, a fészker, a sufni, a bezárásra ítélt műhely – a tárgyak, az elhasznált készletek, és igen, mondjuk ki, a hagyatéki elnevezéssel egykor e hasznos tárgyakat így megcsúfoló, az idővel kicsorbult, hasznavehetetlen sok kacat-vacac. Tudom, hogy ezeket akkor megfestők nem mint festői tárgyakat, hanem mint dramatizált jelképrendszer elemeit akarták élénk sorolni. Akkoriban máshol az „objet trouvé”-k, „ready-made”-ek divatja volt, de azoknak mennyire más volt a jelentése! (Mi lesz valamiből az alkotói átértelmezés folyamán, ha nem eredeti környezetében, hanem valamiféle elidegenített helyzetben jelenik meg.)

A jubileumi kiállításon a szobrok egy csoportját nézgetve azt kérdezhetnénk, hogy e tárgyak gyöke-

resen miben különböznek az „objet trouvé” programjától. A válasz differenciált e művek kettős természeté miatt. A szobrászat évezredeknek keresztül az emberalakot örökítette meg szobor formában, most viszont tárgyakat tesznek szoborrá. A különbség tehát, hogy bennük a kisművészet oly plasztikai tulajdonságokkal gyarapszik, amivel a tárgyak felemelkednek a „statua”, a szobor rangjára és jelentés-tartományába. De nem úgy, ahogyan Rauschenberg valós széke, amely egy kommersz, áruházban vásárolható nyári kerti bútor darab, csak éppen egy kiállítási posztamentre helyezték. Lakatos J. Péter és Tömpe Emőke a hétköznapi tárgy-dolgait megfaragják, megformázzák, meg- és újra alkotják, és aztán helyezik, emelik a talpazatra. Ezzel máris más dimenzióba utalják a saját maguk készítette, tehát nem „ready-made” tárgyaikat. E művek oly pop-art-osak, (vagy akkori hazai terminussal) szürnaturalista formálásúak, hogy első pillanatra valódi tárgyként percipiáljuk őket. Egyébként nem véletlen a feltétlen tárgy-hűség elérése; gyümölcsöző program volt ebben az évtizedben a fotózás, mint önálló művészeti ág vállalása. De itt az alkotók egy kis műfogással megváltoztatták a tárgy életét. „In memoriam” tárgy-szobor emlékmű. Tömpe Emőke ráadásul még üveg-urnába helyezi a tárgyat. Az irattáskát egy posztamenten látjuk felravatolozva. Így a fennkölt, de ironikus cím vagy arra utal, hogy egykor benne olyan iratokat tartottak, amelyek emlékeztetők voltak, vagy egyszerűen arról van szó, miként a Bohéméletben a festő elsiratja kabátját, itt most a szobrászművész elhasznált táskáját. Amikor samottból készített Irattáskáját is szobornak teszi és a samott bőrre emlékeztető anyagszerűségét használja ki, akkor a régi trompe l’oeil-ök trükkjével él. De kerámia tárgyai anyagszerűségükben kissé kellemetlenek. Metamorfózisuk élettana a „furcsává tévő” ironikus elidegenítés. Én a magam részéről a szobrok egy csoportja között veszem észre azt a fiatalos derűt, azt az ideológiától mentes, ösztönös életbe helyezettiséget, amitől eltérnek a kiállítás festményei. Említem Albrecht Júliát, akinél bizonyos szecessziós különállást is érzek, többek között abban is, hogy ugyanazt másként, másban adja: ez szellemes játék. Rác Katalin terrakottái oly derűs és humoros érzést közvetítenek, hogy azokat szemlélve mintha más világba érkeznénk. Egy derűs lélek vezet itt biztos kezét, és örömmel tölt el minket, hogy az élet erre is módot ad. Szőke Sándor bátran fogalmazza mondatait, formák iráni érdeklődése fantáziáját a karakter megragadása felé irányítja. Portréin a karakter megjelenítése az epidermisz elemzéséig közelíti meg szereplőinek élettanát. (Király néni). Lukács István Brâncuși munkáin érlelt organikus képződményére nagyon szellemesen helyez egy kiváló minőséggel faragott, egymásba fonódó emberpárt; itt az ironia lépést tart a tradíciók kultúrájával.

Ami az „alapító tagok” (Székelyhídi Attila, Balogh Gyula, Marosvári György, Szakáll Ágnes) festészetében élénk táru, az a városban, Gyulán, a minden itt maradt, elromlott, elhasznált eszközt, annak saját múltját és (akkori) jelenét mondja, idézi, ismétli közvetkezetesen, konokan. Semmi különös értelmezési

trükk, áttételezés, átírás stb. – ezek lerobbant házak, lepusztult kertalja, kamratöltelék; ilyenek, és kész. A festő nem nyúl bele a világukba, még halmazait sem rendezi kompozícióba, így vannak, így kerülnek szemünk elé, így megkerülhetetlenek. Szűrjük a szemünket. Ez lett az életmódjuk. Kiüresedtek, lekoptak, pusztulnak. Már élettelenek, csak még nem vették ki őket életmetni. Én az előadásmódban sokszor szándékolt, kényszerítő távolságtartást vélek e mögött a szemlélet mögött, egy olyan programot, amelyben nem a lírai és művészi én szándéka érezhető, hanem egy technicista eszköz, a kamera (a fényképezőgép lencséje) objektivitása. Egy empirikus szociográfia valóságot feltáró helyzetjelentése; talán éppen azért, hogy ne túlozzon, másítsa a művészt, ne emelje be szubjektumát a tárgy és a róla alkotott festmény közé. Sőt éppen ellenkezően, objektivizáljon, tárgyiasítson.

Székelyhídi Attila követi legszorosabban a helyi eseményeket. Milyen kesernyés a számos munkaérdemrenddel kitüntetett férfi képmása, milyen kevés féltlenivaló akad egy olyan házban, ahol „nemsokára bezárják az utcáját”, milyen póznélküliek a portréírozottak, és mennyire kihalt a klasszikus csendéletből annak egykori, eredeti otthonossága. Mintha egy bizonyos anti-műfajban megfogalmazott tárgy-halálesetek lennének, csak az üres csend marad, az ő elfogyó életük.

Vizsgálom, hogy a beszélő címek nélkül mi lehet ezeknek a festményeknek, szobroknak és rajzoknak az élményhorizontja, mondanivalóban megfogalmazott tágassága vagy éppen lehatároltsága? Azaz mennyit és mit mond a kép, mint olyan, címe, képalírásának szövege nélkül? (Természetesen most nem a technikai szintre, az előadás minőségére kérdezek, ez más problémák területe, amelyben nincs szégyenkezni való.)

Feltűnő, hogy hosszabb, elbeszélő vagy értelmező címeket is olvashatunk e művekhez kapcsolódóan. Talán ez az a pont, amelynél a kritikus nem mint interpretáló, hanem valóban mint kritikus léphet fel. A műalkotás szemlélése során csupán másodlagos tényező, hogy alkotója magyarázó programokkal látja el művét. A gyulaiak szeretik az epikus jellegű címadást, noha maga a képi nyelv már eléggé kifejező ahhoz, hogy nézője megsejtse a tartalmakat. Jogos az is, hogy a művész vezesse nézőjét, de jogos a befogadónak az a szabadsága, hogy ő döntsön, mit választ valamely mű összetettségéből. Még Balogh Gyula szegregált munkásruhái is megkapják denotációjukat (speciálisan rámutató jelentésüket), nehogy ne tudatosuljon a nézőben, hogy itt nem akármilyen kabátokról, hanem a levett, fogásra vetett, elnyűtt munkaruháról van szó; mintegy a heideggeri használt cipő, kitaposott cipő egzisztenciájának párhuzamaiként. Fájdalommal is ironizálnak a képcímek: egy elhomályosított szemüvegen keresztül minden bizonynal pontosan semmit nem látó öregember portréja alatt ez olvasható: „Felteszem a szemüvegemet”. Egyik festményének címe, A két öreg még... képi világa, maga a kép oly gazdag asszociációkban, hogy véleményem szerint nem is szükséges a képcím. Hiszen nem a Biblia Pauperumok egyirányított, a kanonizált történetekre való figyelésre felszólító mon-

datszalgajai a megvilágítók vagy a barokk populáris metszeteinek képmagyarázatai – a huszadik századi néző már látó, értő, tudja, hogy a képnelnek is saját világa, mégpedig közlő nyelve, grammatikája van, ő már művészetet értelmel, és ebben nem korlátozhatjuk. Balogh persze tudja ezt, de talán szükségtelen előzékenységgel fordul közönsége felé, magyarázza azokat a vázsnait is, amelyek sejtető vagy utaló eligazításokat nyernek a címalírásokkal: így a Konyhasztal, Árvalányhaj. Míg e képeken a vizualitás tényei bővülnek a címadással, bár a cím egyirányúsít, addig talányt adnak az olyan megnevezések, mint az Örök emlék és a Vásárhelyi levegő.

Hiányzanak az emlékkiállításról Marosvári György munkái, pedig azok kapcsán talán a legkövetkezetesebb helyzetelemzéseket olvashatjuk – az ő programja volt a legmélyebbre látó, leginkább konokul elemző. Marosvári György Szüleim című művén a tisztesség jelenléte fog meg; az ablak kivágásában látható kedélytelen lakótelep megfestése talán nagyon is közvetlen értelmezés, míg a varrógép és a táskaradió attribútumként való bemutatása csak szűkebb körben nyeri el világos értelmét. Ezzel rögtön a festmények közönségére kell kérdeznem. Magán- és családtörténetek, magánsorsok világa ez? Mi lesz a sorsa ezeknek a festményeknek? A jövőben hogy sorolhatnák? Ma még értjük és érezzük közvetlen vagy közvetett mondanivalójukat, de mit olvasnak ki belőlük a jövőben?

Ismét Marosvári festményeit idézem. Tükör / tehát jelen-képe/, óra /azaz idő-képe/, ismételt, a múltból itt maradt, kifakult családi-fénykép újra-exponálása, tehát elmúlt, letűnt zsáner, műfaj idézése, mindent árusító giccsbirodalom boltja, azaz kacat vacac bővli világ hirdeteménye. Langyos víz, ami nem gyógyít, ami olyan, mint a társadalom embere, se nem hideg, se nem meleg, határozatlan, jellegtelen statisztikai adat. Emléktárgyak a szobasarokban, ahol minden olcsó nyomat vagy bensőséges emlékét idéző fénykép ferdén lett felerősítve a falra, és az éjjeli szekrényről majd leesnek, lecsúsznak a tárgyhalmazok. Hagyatéki leltár, amelyben az elhasznált tárgyak értéknélküli lomtára talán az egykori, kézzel készített eszközök mára értelmetlenné váló, hiabavaló léte utal. A céljukat és funkciójukat vesztett tárgyak mint „vanitatum vanitas”, újabb attribútum rendszert kívánnak tudatosítani a nézőben. VI. kerület, Eötvös utca 51. – megengedhetetlen az urbánus nyomor ocsmányossága. Egyszóval mindaz, amit látunk, az nem a jó és értelmes élet, a szép természet, a maradandó emberi alkotások világa, hanem anti-esztétika, az értéknélküliség ontológiája. Hát akkor mégis szomorú az üzenete ennek a művészetnek? Mindenesetre elgondolkodtató a szöveges közlések és a vizuális világ között feszülő ellentmondás, ezért gyakoriak az ilyen címek: Kint és bent, Emlékkonzerv, Emlékkép, Szánálás, Önszembesítés, Törött tükör parabola tükör.

Salamon György kitörni látszik társainak szigorából; gazdag halmazokban mutatja környezetének tárgy- és tényvilágát, de festői előadása annyira oldottá tud válni, hogy nála már a nem szép világ nem jelent oly erőteljes erkölcsi kihívást, mint a művésztelep elkötelezettebb állandó résztvevői esetében.

Marosvári György néhány munkáján mégiscsak új-realizmusnak, pesszimista realizmusnak nevezhető vásznakon feltűnnek az akkori élet valóságának provokatív kérdései. Nem fordultunk-e el akkor ezektől a művektől, és inkább követtük a delikátabbat, az ínycsiklandozóbbat, a bizonyos mértékben közvetetten, konzszakrállási cselekkel beavatott módra izgató és „modern” műveket, melyek a kultúrpolitika és az ellenállás közti harcot jelentették, bizonyos ellenzéki séget szolgáltak, de elvárásolt áruhában jelentek meg? Nem éreztük kellemetlenül, magunkat? Nem éreztük esetleg sznobnak, beavatottnak, taktikusnak, okosnak, konformistáknak, cinkosnak magunkat?

És most visszatérhetek az 1970-es évek művészetpolitikájához és Németh Lajos jó szándékú, ám stratégiájában vitatható dolgozatához. Akkor ellen-szenves volt számunkra a művészet felelősségének váltig ismételt kérdése, érvényessége és annak társadalmi kapcsolata. Tulajdonképpen arról az elfáradt, hitelét vesztett művészetpolitikai törekvésről van szó, mely elvárta, hogy a művészet ideológiai mentén és alapján „szolgálja” a realitást, mit mondjon és hogyan a valóságról, és hogyan szóljon az emberhez. De hát milyen is a valóság? És mi az igazság? Ma már óvakodunk attól, hogy hatalmi érdekekben lássuk e kérdéseket, vagy ideológiai vitákat folytassunk e kérdésektől. Elfáradtunk a modernizmusoknak attól a kérdéskörétől is, melyek a művészet és mű határait elemzi, azoktól az izmusoktól, amelyekben önmagát vizsgálja az alkotó az alkotása kapcsán – mitől mű a mű, művész a művész? És hogy hová tesszük a művészetet? Tárgyi értelemben hol foglal helyet életünkben, milyen környezetet alakíthatunk a segítségével? Vagy csak egy alkalomra szól, mint a mai rendezvény, egy kiállítás megnyitására vagy múzeumlátogatásra? Ismét az ember érdekel minket, és sokkal kevésbé a mű belső problémaköre; a műértelmezés az ismeretelmélet saját specifikus területévé kezd válni. Igaz, nem várunk kinyilatkoztatást a múltól, de közlést igen, amelynek megvannak a tradíciói, és utalásai erre a tradícióra. Ma is az ember érdekel, aki mára már mindentudó, mindenütt ott akar lenni, mindennek részese akar lenni, mégpedig az egész világban, örökéletű akar lenni, klónozni akarja magát, mindenben a „leg”-et akarja választani és elérni családtervezéstől halál-nemének megválasztásáig, és minden médián saját maga diadalát és eredményességét akarja láttatni, tudatni és elfogadtatni magával és másokkal. És ezért a kritikus ismét perbe száll korának művészetével...

1970-ben még a mainál szűkebb létkérdések foglalkoztatták társadalmunkat. Hogy lehetne kijutni a szocialista feudalizmusból (ezt egy marxista professzor mondta így) egy nyitottabb, nemzetibb, hatékonyabb és boldogabb világ felé? Es akkor a művészek egy csoportja a maga módján ezt kérdezte és erre a kérdésre próbált választ adni. Arra kérdezett rá, hogy mi történik, mi történt az emberrel és társadalmával. Valamilyen módon elkötelezett, közösségi művészet volt; igaz a különböző ideológiák különböző javaslatokat tettek a művészetek vonatkozásában is. A művészet nem a művészettel kezdődik, és nem is zárkózik be önmagába. És nem merő párbeszéd a múlt mű-

vészetével, és nem gyűjtők befektetési vállalkozása. A mai kitágult és sokszor iránytalan világban igenis lehet útjelző, segítő társunk Az ember a művészetben ráismer önmagára. Nemcsak örömeire, hanem szűkösségére, szegénységére. Az ezen a kiállításon szereplő alkotók mertek szembenézni ezzel a szorongatottsággal, az elmúlással és leépüléssel.

Ha e bevezetőben még egyszer visszatekintünk a magyar kultúra történetére, így képzőművészetünk alakítására is, ki kell mondani, hogy utat tévesztettünk az 1920-as és '30-as években, és ugyanezt tettük az 1970–1980-as évek folyamán is. Az előbbire talán mentség lehet, amit a korszak egyik kiváló ismerője mondott: „a két rossz helyett a kisebbet választottuk”. A történelmünkötől sújtott, létünkben meghatározott, szabadsághiányban szenvedő, reményről lemondott önmagunkat. Azt a kitűnő magyar művészetet, amit jószerint még ma sem ismerünk teljességében.

Visszatérek a kiállítás műveinek életrajzához. Keletkezésük idején nem méltatta őket sem az országos sajtó, sem a szakma, és szélesebb értő közönség sem fordult feléjük. Talán nem is volt ez nagy baj, félrehúzódva dolgozhattak. Ma, nemcsak az általuk képviselt minőség okán, de a korszak művészetének dokumentálásaként is jóvátételt kell kapniuk. Arra érdemes figyelni, hogy láthatóan a gyulaiak itt bemutatott alkotásai megtartják a vizualitás teljességét, a mondanivalóban, közlésben a kifejezés határozottságát, egyértelműségét, s ha ma történeti távlatból tekintünk vissza, ne feledjük: a történelmet, a múltat eltörölni nem kell, de nem lehet sem megszeppíteni, sem átírni.

Ha most ilyen retorikai kijelentés nyomán elgondolkodunk a jubileum fölött, azt is meg kell kérdeznünk: hová tartozik, kié ma ez a művészet, hová kerül mindez a múlt tárházából? Magányos marad, családon, ismeretségi körön, kisközösségen belüli mozog, néha megjelenik egy-egy kiállításon, vagy olyan közegbe, múzeumba kerül, ahol élő közelségben lesz környezetével és helyet kér magának emlékezésünkre méltó múltunk tanúi között?

- 1 A Gyulai Nyári Művésztelep 40 éve című, több helyszínen megrendezett jubileumi kiállítás 2009. július 25-től szeptember 27-ig volt látható. A Corvin János Múzeum Kohán Képtárában, a Turisztikai Hivatal kiállítótermében és a Művelődési Ház Kisgalériájában ötvenhat alkotó mutatta be munkáit. A tárlatok közös megnyitóján elhangzott szöveg szerkesztett változatát közöljük. (A szerk.)
- 2 A Gyulai Nyári Művésztelep 1969–2009. Fényképek és dokumentumok. Vigyázó Ferenc Művelődési Társaság, Budapest – Gyula, 2009. 109 p. (A szerk.)
- 3 A kézirat lezárása után több mint másfél évtizedig meg nem jelentetett mű 1972-ben történt kiadásával kapcsolatban, egyben a jelen tanulmány által tárgyalt időszakról kortörténeti szempontból sem mellékes, érdekes adalékokkal szolgál a 2003-as kiadásban Csaplár Ferenc. (Csaplár Ferenc: Utószó az új kiadáshoz. In: Kassák Lajos–Pán Imre: Izmusok. A modern művészeti irányok története. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 265–279. p.) (A szerk.)

HALMAI TAMÁS ◀

Az ég utolsó szava

Iancu Laura: névtelen nap

Jelenkori költészetünket a gazdag sokirányúság jellemzi. A kortársi paradigmák alig belátható világában a műveltségre alapított poétika, az intertextusok derűs játéka, a formanyelvi virtuozitás testesíti meg az egyik végpontot. A depresszív tónusoktól s a rezignált-cinikus versnyelvi magatartástól sem ödzködő, önreflexív líranyelv a másik véglet. A kettő között a sanzonos könnyedségtől a minimalista természetlíráiig ugyancsak számos érvényes alakulatot találunk. Iancu Laura verseit azonban csak üggyel-bajjal tudnánk elhelyezni nemzedéktársai kísérletei között. Mélyen személyes, gyötrelmesen szenvedélyes lírája nem sokat törődik a költészeti korszellemmel. Expresszívén tördelt, többségükben központozás nélküli szabadverseiben zaklatott alanyiség, panaszos vallomás fejlődik ki, az áldozati beszéd megannyi alakváltozata. Istentől és a szerelemtől elhagyatva lenni, egyszerűsre mind Istent is, a szerelmet is szüntelen fáradtsággal keresni-szólongatni: ebből a lírai alapállásból bomlik ki ez a költői világ. A halálós kétségbeesés és a szorongató hit kettősségében a párkapcsolat keserveit a teodícea síkján értelmezi, a rejtőzködő Isten elől pedig olykor szinte elrejtőzni vágnék a versek beszélője. Árvasága ontológiai indokú, otthontalansága köznapi gyökerű – félelmei közös félelmeink. A töredékes-indulatos versbeszéd rendszerint kihagyásos tömörséggel, asszociatív képalkotással, a látomásos népiesség emlékezetével mutat vissza művészi előzményekre: a – merészségében neoavantgárd ihletésű, irányában

archaizálóan klasszicista – alaktan Nagy László, Kányádi Sándor, Nagy Gáspár formakincséből merít, miközben a képanyag és az élményvilág Pilinszkyig s – különösen az anya-versekben – József Attiláig nyúl vissza.

Iancu Laura új kötete már alaki sajátosságaival megerősíti előföltéveinket. Elsőként a névtelen nap szószerkezet alliterációs finomsága készlet tünődésre. Bármelyik (mindegyik) napra érvényes lehet, amiről olvasni fogunk? Esetleg úgy értendő a kifejezés: apokrif időben, kívül a teremtett világon szólnak meg a versek? S ekképpen – Isten nélkül – neve sincs, így léte is kétséges, értelme is bizonytalan, tartalma is semmis a napnak (az emberi időnek)? A – jelentéséhez illően kisbetűvel írt – cím több olvasatot megenged. S a címadó költemény profán fohásza (az önmagát kiüresítő, de ezzel éppen a válasz helyét megteremtő imabeszéd példjaként) mindegyik közlélit igazolja: „reggel nem írsz nem vársz velem / sem buszra sem egy kézre / torokon szorít a túlélt nap / oda vagy minden este” (78.). A borítóképet adó Kokas Ignác-festmény, a Törmelékcsendélet pusztas szépségén túl is jelentéssel bír. Hiszen a törmelékes létezésről beszélnek, az elhallgatás kísértésével néznek szembe, de az élet önmagáért való vigaszában bíznak az általa takart művek. A – bizonyára szerzői – fülszöveg önértelmező szavaival: „Kivirágzott szürke falak közt, pohár vízzel az asztalon, omlatag öröklétben van, amíg van. / Ebben a világban két irányba nyílik és záródik az ajtó, ám a kilincs csak egy

kézre hajlik”. Végül a tartalomjegyzéket (több mint száz szöveg!) épp csak átfutva is lényegi tartalmakra érezhetünk rá. A verscímek (csupán taláalomra néhány: agónia, latrod uram, tisztaság, Te. Én., Rosarium, kopjafa, gyermekzsoltár, A názáreti, nagycsütörtök, amikor imádkozni, pátria, Csángó anyáknak) egy kortárs, ráadásul fiatal költőtől szokatlan tematikai együttett ígérnek. (A hét ciklus is többé-kevésbé a verstárgyak szerint szerveződik.)

A születés és a halál, a gyermekkor és a felnőtt lét, az anya, az Isten, a szerelem és a szülőföld vissza-visszatérő motívumok; s a nyelv, a költészet, a kultúra fundamentális jelenvalóságát sugalló verseket is az ezekből nyert érzelmi (sőt, végképp párját ritkítóan: etikai) többlet hatja át. Sötét fények között tájékozódik költemény és olvasója; a létezés itt szakadatlan drámaként, a kiszolgáltatottság kiváltságos alkalmaként tűnik föl: Iancu Lauránál nem lenni példát a hézagatlan idillre. (Igaz, a végső ürességet is minduntalan betölti valami, ami a reményre hasonlít – s jobb híján versnek hívjuk.) Beszédés tény, hogy az első ciklus az Agónia címet viseli, miközben a legelső vers a születés misztériális eseményét idézi föl – és lényegíti át: „sötét hajnal volt gyűrött / akár az aranyborjúra hányt ima / a trónust füst takarta // elemeiben állt a világ // s én apró tenyeremet tárva / éhesebb voltam mint valaha” (1978. december 30.; 7.). Nemcsak a nyitó darab: jellemző mód szakrális kérdésirányokat nyit és biblikus motívikával él a versek többsége; s a költészet mint mágikus

beszéd, a művészet mint metafizikus tett jelenik meg rejtett – mert színre vitt – ars poeticájukban.

A lírai alany („akiben meghúzza magát a lét” – Keleten; 8.) számára jószerelem mindvégig a magány és az elveszettség a legfőbb létigazság: „egyedül a Fák értenek meg” (Fától fáig; 9.); „Két kezdet közt veszem el” (in illo tempore; 50.); „Isten angyala nem vagyok, / testvérem nincs a bajban, / anyám a parton áll és jaj, / kezében szélvihar” (Mécs László; 61.); „Temetőt rak bennem a lét” (A feladó; 68.). Társként szegődik ugyan mellé a transzcendencia („e rendezett büntetések közt // sír a Fiú velem” – amikor imádkozni; 99.), de árulkodó mozzanat, hogy a talán legbizakodóbb sorokat az a vers foglalja magában, amely egy másik költő művészetét fordítja át saját tapasztalattá: „nem lehet árva az kinek / feltámadnak halottai” (Kányádi Sándor; 58.). Az istenhiány metafizikája egy ponton a föld („gaz”), az ég és az ember („pupillák”) háromlényű világát annak minden szintjén kilátástalannak tünteti föl: „körös-körül gaz verte / keresztfák / befagyott ég / kitágult pupillák” (körös-körül; 12.); más szöveghelyeken az evangéliumi üzenettől elzárt kreatúra helyzete dereng elő – amennyiben a jézusi történet lényegi mozzanatait idegeníti el a metafizikus garanciáktól a metaforika beszéde: „hiába nyitott / ha üres / a sír” (REKVI-EM; 14.); „a getsemáni éjszakát / csonka angyalok vigyázzák [...] rozsdás az ég” (harangok; 79.); „vasárnap a világ / éppoly szomorú, mint a karácsonyfa / alá szorult porszemek” (feltámadás; 86.); „az utolsó vacsorának nincs vendége” (a volt kereszt helyén; 124.). Az „éhes ki csak a földet eszi / és éhen hal az is akit / az ég etet” (fűszál; 19.) intő példájával, az „Omlatag öröklét” (A 48. nap; 28.) és az „elfáradt az Isten” (tudom tudod; 46.) komor sejtelmével a „keress Isten / én is kerestelek” (állomás; 92.) dacos lelkesége szegül szembe. Bonyolult lemondás vegyül azokba a sorokba is, amelyek a szülőföldet feltő keserűséget igazítják isten-

irányba: „A hontalanság malma / Zilál szent törmelékbe // Melegítünk Istennek / Szép álmokat is végre” (Szülőföld; 126.).

Míg Isten elérhetetlennek, a szerelem mulandónak bizonyul; a szeretett személy pedig jelenvaló-

Kortárs Kiadó („Kortárs vers”), Budapest, 2009

ságában is inkább hideg távolságok hírnöke, semmint az együttlétre hívó meghittségé. Az olyan plasztikus képek, mint az „árnyékos jégverem” (éjjel; 22.), helyreállíthatatlannak mutatják a fényt, a meleget, a megtartó közelséget – amely a páros lét elsőrendű ismérve volna. Örökre fogadott? vendégül látott? kockára tett mondatról beszél egy következő vers? Mindenképpen nyelvből van, nyelvvel lesz a szerelem – legalább is a „Sebköltészet” fájdalmas szövegvilágában: „Sebköltészet, emeld meg: / várandós törmelék. / Hordd ki a betűt, / a szót felnevelem. / Fogadott mondat a szerelem” (Te. Én.; 27.). Az imádság se több (se kevesebb!): „fekete igék serege” (ablakból; 11.); amint a meg nem írt vers („elodázott sorok”) inverz világából előbukkanó „Én”-t is a pénteki harangok misztériuma, s kevésbé a saját erőfeszítés gyöt-

relme („éretlen almát eszem vérző aranyat”) juttatja hiteles jelenlét-hez: „éretlen almát eszem vérző aranyat / pénteken benéznek hozzám a harangok // akkor az idő nem mélység / nem körülmény / az elodázott sorokból előáll / az Én” (pénteken; 52.). A föl-fölbukkanó parafrázisok is a zsoltáros panasz szolgálatában állnak; mint a „köztetek lettem én halandó” (Rosarium; 33.) beletörődően finom József Attila-átirata vagy a „Ma minden egész eltörik” (Játék; 43.) Adyt újraíró, baljósan mítoszias hangfekvése.

A kiadó „Kortárs vers” sorozata eddig olyan fontos munkákat bocsátott közre, mint Vasadi Péter Intarziája (2007) vagy Kiss Annától Az úrnő ezüst ujja (2008). Hasonlóan figyelemre méltó kötet a Iancu Lauráé: a – Pécsi Györgyi szerkesztette – névtelen nap érettebb és távlatosabb alkotás a költő előző két versesköteténél. (Miközben ezúttal is meghatározó olvasástapasztalatunk, hogy a korpuszból nem egy-egy vers emelkedik ki, hanem a könyv egésze válik magával sodró, mélybe invitáló olvasmánnyá. Jóllehet különösen emlékeztetések az olyan, viszonylag terjedelmes versek, mint a Rosarium, a Kányádi

Sándor, a Csángó anyáknak, illetve például a Péter kiskompozíciója vagy a Körömversek aforisztikus-epigrammatikus darabjai.) Poétikája következetesebben egynemű, szerkezete tisztábban kiteljesedő. A verstan bizonytalanságai (a rímek és a ritmika helyenkénti esendősége) fölött is abban a reményben hunyhatunk szemet: a hiányosságok a továbblépés nyelvi-poétikai lehetőségeire mutatnak rá, a gyöngeségek esztétikai tartalékokat sejtetnek.

Az egyik vers (kettőt; 32.) szerint az „utolsó csoda”, „az ég utolsó szava”: a halál. E sorok írója – a névtelen naptól is fölbiztatván – azt szeretné inkább hinni: a költészet. Vasadi Péter írja egy esszéjében: „A szentség és a művészet a Létnék az itt-létben mintegy a két szeme”. Márpedig Iancu Laura lírája két szemmel veszi szemügyre a világot.

Két gyümölcsfa

Gömöri György: A száműzetés kertje
Újabb versek. Kaiser Ottó illusztrációival

„A költészet a szabadság termékeny földjei fölött a láthatár” – fogalmaz egy helyütt Vasadi Péter. Hogy a korlátozást nem ismerő távlatok nemcsak általában jellemzik a szellem beszédét, de bizonyos esetekben határozottabb jelentéssel bírnak: Gömöri György művészi és tudósi munkássága példázza. Egyfelől ugyanis kijelenthető: a születő mű földrajzi eredetének nincs szorosan vett poétikai relevanciája (Gömöri az 1956-os forradalomban való részvételért emigrációba kényszerült; ma is Angliában él). Másfelől azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, miféle egzisztenciális terhet és etikai felelősséget vállal magára az, aki idegen nyelvi környezetben is macacsul ragaszkodik az anyanyelvén alkotás kínjához-öröméhez. Széles műveltség és nem szűnő kíváncsiság, lankadatlan alkotókedv és elnyúlhatatlan hivatástudat javallott nemcsak bírni erővel, de hasznosítani derűvel ezt az állandósult létállapotot. Gömörinél – 2007-es válogatáskötete, az Ez, és nem más cáfolhatatlanul tárta elénk – rendelkezésre állnak e benső tartozékok. Alanyi hangra írt, személyes élményekből építkező, de alapjaiban közéleti vonatkozású s meghatározóan közösségi érdekű költészete sajátos színfolt irodalmunkban.

A költő legújabb kötetében hetvenhét vers rendeződik öt tematikus ciklusba. (A verscsoportok elején elhelyezett, szép Kaiser Ottó-fotók mindannyiszor tűnődő ráhangolódásra készítetik az olvasót). Többségükben rövid (epigrammányi-szonettnyi) szövegek

ezen, jobbadán rímek és metrumok nélkül (avagy a verstani köztötségeket föltűnő szabadossággal kezelően). A hangtűs, a beszédmódor, a versnyelvi magatartás mindvégig mélyen személyes; a kötet retorikai és stílári mezeje a gúnytól a dicséretig, a kritikai élt sem nélkülöző komikumtól a tragizált, bensőséges patoszhoz húzódik. A – döntően magyar – történelem, közelmúlt és jelen eseményeivel (a letaglózó valóság rekvizitumaival) Gömöri látásmódja és értékrendje idegen tájak és kultúrák szépségét, a művészetek s a művelődéstörténet időtlen jelenvalóságát, illetve a szerelemben megtapasztalható ontológikus teljesség élményét szegezi szembe.

A Kétarcú szabadság versei a második világháború képeitől (Teleki Pál alakjától) jutnak el a jelen politikai kondíciójáig; történelmet és közéletet a személyes emlékezet óvó-értelmező hatalmába helyezve. A „felvilági élet” (Szabadulás; 12.), amely a harcok végeztével a pincéből előmerészkedőkre vár, a háborús pusztításnál nem kisebb borzalmakat tartogat a következő évtizedekben (a diktatúra s majd az 1956 utáni megtorlás idején). Adózik mű Nagy Imre emlékének (Föld a halotton); s megható, mert a történelem gépezetének kiszolgáltatott emberre rámutató epizód az, amelynek tanúsága szerint az anyával csak az anyaország határain kívül találkozhat az emigráns fiú (Bratislava-Pozsony, hatvankilenc karácsonyán). A Mi használható a múltból? dichotomikus katalóguspoétikája határozott értékvalasztást testesít meg; a

„sörhasú hazaffyak” (Kerek évforduló; 17.) aktuális, ünneprontó pillanatképe után szellemes, szatirikus epigramma vet számot az ideológikus kultúraértés egyszerre riasztó és mulatságos jelenségével: „Az országnak – kultúrára – nincs egy árva vasa. / A jobboldal még szegényebb: csak a Wasst olvassa” (Egy politikai divatra; 18.). Epigrammatikus keretbe írt ódaként teljesedik ki a Kétarcú szabadság vallomások önmegszólítása: „Mint antik domborműveken: / Janus-arcú ma a szabadság. / Egyik fejével elképzelt aranykorba néz, / míg a másikkal mereven előre tekint. / Valószínűleg el kell árulnia a múltat, / és úgy kell tennie, mintha a jövő / beteljesítené még-rejtett vágyait. / Már rég nem angyal ő, bár így hívják sokan, / s nem is jó démon. Emlék csupán. / Mégis, ha rá gondolsz tavaszi reggelen, / pezsdül a véred, arcod kipirul, / tajtékos lovak dobognak szived kihalt hadiútján” (19.). Magyarországot veti össze Angliával a keserűen játékos Londoni fohász: „nemzetesdit játszó/felnőtt férfiak és nők hülyesége” s „dohos jelszavak” az egyik oldalon, míg a másikon öniróniával áthatott, magános idill: „Akkor már jobb a vajazott pirítós / és a nap, ami errefelé néha mégis kisüt” (23.). Hasonlóan felemás érzelmi-hangulati állapotot tükröz a mondókaszerűvé formált Országértékelő.

A Nauplion fölött és a Múzsák, hatalálkozónak útiélményeket szed versbe, szerepverseket formáz, hommage-okat sorakoztat; a művészet – s a művelődéstörténet jeles alakjait és műveit idézi

meg – hol fajsúlyos figyelemmel, hol könnyed anekdotizmussal. A mitikust a közönséggel állítja szembe, s így mond kritikát a közterületi kulturáltság budapesti hiányosságairól a Szemetes Pest. Jól sikerült darabok a Füst és a Dsida emléke előtt tisztelgő két vers (Füst Milán Krakkóban; Nauplion fölött): előbbi a teatralizált én-közpon-túság fanyar túlzásaiból, utóbbi az anakreóni sorok klasszikus méltóságából töltekezik. Pontos, érzékeny portrét rajzol a Vas Istvánról című szöveg is. Könnyed dalnak mímeli magát, de óhatatlan keserűség hatja át a Budapest, 1896 áthallá-sos historikus diagnózisát: „emlékezzünk: ez itt a béke / laktató bécsi volt ebédre / s nemrég tért haza végre végre / száműzetésből a holt Kossuth” (34.). Mulattató a Michelangelo-anekdota (Tanmese Dávid orráról); rokonszenvesen veszi pártfogásába a szerelmesek örö-mét egy ekphraszisz-kísérlet végkicsengése: „Két ember, aki még hisz a csodában, / ami nem más, mint egy ön-feledt pillanat / a teremtett világ rejtelmes sűrűjében” (Egy Chagall-kép leírása; 59.).

A negyedik verssorozat (A száműzetés kertje) talán a legmeg-győzőbb, mert (talán) a legszebb a kötetben. A kert isteni idill jelölő toposzát hozza játékba már a nyitó mű, amelynek klasszicizált dikció-ja és jelenetézése a nézőpontok viszonylagosságát tudatosítva mutat rá a létezők, a létezés kijátszhatatlanul bonyolult rendjére – s e rend halálos csodájára: „A tündér hó a kertünkben világít. / Rég-ismerős hó, amely most súlyosan / ül padon, ágon, borzas bokrokon, / s mert szél alig fúj, szinte rezzenetlen / szeszélyes csipkeminta körtefán, / s a kis fenyőfa vállán égi kendő. / Az egyik fára óvatos madár száll, / csodálkozik – mi történt éjszaka? / mert ami nékem tündértiszta hó, / az néki tartós éhezést je-lent, / inséget, s – ki tudja? – ta-lán fagyhalált” (Éjszaka havazott; 66.). Ezután – egyebek mellett –

különutas angelológia (Órangyal), megható parabola (Veterán kötél-táncos), a női princípium dicsérete (Kariatidák), érzékeny Kavafisz-hommage (Kavafiszos) jelzi a lé-tezés magasabb minőségeit kereső hajlam komolyságát.

Komp-Press Kiadó–Korunk, Kolozsvár, 2009

A mindössze hét szöveget tartalmazó Vallomás (Marinak) hatásos zárlat, intim konklúzió: a hitvesi szerelem megvallása, a szerelem megtartó erejébe vetett bizalom rögzítése. A ciklus első verse nemcsak a további darabo-kat, de – úgy érezzük – a kötet egészét is besugározza a páros létben meglelt biztonság hitével: „amikor a múlt merőben más / ol-vasatban tárult fel hirtelen / meg-rémültünk / egymásba kapaszkodtunk / mint hajótörtek egy szál deszkába / miközben hullám után hullám csapott ránk / és sós vízzel lett tele az orrunk a szájunk / dörgött villámlott és a viharban / kétségbeesve kiáltottuk egymás-nak / az utolsó a megváltó szót: / »szeretlek!«”(Amikor...; 88.). A Narancsevés finom példázat a gondosságról, a figyelemről, a hozzáértő érzékenységről; az utol-

só műben pedig biblikus allúzió-val játszó, diszkrét utalás („Te, és nem más, vagy csipkéim bokra” – Vallomás [Marinak]; 94. – vö: Ez, és nem más!) illeszti a kötetet az életműbe, a szerelmi sorsélményt pedig a költészet hatókörébe.

A száműzetés kertje fontos könyv, de nem po-étikai összetettsége okán. Inkább egyrészt doku-mentatív jellegének kö-szönhetően (amellyel a kollektív emlékezetnek tesz szolgálatot), másrészt pedig azért, mert erkölcsi-szellemi tanúsítványként foglalja össze az egyén esé-lyeit s érdemeit (amivel az olvasó – és még inkább az olvasó közösség elé – állít feddhetetlen példát). Nem gáncstalan költemények ezek a művek, inkább vers-be tördelt naplójegyzetek és memoárvázlatok, reflexiók és fantáziák. A „lírátlan” líra késő- és posztmodern gyakorlatához is alig kö-zelítenek; meglehet, nem is ez a céljuk. Csak példaképpen: Petri klasszikusan depoetikus költészete tele volt művészi leleménnyel, a rontott esztétikum sáros fenségével. Gömörinél az etikai hitvallás gesztusa ritkásabban társul poétikai

eréllyel. És, mi tagadás, számos szöveghely kidolgozatlan-nak, el-sietettnek, sikerületlennek hat. A verstan bizonytalanságai, a reflektálatlan érzélgősség és a közhelyes didaxis több szövegnek jellegadó vonása. Találunk példát giccsesen pátoszos versre (pl. Az ötvenhatos nemzedéknek), ön-célúan vulgáris parafrázisra (Új változat Oféliára), erőtlén szó-játéokra („kór-társ” – Egy alkalmazkodó filológusra; 57.), lapos bölcsességre („Az ésnél nagyobb erő a félelem” – Montaigne meglátogatja Tassót; 61.). A nevezetes Bernini-szoborra (Szent Teréz extázisa) költött mű legkevésbé sem újszerű fölismerést közöl, s azt is ízléstelenül poentírozva (Teréz a zárlat szerint, mind-közönségesen, „elélvez” – Egy római szoborra; 35.). A Kavafisz-mottóval és Dante-vendégszö-

veggel élő munka látványosan elmarad az elődök teljesítményé-től (Nyáreste Sirmionében); az anyanyelv féltéséről furcsamód egy nyelvi nem különösebben kimunkált vers vall (Aggodalma-im); s a populáris dalszövegipar esztétikai nívóját sem haladja meg számottevően az arra ráját-szó kísérlet (Újraírt slágerszö-veg). Kifogásaink sora, sajnos, könnyűszerrel folytatható volna.

Hogy ne a bírálaté legyen az utol-só szó, a címadó verset idézzük végül, amely emblematikus ér-vénnyel nyomatékosítja a Gömöri számára legfontosabb értékeket (úgy is, mint a nyugati civilizáció spirituális pilléreit) – a szabadság eszményét s az emlékezés kötel-mét: „Két gyümölcsfa díszíti ezt a kertet: / a szabadság fája, meg az emlékezeté. / Mindkettőről egy-formán kell enned, / és sohasem

lehet elfeledned, / hogy bár a ker-tet magadnak teremtéd, / az a két fa azért az Istené” (A száműzetés kertje; 85.).

A recenzens Gömöri György verseskötetével együtt rendel-te meg Kemény Katalin Hét fátol című munkáját. Postabontáskor a filozófus könyve ennél a mondat-nál nyílt ki: „Alaptételünk: nem Isten űzött ki bennünket a paradicsomból, hanem mi űztük ki őt”.

A Hábóri áldozatai ++

▶ HANTI KRISZTINA

„damil ... az egész világon”

Nagy Zsuka: mégismarionett

A marionett bábozáshoz legalább két szereplőre van szükség. Feltéve, ha elfogadjuk, hogy Nagy Zsuka kötetének címében a marionett szó többletjelentést hordoz, azaz nem kizárólag egy élettelen bábfigurát invokál, hanem azt is eszünkbe juttatja, hogy mi mindannyian ebben a végtelen univerzumban bármikor marionettfigurává lehetünk. Persze akadnak közöttünk kivételes egyedek, ők azok, akiknek megadatik, hogy a zsinórokat rángathatják és diktálhatják a „mégismarionett” mozgásának iramát.

A kötetben kezdetén ilyen kétszemélyes huzavonák, szerelmi játékok leírásaival szembesülhetünk. Már az első mondatok elárulják, hogy nem egyszerűen egy női lélek rejtelmeit ismerő versbeszélővel van dolgunk, hanem egyenesen a nőiség ősképet hordozó lírai én megrajzolásának szándékával, amit a galéria aphrodité, a kezdő ciklus címe is erősít. Kérdés, hogy az a ciklus bevégezi-e feladatát, elegendő-e a szavak a sugallt költői terv megvalósításához?

A „mintha patakok indultak volna meg benned akkor” (ott akkor) vagy a „milyen szeszélyes évszázad ez / hogy minket szeretni enged” (félek) típusú mondatok nyomán az érződik, hogy írjuk – helyesen – lányregényeken szocializálódott, érzékenységet onnan örökölte. A letargikus szerető hangja tulajdonképpen kitar a kötet záró részéig, akkor megint egy egész ciklust áldozva a témának. Közte, időnként az ábrándos gimnazista szintről való elmozdulás két irányba vezet tovább az olvasót. Egyfelől, meglepő a soron

következő versek szemérmetlen erotikus-jellege. „... vörös bogycid íze nyelvemen / megremeg rab-szolga tested”; „szilva fenekedre hajtom fejem” stb. Merész húzás a lelki gazdagság képeitől eljutni kitarulkozás részletes megfigyeléséig. Egyedül ennél a témánál nem egyértelmű a kötetben, hogy a felek a marionett melyik végén állnak, ha frivol akarnék lenni, úgy is mondhatnám, hogy ki van fölül és ki van alul. A többi téma egyértelműséget közvetít ebben a kérdésben, általában az a megszakított, hogy a női versbeszélő rendelődik alá az irányításnak.

A másik elmozdulási lehetőséget a szenvelgős, lányregényes – „megnemértett szerelmesek” – gondolatkörből az antik világ versbeépítése teremti meg. Általában elmondható és a szerző javára írható a kulturális sokszínűség bátor és könnyed kezelése, sokféle táplálkozó elemek elegyítése a versekben. Ugyanakkor mindez a befogadás megnehezítésével is járhat, hiszen a túlzott asszociáció, utalás, egyezés, -keresés elvonhatja az olvasó figyelmét. Azért írom mindezt, mert ha van olyan pont, ahonnan folytatható, továbbvihető ez a költészet, akkor ez a pont lenne az. Amikor nem kerül el Nagy Zsuka figyelmét versírás közben, hogy szerves kapcsolatot hozzon létre a modern nyelv elemei és a mítoszok szövegei között, olyankor van remény, hogy majdan kiteljesedik ez a költészet. Ellenkező esetben indokolatlan versbeli akciók jönnek létre, melyek megakasztják az értelmezés menetét és nehézkessé teszik a befogadást: „Ámor nyilaitá lesznek Boóttész

Hélicé Orion / a vágy karcolatai az égen / ma nem gyilkolnak a béloszi lányok / minden nő szerelmes Pénelopé...” (kockák egy szerelmesfilmből – este). Nem világos, hogy ebben az esetben például, mit tesz hozzá a mitológia az esti ölekezés-tematikához. Az elemek megmaradnak a különállás szintjén.

A jelképek használata a legtöbbször joggal árulkodik tudatosságról. Nagy Zsuka költészetének sajátja, hogy szintézist próbál teremteni a klasszikus mítoszok jelképei és a nagyvárosi, modern lét jelképei között. Ennek megfelelően használja a modern lét kifejezéseinek és a mítoszok szó-készletének elegyét, olyan szövegrészeket teremtve, mint például: csillagporból szórt meg, meseváros origamikát hajtogat - egész Olümposz, mixelj nekem egy szomorú dalt Dj Melpomené, Proteusok a tévében, Teiresziászt akasztják a rossz hírekért – helyébe média-sztárt tesznek stb.

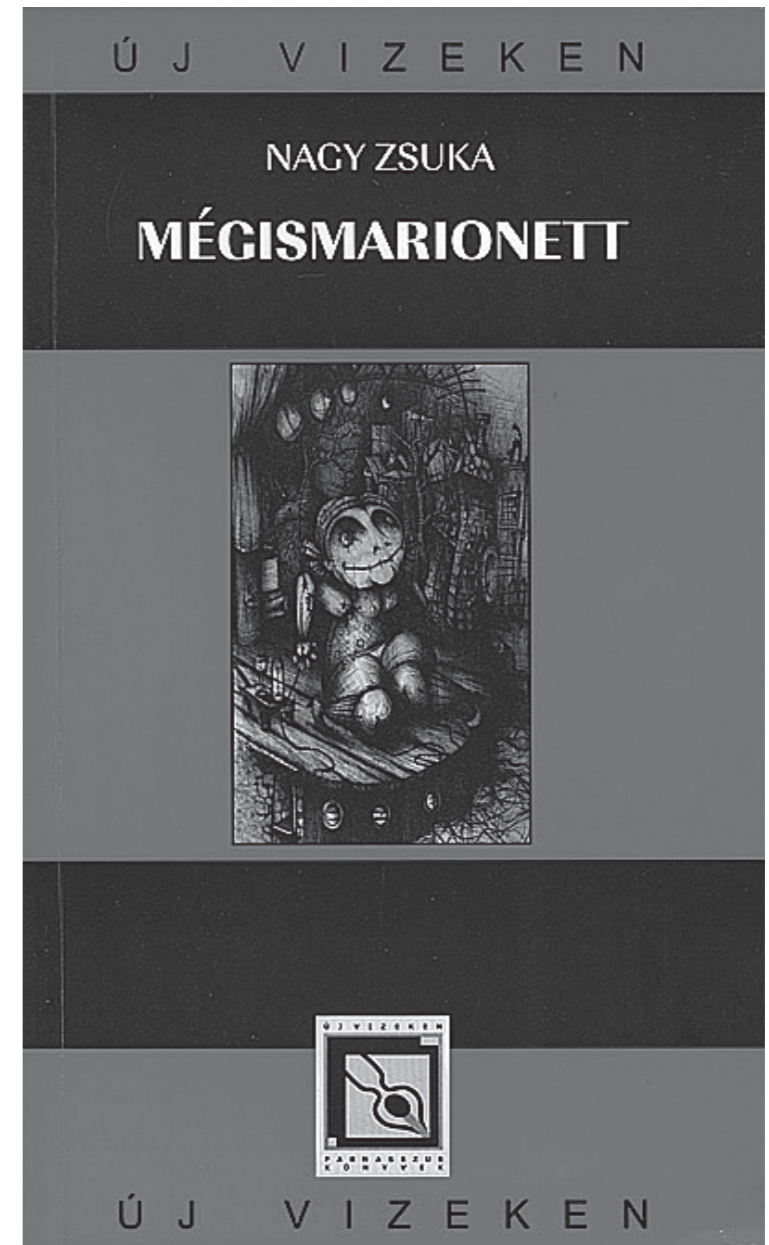
Termékenysége a versszöveget gazdagítása terén más szövegek befogadására is kiterjed. A szerző a mitologizálás mellett érezhetően vonzódik a hetvenes-nyolcvanas évek magyar rock és popzenéjének (szub)kulturájához. Az ilyen példák esetében is azzal az érzéssel kell szembesülnünk, hogy néhol szétesetté válik a szöveg, a gyakori váltakozás ugyanis azt eredményezi, hogy az „emelkedett” hang nem tudja felülmúlni a hétköznapi nyelvi stílust, mint például a „hányini jár beléd a lélek” (helyzetjelentés); vagy a „plazmatestben épp hogy lélek de élek” sorok (h.e.r.d.e.r.l.i.n az M. presszóban) esetén.

Amikor egy-egy ilyen stílusában vibráló, merész gondolatfutamta, túlbujáozott mondatfűzérbe keveredünk, az értelem csak másodlagossá válik a díszítettség mellett, s mintha hirtelen a Szabad ötletek jegyzékének leporolt, átírt sorait olvasnánk. Az asszociációt időnként a szó szerinti vagy a hangzásbeli egyezés is segíti. Például: „... a hazán az ám cirkusz kell / nekik a palota kacsalábon forog és korog a gyomor / a Ház előtt kordon benne meg... (nem mondom) / és ebédre Gordon Blue a feltét feltéve ha van nálad / anyni... [...] ...Nyújts feléje védőkart” (h.e.r.d.e.r.l.i.n az M. presszóban).

A kötet egésze tematikus szempontból négy egységre osztható fel. Társadalomkritikai versekre, a tudatmódosító szerek (értve alattuk főként az alkoholt) és az általuk létrejött élethelyzetek költészetére és az ezeket keretbe foglaló - már szóba hozott szerelmi, néhol erősen erotikus lírára.

A marionett szimbólum mindegyik tematikus részben előkerül, egyszer szerelmi, másszor emberi játékokra vonatkoztatva. Az utóbbi esetében érdekes kérdés, hogy a szerző milyen pozíciót szán költészetében a társadalomkritikai élű költeményeknek? És egyáltalán van-e létjogosultsága jelenünkben az ilyen jellegű lírának? A szerző mentségére legyen mondva, hogy Nagy Zsuka a vátesz-szerepet (külön érdekesen hat egy női megformáló esetén) kívülálló nézőponttal árnyalja. Inkább csak kommentálja a közösségi viszonyok disszonanciáit, ezért a legtöbb gondolat megmarad a szociális érzékenység lenyomatának szintjén. Például: „egy orgazda világban / pusztuló házban” (szia); „megérkeztek azt mondták / hogy ők nem olyanok / nagyanyám szoknyájából ömlött a vér – másnap / nagyapám kilépett a házból / az utcára – agyonlőtték – / ők a mások / akik csak rendet akartak / és világbékét” (mementó).

A legerősebb darabja a közéleti egységnek a Pilinszky hommage, a letépett vérző tapétára című vers. Itt sikerül azt elérni, hogy egy jól kigondolt témát egységesen végigvigyen a versen, ért-

Parnasszus Könyvek, Budapest, 2008

hetővé tegye utalásait és hogy ne akassa meg az olvasást több kép vagy több „szellemi vibráció”, mint kellene. Itt jól érződik az is, hogy sejtetésnek, a nyitva hagyott gondolatoknak milyen intenzív szerepe van ebben a témakörben (is). A versvég összecseng a kezdettel, s közben kibomlik a Pilinszky szemén keresztül láttatott történelem. „Auschwitzban minden érintetlen / csak az üveg nélküli szemüvegek / és a vitrinek beszélnek / látod a tárgyak nem semmisülnek / csak a krisztusi dolgoknak van passiójuk / én Dosztojevskijt és Simon

Weilt olvasok [...] és 'amiként kezdtem végig az maradtam.' / a hintaszék üres / leoltom villanyom – / Auschwitzban vegyi gyár és múzeum –”.

A recenzens jelen írásának befejezésében szokatlan módon arra kéri a szerzőt, hogy ne hagyja (el) magát. Összeszorított foggal küzdjön az elemekkel és mindenképpen próbáljon ellenállni a zsinóron való rángatásnak is. A mítosz- és a modern világ markáns stílusú versbeli szintetizálása mindenképpen helyes és nem utolsó sorban egyedi útnak bizonyul.

▶ BERTHA ZOLTÁN

Janicsár-idő, szekus-világ
egy új erdélyi regényben

Lőrincz György: Besúgó voltam

A képtelen valóság – a kommunista korszak romániai és kisebbségi magyar sorshistóriája – mint történelmi tapasztalat szinte közvetlen természetszerűséggel hívta és hívja elő a kelet- és közép-európai groteszk vagy abszurd irodalmiságnak azt a vonulatát, amely az erdélyi (vagy erdélyi származású) írók tollán a legutóbbi időkig is folyamatosan termi remek értékeit. Pusztai János (Zsé birtoka), Székely János (A másik torony), Szilágyi István (Agancsbozót), Bálint Tibor (Bábel toronyháza), Páskándi Géza (A sírrablók, Szekusok), Csiki László (Ajakír) nagyregényei után és mellett Sigmond István, Lászlóffy Csaba, Bogdán László, Mózes Attila, Szöcs Géza és mások számos idevágó prózai vagy drámai művét is sorolhatnánk, amelyekben a megélt realitás abszurdja és az abszurdum realitása kimeríthetetlen esztétikumképző élményforrásként szolgál. Az átvetítő, átképzéletes megjelenítés egyszerre vibráltatja a megcsúfolt emberi létezés nyomasztó hangulati légkörét és fenekestül felfordult világát, illetve az egyetemes egzisztenciális degradáció legmélyebb társadalom-metafizikai törvényszerűségeit és következményeit. Az abszurditás általános nyelvi és képi látomásának inherens bölcséleti jelentéstartalmaival így aztán szervesen és katartikusán kötődik össze mindaz, ami hiteles kordokumentáló, kollektív önismereti szemléletdimenziókkal is tágítja az irodalmi alkotás művészi érvényességét.

Az évtizedeket megkeserítő román diktatúra terrorjának természetrajzára most egy az előzőektől eltérő poétikával építő prózamű világít rá: Lőrincz György Besúgó voltam, szívem című regénye az epikus ábrázolás és elbeszélés hagyományosabb lélektani módszereit, főként zsáneres, életképi, (kis)realista aspektusait mozgósítja. Olvasmányos történetmondás és párbeszédteremtés, hétköznapi elevenségű és egyszerűségű közlekedések sorjázata, lendületes környezetleírásokkal és olykor anekdotikus jelleggel gördülő fonalas cselekményvezetés, a típusformáló figurakontúrok élénk színessége jellemzi. Olyan élethű jelenetek és helyzetek tarkállanak elénk, amelyek híven idézik fel főként a nyolcvanas évek megszenvedett rémségeit, s amelyek széles körben festik meg a besúgómechanizmus működtetőinek és áldozatainak a látványos tablóját vagy freskóját. Esetleg a pszichológiai elmélyülés rovására is, amint erről a „spionpróza” új változatait és fejleményeit feltérképező Márkus Béla beszél, aki szerint még „közhelyes beszámoló”, „publicisztikus fordulatok” is sekélyesítik a némelykor lektűr-szerű narráció menetét (Kortárs, 2009/5). A könyv utószavát, kísérelő tanulmányát író Pomogáts Béla viszont a „geográfiai pontossággal meghatározható körkép” szociografikus és realiztikus gazdagságáról, a zsarnokság technikájának és lélektanának árnyalt bemutatásáról, s a székelyföldi magyar többségű kisváros (Székvár: nyilván Székelyudvarhely) lakóinak a

kálváriáját – a „társadalmi méretű mentális pusztulást” – érzékletesen, szemléletesen, hatásosan felidéző epikai összetettségről értekeznek. A félelem regényének érenyeiről, amelynek beszédes ajánlása így hangzik: „Kortársaimnak, akikkel együtt féltünk”.

Az események mindenestre jellegzetes alakokat vonultatnak fel, s rajtuk keresztül valóban egy egész félelembe, örökös rettegésbe taszított közösség pszichikai, erkölcsi sorsa, rémült kilátástalanságban való felmorzsolódása sötétlik át. A morális erőziót persze az olyanok fokozzák elsősorban, mint a gyilkos hatalmat feltétlenül kiszolgálni igyekvő főszereplő, Göcs Aladár, aki magyar léte nem áttal eszköze – és már spiclis-kedő gyerekkorában aljasul a milicista bácsihoz törleszkedve gerinctelen előmozdítója, ármánykodó janicsárja – lenni a román titkosrendőrség (a „gondolatrendőrség”, vagyis szekuritáte) magyarellenes hajszájának, s buzgó feljelentgetéseivel tisztességes emberek sokaságának életét teszi (akár halálosan is) tönkre.

A regényidő a forradalomnak hitt fordulat idejére és azutánra helyeződik, amikor a bejedd Göcs állandóan összerezzen a lepleződéstől való félelmében, s főként az ő részint önmarcangoló, önmagát hibáztató, részint viszont magamentő, öngazoló, önnön cselekedeteit magyarázgató belső monológjai játszatják újra a történeteket. S a feltoluló fiatalkori emlékek, a becstelenségektől eltorzult társadalmi emelkedésvágy bizarrságai, a megválthatatlan

múlt és a felelősségrevonás sikeres megúszását mégiscsak biztosító jelen forgatagos pillanatai végül is csakugyan egy menthetetlenül elnyomorodott félszörnyeteg vergődését mintázzák: azt az állapotot, amikor már sem a család, de még az álombeli én, sőt az Isten előtt sem lehet igazán őszinte valaki. Mert nem szabadulhat az önmagát is folyondárként ellepő hazugságtömegtől, a titokrejtetés lélekenyhítő bűnhődésre (nemhogy katartikus vezeklésre!) alkalmatlan kisserűségétől, csökönységétől, romlottságától. A példázatjelleg talán ebben összegezhető: külsőségek szerint élni igen, azonban emberként létezni mégsem lehet a gyalázatosságok terhétől morálisan és tudatilag belülről szétkorhadva.

És ez nem leegyszerűsítő ítéletesség a műben: mert a vívódások a maguk kegyetlen részigazságaival akár rokonszenvet is kelthetnének, hiszen belőlük egy egész történelmi kor és társadalmi rendszer antropológiai katasztrófái sejlenek föl. Például hogy a szegénysorból kitörni milyen árakat követelt; Göcs végig azt hajtogatja magában, hogy a családja jólétét így teremtette meg, nehogy már az ebben felnőtt gyerekei állítsanak majd neki az utókor könnyű erkölcsi mércéjével! Volt tehát mire építeni a diktatúrának: a szervilizmus, az irigység, az önző gátlástalanság örök embertermészeti adottságaira. Amelyek a teljes önkényuralmi tébolyt is fenntartották: a falurombolásig jutó magyarpusztítás tumboló indulatát, a hatalmi erőszak öngerjesztő gyönyörét, az ügynökhálózatot kiépítő sátáni tervszerűség velejéig beteg irracionálisát. Életesen felvillantott fő- és mellékszekerok grasszálnak előttünk, akiknek nemcsak megfigyelésre, megfenyítésre, kínvallatásra van gondjuk, hanem olyan fondorlatos módszerekre is, hogy például ártatlanokról terjeszteni kompromittáló rágalmatok beszervezett spionjaik által, hogy végül mindenki riadtan gyanakodhasson mindenkire. Már mindenki gyanús, aki él; aki szabadon van, azért, akit berángat a szeku, majd elengedi, az meg épp

azért. Nincs pillanat, amit ne a közbizalmatlanság és a rémület mérgezne meg. (Ennek történelmi valóságáhitelét csak növeli, hogy például Kányádi Sándor is azt nyilatkozta nemrég: egy időben róla is terjesztették, hogy jóban van a szekuval.) És mégis akadnak a regény világában is, akik szembeállnak az elviselhetetlennel. Az orvos Szálka János – a másik főszereplő – nemcsak lelkiismeretes és önzetlen munkájával, legendás segítőkészségével, naivan tiszta jóindulatával, hanem fokozatosan (akarva-akaratlanul) azzal is példa-emberré válik, ahogyan bátor és az egész város önértetét, érzelmi ellenállását erősítő versmondó-estet szervezve maga szavalja el a magyar költészet betiltásra ítélt remekeit. A rengeteg áldozatot szedő fizikai és pszichikai tortúrák (köztük a telefonlehallgatások, az éjszakai zaklatások, a nyílt utcai magyarverések) elszenvedői közé kerül azonban menthetetlenül ő is és a Göcs részvételével elvégzett ocsmány praktikáktól felőrölt idegzetű felesége is, akit egy autó gázol végzetesen el. S e szimbolikus halálesettel együtt a temetés úgyszintén megrendítő sorsjelképpé duzzad: a magukat sirató magyarok tömegét a templomtoronyból fegyveres román szekusok lesik és pásztázzák, s még koporsóvivő gyászhuszároknak is beöltöznek. A magyar pap pedig szinte remegve mormolja beszédét, de azért egyszer (mint egy feljajdulva) azt is beleszövi, hogy „valami nincs rendben az életünkkel”; „a fiainkat bányába viszik, a lányainkat, ha a határnál elfogják, megerősokolják”, s „öngyilkosok száairól hallunk, nap mint nap”.

Szürrealisztikus látomásosság, víziók és lázálmok kísértetiesége itatja át olykor a történeteket, vagy elsősorban a változások utáni Göcs viselkedését jellemző groteszk humor. A hajléktalanná deklasszálódott (a lakásmaffia által is megnyomorított) volt úri szabó a kocsmákban „halál a besúgókra!” rikoltással szokott félrészenen ijesztgetni, s aki hamuszínűvé válik, azt külön is előveszi: „látom az arcodról, hogy az voltál, ne is ta-

Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008

gadd!” Így tör rá váratlanul Göcsre is, aki nem tudhatja, valóban lelepleződött vagy alakoskodhat-e még tovább. Bizonytalansággal zárul a regény, mert a besúgósors valódi bűnbánat, büntetés, esetleg feloldozás nélkül a semmibe vezet. És kérdéses marad (de ez is igazi pszicho-ontológiai, filozófiai talány), hogy mitől válhat valaki besúgóvá: nevelődés, körülmények, alkat, hajlam, ösztön, netán szokás, becsvágy, eredendő gonoszság (vagy mind együtt) rejlik a háttérben. Születik-e a besúgó vagy azzá lesz?

A kollaboráció totális erkölcsi csődjét példázza ez a mű – mint Somogyi Tóth Sándor hajdani (1965-ös) regénye, a Próféta voltál, szívem, amelyre a könyv címe hatásosan rímel. Autentikus társadalmi, nemzeti önismereti problémák, traumatikus tapasztalatok lenyomatai élesednek ki benne; s „ha egyszer valaki összeállítja a traumairodalom bibliográfiáját, ennek a regénynek ott lesz a helye az élbolyban” (állítja Fekete J. József /Székelyföld, 2009/9./). Mert pörgős, izgalmas cselekményszövéssel „sikerült általánosítani, elvonatkoztatni, jellemző figurákat és szimptomatikum eseteket bemutatni” – amint pedig azt Zsidó Ferenc szögezi le (ugyancsak a Székelyföld 2009/9-es számában). Olyan munka ez, amelyből nemcsak felnövekvő nemzedékek tájékozódhatnak a csak a művészetben megnyíló lelki igazságok árnyalatos történelmi tényei között, hanem mindenki, akit érdekel, hogy mi zajlik az emberben, amikor bűnösen vagy büntetlenül hánykolódik a konkrét létidő szörnyű szorításában.

Az előző számunk tartalmából

asdgasdv

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy u. 1.

Telefon: 66/519-558. Fax: 66/519-560. E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.